

МАУП
МЕЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

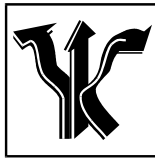
**ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ:
історико-політологічні дискусії**

XIII

Хмельницький, 2026

День Соборності України: історико-політологічні дискусії : зб. наук. пр. /
гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2026. Вип. 13. 168 с.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ:
ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ
(пам'яті Симона Петлюри (1879-1926 рр.))

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 13

Хмельницький - 2026

УДК 94(477).084.61

ББК 63.3(4Укр)

З 165

**День Соборності України: історико-політологічні дискусії :
зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2026.
Вип. 13. 168 с.**

НДДКР УкрІНТЕІ: 0123U104481

У збірнику наукових праць вміщено статті, виголошені на
ХІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «День Соборності
України: історико-політологічні дискусії» (пам'яті Симона Петлюри
(22.05.1879 – 25.05.1926)).

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор
Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.**, кандидат історичних наук; **Блажевич Ю.І.**, кандидат історичних наук, доцент; **Гуменюк А.Ф.**, кандидат економічних наук, доцент; **Дашук О.А.**, кандидат богослов'я; **Коломієць О.М.**, кандидат філологічних наук; **Лисенко С.О.**, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Олійник Ю.В.**, кандидат історичних наук; **Осмолян В.А.**, кандидат юридичних наук; **Охман О.В.**, кандидат юридичних наук; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (відповідальна за випуск); **Семенчук С.О.**, кандидат історичних наук, доцент.

Рецензенти:

***Адамський В.Р.**, кандидат історичних наук, доцент*

***Галатир В.В.**, кандидат історичних наук, доцент*

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 1 від 27 січня 2026 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2026
© автори статей

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
 Адамський В. Р. ОТАМАН ХМАРА В ДОКУМЕНТАХ ОРГАНІВ ГПУ	 14
 Алексейченко О.В. ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА РФ ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ СОБОРНOSTI: ВІД ДИСКРЕДИТАЦІЇ УНР І СИМОНА ПЕТЛЮРИ ДО СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ КАМПАНІЙ.....	 26
 Вітюк О.О. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ РОМІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖКОМНАЦМІГРАЦІЇ УКРАЇНИ (2002–2004).....	 34
 Дяченко В.І., Антон В.О., Росляк В.М. МОРСЬКИЙ МІНІСТР УНР МИХАЙЛО БЛИНСЬКИЙ - ВЗІРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО ОФЩЕРА.....	 41
 Дяченко В.І. АКТ ЗЛУКИ: РУЙНУЄМО МОСКОВСЬКИЙ МІФ ПРО ТЕ, ЩО УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ВПЕРШЕ ОБ'ЄДНАВ СТАЛІН.....	 53
 Дяченко В.І., Кривенко В.В., Заноза І.С. ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ: ВІЙСЬКОВИЙ ДІЯЧ, ОРГАНІЗАТОР ЛИСТОПАДОВОГО ЧИНУ ТА ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.....	 64

Дяченко В.І., Лозован К.С., Нікітченко Д.В. КОЗАЦТВО ЯК ФЕНОМЕН ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.....	78
Кузьменко Г.О. КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬО- БЕЗПЕКОВОГО СЕКТОРА: НОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ..	88
Мазуренко Л.І. ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АКТА ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ.....	97
Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМИ РЕЛІГІЙНОЇ БЕЗПЕКИ (пам'яті Симона Петлюри (22.05.1879 – 25.05.1926)).....	103
Никитюк С.І. ПОПУЛЯРНІ АМЕРИКАНСЬКІ ДИТЯЧІ ІМЕНА.....	122
Опанасюк Е.В. РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	129
Опанасюк Т.А. ВІЙНА І СОБОРНІСТЬ: СОЦІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ДОВІРИ ТА СОЛІДАРНОСТІ.....	137

Сергєєва Я.

ВІЗУАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ІСТОРИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ПІД ЧАС
ВИВЧЕННЯ ТЕМИ КОЗАЦТВА В УМОВАХ ДІЇ
ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ..... 145

Столяренко О.В., Столяренко О.В.

РОЛЬ ВИЩОЇ ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ ЄДИНОГО
СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ..... 152

Шемерда О.В.

НАЦІОНАЛЬНА ЄДНІСТЬ У КОНТЕКСТІ
ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ..... 158

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... 163

ПЕРЕДМОВА

*“Я вірю і певний, що Україна, як держава, буде.
Може, не зразу такою великою, як нам хотілось би, але
буде. Думаю я, що шлях для Української Державности
стелиться через Київ, а не через Львів. Тільки тоді, коли
Українська Державність закріпиться на горах Дніпра і біля
Чорного моря, тільки тоді можна думати, як про реальну річ,
про збирання українських земель, захоплених сусідами”
С. Петлюра, 1926 р.*

Одне із останніх фото Симона Петлюри. Париж. 1925 р.

22 травня 1879 року у Полтаві народився Симон Петлюра, журналіст, літературний і театральний критик, голова Директорії, Головний Отаман військ і флоту УНР.

Народився в сім'ї міщан козацького походження. Батько – Василь Павлович – нащадок давнього козацького роду, мав власний дрібний візницький промисел. Мати – Ольга Олексіївна – походила із давнього козацького роду Марченків.

Старший брат Федір був членом Української революційної партії, загинув за нез'ясованих обставин у 1907 році. Молодший брат Олександр обрав кар'єру військового – капітан в царській армії, полковник в Армії УНР. Після Другої світової війни оселився в Канаді. Старша сестра Єфросинія в 1918 році постриглася в монашки і померла в монастирі (є версія, що це сталося під час його руйнування чекістами). За не зовсім зрозумілих обставин померла сестра Тетяна. Марина і Феодосія заарештовані НКВД 1937 року за звинуваченням у “поширенні петлюрівства”, розстріляні. Племінник Петлюри Степан Скрипник (Мстислав) став першим Патріархом Київським і всієї України.

Початкову освіту здобув у церковно-парафіяльній школі. 1895 року вступив до Полтавської духовної семінарії. Захоплювався історією, хоровим співом, грою на скрипці, літературою. Гарно співав, грав у виставах. Світогляд юнака формувався під впливом Шевченкового "Кобзаря", творів Котляревського й історичної літератури. Із 1898-го належав до таємного українського самоосвітнього гуртка, у 1901 р. виключений з семінарії через революційний і “мазепинський” дух – участь в організації виступу в семінарії композитора Миколи Лисенка.

1900 року Симон познайомився із харківським адвокатом Миколою Міхновським, автором брошури “Самостійна Україна”. Петлюра стає активним членом Революційної української партії. 1901-го брав участь у Всеукраїнському студентському з’їзді, представляв громаду духовної семінарії.

Рятуючись від арешту, Симон Петлюра у 1902 році виїхав із приятелем Прокопом Понятенком на Кубань. У Катеринодарі (нині Краснодар) вчителював. Однак невдовзі був заарештований за діяльність у Чорноморській вільній громаді (Кубанській організації РУП) і поширення антиурядових прокламацій. Згодом його відпустили але як “неблагонадійному” заборонили викладати. Тож кубанський історик, член-кореспондент Російської АН Федір Щербина запропонував упорядковувати архів Кубанського козацького війська. Там Петлюра зарекомендував себе як кваліфікований працівник. У той час він підготував першу наукову статтю “О языке народных школ Кубанской области».

На Кубані Петлюра почав писати статті для газет. 1902 року налагоджував співпрацю з “Літературно-науковим вістником”, а наступного – “Записками Наукового товариства імені Шевченка. Писав також для РУПівських газет “Добра новина”, “Праця”, місячника “Гасло”. На прохання РУП облаштував у власному помешканні міні-друкарню для виготовлення антицарських листівок. У грудні 1903-го заарештований. У березні наступного року випущений під заставу й виїхав до Києва.

Українська соціал-демократична робітничка партія. Під час революції 1905 року брав активну участь у діяльності Української соціал-демократичної партії, що виокремилася з РУП. В кінці 1905-го після амністії повернувся до Києва.

Наступний рік у Петербурзі редагував партійний орган “Вільна Україна”, у Києві працював секретарем щоденної Чикаленкової газети “Рада”. Навколо неї згуртувалися Борис Грінченко, Михайло Грушевський, Дмитро Дорошенко, Людмила Старицька-Черняхівська, Сергій Єфремов. 1907–1908 роки Симон Петлюра співредактор органу УСДРП “Слово”, дописував до журналу “Україна”.

У “Літературно-науковому вістнику” Симон Петлюра опублікував дописи про театральне життя в Україні. А злет його театально-критичної думки припадає на 1906–1908 роки. Журнал “Україна” друкував статті “До ювілею Заньковецької”, “Пам’яті Івана Тобілевича (Карпенка-Карого)”; “Слово” – “Ювілей М.К.Заньковецької”, “Уваги про завдання українського театру”; “Мир” – “Українське село і його драматург (Карпенко-Карий – Тобілевич)”.

1909-го (за іншими свідченнями, 1911-го) оселився в Москві. На вечірці українського земляцтва познайомився з полтавкою, студенткою Московського університету Ольгою Більською. З 1910 року жили в цивільному шлюбі (1915-го зареєстрували). В 1911 році народилась донька Леся. У Москві працював бухгалтером у транспортному товаристві “Росія», видавав на кошти української громади журнал “Украинская жизнь”.

Після повалення самодержавства у 1917 році організував в Мінську (там на той момент мешкала родина) український з’їзд фронту, на якому його обрали головою Українського військового комітету Західного фронту і делегували на перший Всеукраїнський військовий з’їзд (відбувся 18–21 травня 1917-го в Києві). Його учасники обрали Симона Петлюру головою

Українського Генерального Військового Комітету, а після утворення 28 червня того ж року Генерального Секретаріату Української Центральної Ради – першим Генеральним секретарем військових справ.

27 липня 1918 року Петлюру заарештували за звинуваченням у підготовці протиурядового заколоту. Майже 4 місяці утримували в Лук'янівській тюрмі. 13 листопада звільнений. Виїхав до Білої Церкви, звідки керував антигетьманським повстанням Директорії УНР (у Білій Церкві тоді дислокувався загін Січових стрільців Євгена Коновальця). До складу Директорії Петлюру обрали заочно.

У грудні 1918-го Директорія повалила гетьманську владу. 19 грудня 1918-го українська армія увійшла в Київ. Почалося відновлення республіканського устрою та УНР. 22 січня 1919 року відбулося урочисте проголошення універсалу Директорії УНР про об'єднання УНР і ЗУНР в єдину державу. В цей час більшовицька Росія вдруге почала збройну агресію проти України. 11 лютого Симон Петлюра очолив Директорію (одночасно вийшов із УСДРП). У важких внутрішніх і зовнішніх умовах 10 місяців він очолював збройну боротьбу Армії УНР проти червоної та білої Росії. За цих обставин багато уваги приділяв переговорам із представниками Антанти, Румунії, Польщі. Після укладення Варшавського договору з Польщею українські війська разом із польською армією повели наступ на більшовиків і 7 травня 1920 року здобули Київ. У жовтні 1920-го Польща уклала перемир'я з радянською Росією. Війська УНР, які в листопаді 1920 року перейшли Збруч, були інтерновані.

Російська пропаганда активно звинувачувала Петлюру у єврейських погромах. Відбулися криваві погроми євреїв.

Здійснювані військами Антона Денікіна, червоноармійцями, різними грабіжниками та анархістськими загонами. 12 квітня 1919 року Директорія видала прокламацію, в якій ішлося: “Український уряд буде всіляко боротися з порушеннями громадського порядку, викриватиме й суворо каратиме заводіяк, злочинців та погромників. І перш за все уряд не потерпить ніяких погромів, спрямованих проти єврейського населення України, і вживатиме усіх засобів для знешкодження цих мерзенних злодіїв”. Наступного дня Симон Петлюра як верховний головнокомандувач українського війська видав наказ арештувати та віддати під трибунал усіх вояків, що підбурювали до погромів.

27 травня 1919-го Директорія прийняла закон про утворення Надзвичайної комісії для розслідування єврейських погромів. Винуватців передавали до військових трибуналів. Під Києвом було страчено чотирьох українців, які брали участь у погромах; у Райгороді – офіцера Міщука та кількох козаків; у містечку Смотрич – 14 козаків; страчено також отамана Семесенка – організатора страшного Проскурівського погрому в лютому 1919-го.

Москва постійно вимагала у Варшави видати Петлюру. Тож він змушений був постійно переховуватися. Під псевдо Полтавченко залишив Тарнов. Перебрався до Варшави. Там продовжував проводити переговори задля підтримки УНР, здійснював політичне керівництво урядом і військовими підрозділами та інституціями на території Польщі. Після того, як виявилися спроби інфільтрації більшовицьких агентів до українських еміграційних осередків, Петлюра 1923 року з паспортом на прізвище Степана Могили через Будапешт

(Угорщина), Відень (Австрія) та Женеvu (Швейцарія) восени 1924 дістався Франції (згодом до нього приєдналися дружина й донька).

Прибуття Петлюри до Парижа суттєво пожвавило еміграційний політикум. Для його згуртування 1925 року створили тижневик “Тризуб”. Для Петлюри паризький період позначений активною публіцистичною діяльністю: друкує багато статей на теми громадсько-політичного, культурного життя, національного визволення України, роздуми про Українську революцію, консолідацію політичної еміграції.

25 травня 1926-го року біля 14-ї години Симон Петлюра загинув у Парижі від кулі більшовицького агента Самуїла Шварцбарта. Поховали Головного Отамана 30 травня на паризькому цвинтарі Монпарнас.

*Інформацію підготовлено за матеріалами Українського
інституту національної пам'яті: <https://uinp.gov.ua/>*

Адамський В.Р.,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ОТАМАН ХМАРА В ДОКУМЕНТАХ ОРГАНІВ ГПУ

У повідомленні аналізуються окремі документи з кримінальної справи, заведеної співробітниками органів ГПУ проти повстанця Семена Харченка (отамана Хмари).

Ключові слова: отаман, справа, політичний бандитизм, чекісти, репресії, Українська держава, боротьба.

Здобуття Україною державної незалежності відкрило новий пріоритетний напрям розвитку вітчизняної історичної науки: дослідження проблем національного відродження і державотворення на різних етапах історичного поступу нашої Батьківщини. Усвідомлення українцями власної історичної ваги з одночасним осмисленням трагічності історичних помилок стає надійним гарантом неповернення до часів бездержавного існування українського народу.

У надзвичайно відповідальний час новітніх випробувань особливо актуальним є дослідження історії України 1917–1925 рр. У визначений проміжок часу Україна палала у вогні революції та національно-визвольної боротьби. До грудня 1920 р. влада змінювалася ніби в калейдоскопі, а наступні п'ять років переможці-більшовики невпинно гасили полум'я повстанського руху.

Із тих пір пройшло понад століття. Але і тоді, й тепер на шляху до революційних змін в українському суспільстві та національного відродження стала прихована й відкрита російська інтервенція. Однак цього разу ми зобов'язані зберегти для нащадків Українську державу, її територіальну цілісність і європейське майбутнє.

Важливим джерелом політичної історії України 1917–1925 рр. стали архівні документи радянських органів державної безпеки. Малодосліджену частину цих матеріалів становлять архівні кримінальні справи на «контрреволюціонерів» – учасників антибільшовицького руху.

До категорії репресованих за «контрреволюційні злочини» належали українські політичні, державні й громадські діячі, а також військові доби Центральної Ради – Гетьманату – Директорії УНР.

«Контрреволюційну» сутність діяльності учасників українського державотворення більшовицьке правосуддя визначало з моменту заснування у грудні 1917 р. у Харкові альтернативного радянського уряду України – Генерального секретаріату, який невдовзі оголосив війну «буржуазно-націоналістичній» Центральній Раді. А після остаточної інкорпорації більшовиками українських земель наприкінці 1920 р. учасників визвольних змагань, що продовжували боротьбу, вони охарактеризували як «політичний бандитизм».

Найбільшою загрозою для більшовиків 1921 р. був «петлюрівський бандитизм» – селянський повстанський рух за відновлення УНР. Із території Польщі в лютому-листопаді загальне антибільшовицьке повстання в Україні готували очолюваний генерал-хорунжим Ю. Тютюнником Партизансько-

повстанський штаб при Головній команді військ УНР, а з території Румунії в червні – листопаді – штаб Південної групи військ Армії УНР під керівництвом генерал-хорунжого А. Гулого-Гуленка. У самій Україні в березні-червні діяв ЦУПКОМ, організований удруге тепер уже для боротьби з більшовицькими окупантами [1, с. 6].

Державний Центр УНР надав йому тимчасові повноваження вищого військового і цивільного органу національної влади, безпосереднього провідника ідей та виконавця завдань Партизансько-повстанського штабу. Національно-визвольним повстанським рухом було охоплено майже все Правобережжя й частина Лівобережжя.

Для ліквідації повстанців радянська держава об'єднала сили регулярної армії, спеціальних військ, надзвичайних органів, міліції, державного і партійного апарату в єдину систему так званих військових або постійних нарад. Ще з 28 грудня 1920 р. за постановою РНК УСРР Україну було поділено на військові округи для боротьби з «бандитизмом». Використовувалися такі репресивно-каральні заходи, як захоплення заручників та призначення «відповідальників», введення військового стану, масові обшуки, арешти, заслання, ув'язнення в тюрмах і концтаборах, розстріли. У другій половині 1921 р. в результаті чекістсько-військових операцій було ліквідовано ЦУПКОМ, більшість місцевих повстанських комітетів, підпільних груп і повстанських загонів. Частина отаманів і повстанців припинила збройну боротьбу, погодившись на запропоновану V Всеукраїнським з'їздом рад амністію. 28 серпня 1921 р. зневірений у перспективі подальшого протистояння більшовикам загін Н. Махна чисельністю близько 80 повстанців

був змушений перетнути українсько-румунський кордон [1, с. 6].

Більшовики прагнули остаточно загасити полум'я свідомого народного опору, що неможливо було зробити одними лише репресіями. З осені 1921 р. в Україні замість продрозкладки було введено продподаток. Це стало одним із чинників, що позбавили учасників Другого зимового походу Армії УНР реальної підтримки населення.

Повстанство в Україні перестало існувати як масове явище, втративши підтримку населення і попереднє ідейне навантаження. Однак ще протягом 1925 р. спостерігалися останні спалахи прояву національно-визвольного повстанського руху. У прикордонних із Польщею районах тривали партизанські акції під проводом командувача повстанськими загонами й організаціями Правобережжя полковника Я. Гальчевського.

Одним із керівників повстанського руху на Поділлі виступав Семен Харченко (отаман Хмара). Слід наголосити, що в новітній історіографічний період наші знання про нього та його повстанську діяльність поповнилися низкою ґрунтовних праць [2; 3; 4; 5; 6; 7]. Проте чимало архівних фондів центральних та регіональних архівосховищ ще чекають свого дослідника.

У пропонованому повідомленні автор ставить за мету охарактеризувати окремий документальний корпус, безпосередньо дотичний до життя та діяльності отамана Хмари, який зберігається у фондах Державного галузевого архіву Служби Безпеки України.

Семен Васильович Харченко-Харчук народився 1886 року в с. Мордин Війтівецької волості Летичівського повіту Подільської губернії. На жаль, до сьогодні залишається невідомою дата народження С. Харченка. Наші пошуки у різних фондах Державних архівів Хмельницької та Вінницької областей поки що успіху не мали. А в кримінальних справах, заведених проти нього органами ГПУ, винятково зазначається лише рік народження або кількість повних років, що виповнилося [8].

Батьки були хліборобами. У 1908 р. С. Харченко закінчив учительську гімназію та вчителював у с. Гнатівці Летичівського повіту. Втім з початком Першої світової війни йому довелося воювати у складі декількох регулярних армій: царської, Армії УНР, Красної... Брав участь він і в Другому зимовому поході Української повстанської армії Юрка Тютюнника 1921 року. А найбільше уславився як отаман [2, с. 282].

Про військову та повстанську діяльність С. Харченка в обвинувальному висновку сказано наступне (подаємо мовою оригіналу): «В середине марта м-ца 1924 года границу УССР с Польшей перешел деятель УНР, сподвижник ТЮТЮНИКА и ШЕПЕЛЯ, Помощник Атамана банды ГАЛЬЧЕВСКОГО, ХМАРА-ХАРЧЕНКО, прибыл он в г. Каменец, где после непродолжительной разработки, был задержан ГПУ. Далее разновременно арестовывается 7 чел. его соучастников: ЯБЛОНОВСКИЙ, ИВАНОВ, ГОЛОВЧУК, БОНДАРЬ, ТОПОРОВСКИЙ, ПОЛЯРУШ, ПОКИДЬКО, при чем, трое последних явились добровольно.

Опрошенные обвиняемые показали:

1) ХМАРА-ХАРЧЕНКО, что с первых дней революции до

1919 г. служил по гражданским учреждениям на Подолии, как-то: был учителем, служив в Союзе Поживчих товариществ в Деражне, при директории был организатором Сельских Спилкок. С февраля 1919 г. ушел на военную службу и получил назначение Есаула Куреня 6-й Запорожской дивизии, с коей при отступлении попадает в Польшу в табор ЛАНЦУТ. С этой же дивизией осенью 1919 г. возвращается на Украину в Винницу, откуда через некоторое время, отступив к Межирову, попадает в плен к Деникину – оттуда бежит, скрываясь до весны 1920 года на Малых Винницких Хуторах. При приходе Соввласти легализовался и ему было поручено формирование 1-го Летичевского Повстанческого полка. После нескольких боев, полк был расформирован и ХМАРА-ХАРЧЕНКО попадает Помадютанта в один из полков бригады КАЛАШНИКОВА. В дальнейшем он откомандировывается агентом по заготовке фуража в Летичевский уезд, где пробыв некоторое время узнает, что Штаб Бригады хочет его арестовать за провокацию и анти-советскую агитацию. ХМАРА-ХАРЧЕНКО переходит на нелегальное положение, скрываясь в Летичевском уезде до прихода ТЮТЮНИКА, занявшись подпольной, организационной, вооруженной и политической работой. При переходе ТЮТЮНИКА на территорию Украины ХМАРА-ХАРЧЕНКО передает ему свою организацию, охватывавшую и объединявшую повстанцев Летичевского уезда, структура коей со слов ХМАРЫ-ХАРЧЕНКО была следующая:

В мае м-це 1921 года, когда Юрко ТЮТЮНИК начал посылать из-за кордона старшин на территорию Совукаины для приготовления почвы к восстанию против Советских войск, в Летичевский округ попали сотник Черненко, поручик

АНТОНЧИК, поручик ЗВЯЧЕЙ, эти лица имели проводить самостоятельно организационную работу в Летичевском округе, подчиняясь Н-ку 6-го Повстанческого Района на Подолии ШЕПЕЛЮ. Когда АНТОНЧИК уехал за границу для связи и получении от Штаба ТЮТЮНИКА новых директив, по поводу организации в Летичевском уезде, возвратясь, привез ХМАРЕ-ХАРЧЕНКО задания: 1) Чтобы он всю организационную работу взял на свою ответственность, 2) Что инициатива, как организации, так и активная работа при организации ложится на него и 3) Он должен увеличить при Штабе количество конницы. ХМАРОЙ-ХАРЧЕНКО Летичевский уезд был разбит на районы, куда попали на работу следующие лица: а) Для организации Женишковецкой волости был назначен житель села Женишковец – Артем СУХИЙ, б) Для организации Зиньковецкой волости был назначен житель м. Зиньковец – Петро ЦИМБАЛЮК, в) Для организации Михампольской волости был назначен происходящий из села Аркадьевец, Проскуровского уезда, бывш. псаломщик в селе Ситковцах, что около Летичева – ДОБРОДЕЕВ. г) Для организации Деражнянской волости был назначен присланный из закордона, родом с Полтавщины – ЗВЯЧЕЙ, д) Для организации Бахматовецкой волости был назначен из села Давидковец – Федор ЩЕРБАК (Безрукий), е) Для организации Меджибожской волости был назначен из села Рудня – КОЧУРОВСКИЙ Гмидон, ж) Для организации Сусловецкой волости был назначен присланный из закордона Сотник ЧЕРНЕНКО.

Назначенные по районам между собой никакой связью не пользовались, а лишь главный районный Штаб маневрировал по этим районам, проверял ход работы, правильность ее и отдавал

новые распоряжения, получаемые из закордона. Что касается связей с соседними организациями, как-то: с Проскуровским уездом, Ново-Ушицким и Н-ком 6-го Повстанческого района, то выделялись особые лица. На Проскуровский уезд был таким Петро АРКУША, а он был знаком с ДОБРОДИЕВЫМ, который знал его при бывании в Проскурове, что давало возможность получать и отправлять информации. Когда нужно было о чем нибудь донести Н-ку 6-го Повстанческого района, или получить от него какие-нибудь распоряжения, то был специально для этого назначен между Штабом ХМАРОЙ—ХАРЧЕНКО и Н-ком 6-го района для связи ЯКУБИНО (стр. №№ 27, 28).

После передачи подпольной организации поручику АНТОНЧИКУ – ХМАРА-ХАРЧЕНКО, по поручению ТЮТЮНИКА, едет во Львов, где получает задание на формирование Кавчастей на Украине, впоследствии, вместе с ТЮТЮНИКОМ, переходит границу в районе Костополя на Волыни, с боем хотят занять Коростень в это время ХМАРА-ХАРЧЕНКО был Командующим всеми военными силами при Штабе ТЮТЮНИКА, но были отбиты и отошли к реке Тетерев, где вновь потерпели поражение, были разбиты дивизией Котовского, отступив за границу, перейдя ее в районе Костополя. В Польше их интернировали в Калишский табор, где ХМАРА-ХАРЧЕНКО пробыл зиму, а весной 1922 года выехал на Украину в Летичевский уезд и влился в организацию ГАЛЬЧЕВСКОГО (стр. № 16).

В первых числах июля м-ца 1922 года ХМАРА-ХАРЧЕНКО прибыл на Подолию, где встреченный в районе Летичевского уезда казаками отряда ГАЛЬЧЕВСКОГО, остался в таковом на должности К-ра Отдельной конной бригады.

Отряд ГАЛЬЧЕВСКОГО прокрутился на Подолии до конца августа м-ца 1922 г., занимаясь налетами, грабежами и убийствами, как-то: на Летичев, Ялтушковский Сахзавод, Вознянский сахзавод, м. Фрамполь, Фрампольский Сахзавод, Вольковецкий Волисполком и др. Были убиты: Комполка 10 Черказдивизии – СМІГОГОР с тремя казаками, Предволисполкома с. Женишковцы, Комбриг 71 с четырьмя сотрудниками, Начальник и Помощник Волковецкой Милиции, Начугрозыска, несколько кр-цев и др. лиц. Когда банда заметила, что они преследуются сильными отрядами Красных войск, под натиском коих и должны были отступить закордон в количестве 67 сабель и Штаба. В Гусятине польском они были обезоружены и направлены в лагерь Стржелково. По дороге ГАЛЬЧЕВСКИЙ и ХМАРА-ХАРЧЕНКО бежали, прибыли в Варшаву к Н-ку Охраны Главного атамана – полковнику ЧЫБОТАРЕВУ, где и имели свидание с Петлюрой, который своими речами подал веру ГАЛЬЧЕВСКОМУ про возможность самостийной жизни Украины (стр. №№ 28, 29).

ГАЛЬЧЕВСКИЙ воспрянул духом и после этого, при участии ХМАРЫ-ХАРЧЕНКО сделали две попытки перехода на Совукраину для организации восстания, это было первый раз в конце ноября 1922 года с отрядом в количестве 18 чел., документы для перехода были добыты через Польский Генштаб в Варшаве майора ЧЕРНОЦКОГО; второй раз – весной 1923 года в количестве 20 чел. при посредстве поручика НАГЛИЦКОГО, Н-ка Пастерунка Офензивы № 1 Экспозитуры № 5 2-го Отдела Польгенштаба в Тарнополе, коему было дано распоряжение Польгенштабом, перед которым хлопотал ЧЫБОТАРЕВ, по поручению Петлюры. Границу переходили на

участке НАГЛИЦКОГО в районе Гусятина, под селом Шидловцы, по группам – 5-6 чел. в каждой (стр. №№ 29, 30, 60).

Обе попытки успехом не увенчались и ГАЛЬЧЕВСКИЙ с ХМАРОЙ-ХАРЧЕНКО вновь оказались закордоном. (стр. №№ 30, 31).

Закордоном ХМАРА-ХАРЧЕНКО проживал под чужими фамилиями по польским документам, кои выдавались ему из Староств через Пастерунок Офензивы № 2 ЛЕПИНСКОГО. Свой последний переход на Совукраину ХМАРА-ХАРЧЕНКО объясняет тем, что состоя в Галицийской организации по подготовке восстания в Галиции против поляков, он, по поручению некоего КУЗИКА (член организации), должен был в Каменце заказать необходимую для организации польскую печать (стр. №№ 31, 39).

Однако, через некоторое время после ряда допросов ХМАРА-ХАРЧЕНКО сознался, что прибыл на Совукраину по заданию ЧЫБОТАРЕВА, ныне возглавляющего главный Повстанческий Комитет в Варшаве, достать приказы РВСР и Командвойск УКРКРЫМА, а также заказать печать Копычанского Старосты, необходимую для свободного разъезда по Польше. В последних своих показаниях ХМАРА-ХАРЧЕНКО рассказывает, что руководил восстаниями на Совукраине Главный Повстанческий Комитет, возглавляемый ЧЫБОТАРЕВЫМ, идеологическим вдохновителем коего является Петлюра. В состав Главного Повстанческого Комитета входят – два брата УДОВИЧЕНКО, Профессор ЗАЙЦЕВ, Полковник ДАНИЛЬЧУК, Генерал ЮНАКОВ и др. видные контр-революционные деятели. Все украинские интернированные войска, находящиеся в Румынии и Польше

объединены под руководством УДОВИЧЕНКО и считается реальной кадровой силой Украинской Народной Республики. Петлюра разъезжает по Европе, встречаясь с нужными ему людьми, как-то: быв. князем Николаем Николаевичем в Париже, с Петрушевичем в Праге, получает субсидии от государств, враждебно настроенных против Соввласти и координирует с ними действия по поднятию восстания на Совукаине (стр. №№ 43 и 44) [9].

Невдовзі С. Харченка таки розстріляють. А повстанський рух поволі піде на спад. У березні 1926 р. ДПУ УСРР, розглядаючи ситуацію в українському селі, дійшло однозначного висновку: «Політичного бандитизму в буквальному значенні цього слова на Україні нема». До цього часу тривали реальний спротив утвердженню більшовицької влади і репресії каральних органів за фактами скоєння «контрреволюційних злочинів» [1, с. 7].

С. Харченко, на жаль, не реабілітований до сьогодні. Тому боротьба за ім'я Українського державника триватиме.

Список використаних джерел та літератури:

1. Репресії проти учасників антибільшовицького руху в Україні (1917–1925 рр.): Анотований покажчик архівних кримінальних справ «Основного» фонду архівів тимчасового зберігання регіональних органів СБУ / упоряд.: В. М. Василенко. Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. 232 с.

2. Коваль Р. Подільський отаман Хмара. *Багряні жнива Української революції: 100 історій і біографій учасників*

Визвольних змагань. Воєнно-історичні нариси / вступ. слово Л. Череватенка. Вид. друге, випр. і доп. Київ: Діокор, 2006. С. 281–289.

3. Красносілецький Д. П. Антибільшовицький рух селян в Правобережній частині УСРР у 1920–1924 роках: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2009. 275 с.

4. Завальнюк К. В., Стецюк Т. В. Яків Гальчевський у документах епохи. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2012. 224 с.

5. Красносілецький Д. П. Життєвий шлях і політична діяльність Я. В. Гольчевського (1894–1943): монографія. Хмельницький: ХНУ, 2014. 110 с.

6. Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Української революції (1919–1921) і повстанського руху під проводом Я. Гальчевського (1921–1924): збірник документів та матеріалів / упоряд.: В. Г. Байдич, О. М. Завальнюк, Ю. В. Олійник, В. В. Галатир, Т. Д. Павлунішена. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2015. 536 с.

7. В боротьбі за Україну: протистояння Якова Гальчевського більшовицькій владі в 1921–1924 рр. на Поділлі: збірник документів та матеріалів / упоряд.: В. Г. Байдич, О. М. Завальнюк, Ю. В. Олійник, В. В. Галатир. Вид. друге, доп. та перероб. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 416 с.

8. Державний галузевий архів Служби Безпеки України. Ф. 5. Спр. 5455. Т. 1. Арк. 7.

9. Там само. Т. 2. Арк. 14–17.

Алексейченко О.В.,
кандидат політичних наук
(м.Київ)

ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА РФ ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ СОБОРНОСТІ: ВІД ДИСКРЕДИТАЦІЇ УНР І СИМОНА ПЕТЛЮРИ ДО СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ КАМПАНІЙ

День Соборності України як публічний символ єдності має не лише меморіальний, а й виразний політико-комунікаційний вимір. У цьому сенсі соборність є частиною «мови державності» – набору історичних подій, постатей і наративів, через які суспільство пояснює власну легітимність, межі політичної спільноти та право на суверенний вибір. Саме тому історична політика зовнішнього актора, спрямована на підваження таких символів, фактично працює як інструмент впливу на політичну стійкість: атакуючи минуле, вона намагається змінити рамки інтерпретації сучасності. Для українського кейсу особливо показовою є еволюція російської (та раніше радянської) лінії щодо Української Народної Республіки, Директорії й Симона Петлюри: від тривалої демонізації до повторюваних мотивів у сучасних інформаційних кампаніях, що апелюють до «історичних ярликів» і міфів.

УНР і Петлюра є ключовими маркерами в історії української соборницької ідеї, бо асоціюються з політичною волею до незалежності й спробами інституційного оформлення держави в умовах війни та революції. У науковій і

публіцистичній традиції образ Петлюри виявився одним із найбільш поляризованих, а тому – уразливих для маніпуляцій. З одного боку, він фігурує як символ збройної та дипломатичної боротьби УНР; з іншого – став «зручним» об'єктом для кампаній дискредитації, де персоніфікований образ підміняв складні процеси революції та громадянської війни. Показово, що в українській гуманітаристиці фіксується тривала спадщина радянської пропаганди, яка зробила Петлюру «антигероєм» і продукувала спрощені кліше, що відтворювалися в масовій культурі та публічному мовленні [1, с. 3]. Важливо, що така логіка персоналізації дозволяла переводити дискусію з питань державотворення й соборності у площину морального таврування й навішування ярликів.

У дослідженні Д. Миронюка показано, що в радянській історіографії та пропагандистській мові функціонували стійкі поняття «Петлюра», «петлюрівці», «петлюрівщина», а їхній зміст формувався як антипод радянського проекту, що підкреслювало «спотворене, далеке від об'єктивних фактів висвітлення постаті Петлюри» у радянській традиції [2, с. 17–18]. Для аналізу історичної політики це має принципове значення: мова не лише описує минуле, а створює «категорії ворога», які згодом легко оживляються у нових політичних контекстах. Саме тому радянські лексеми на кшталт «петлюрівець» важливі не як архаїзм, а як «запасний набір» пропагандистських маркерів.

Механіка такого конструювання «ворожого» образу добре простежується в радянській політичній карикатурі та візуальній пропаганді. Л. Гриневич, аналізуючи карикатури кінця 1920-х – початку 1930-х років, обґрунтовує висновок про

цілеспрямоване формування ворожих образів «куркуля», «церковника» і «петлюрівця» та навіювання суспільству думки про необхідність «очищення» від цих «носіїв» «ворожих» традицій, що створювало психологічну основу для масових репресій [5, с. 47]. У контексті соборності це означає, що «петлюрівець» у радянській оптиці був не стільки історичним учасником подій 1917–1921 рр., скільки універсальним знаком «антирадянського» і «небезпечного», придатним для мобілізації страху й виправдання насильства. Така візуальна та мовна «інженерія» працювала як довготривалий механізм: вона інтегрувалася в освіту, літературу, кінематограф, формуючи політичну уяву наступних поколінь.

Окрему роль у дискредитації Петлюри відіграв сюжет єврейських погромів 1919–1920 років, який є складним і болючим елементом історії революційного періоду. Сам факт масових погромів не може бути релятивізований; натомість предметом наукової дискусії є питання причин, виконавців, масштабів відповідальності різних збройних формувань і дій (чи бездіяльності) державних інституцій. С. Литвин прямо вказує, що «міф про С. Петлюру як антисеміта та погромника» став одним із найбільш дискусійних вузлів «петлюріани», а сама дискусійність посилилася після вбивства Петлюри та публічної спроби обґрунтувати вбивство «помстою» [3, с. 1]. Важливо, що з цього моменту питання погромів почало використовуватися не лише як історіографічна проблема, а як інструмент політичної боротьби за інтерпретацію української революції.

Т. Хунчак, здійснюючи переоцінку теми, наголошує, що дискредитація української незалежності часто здійснювалася через «заплямування» Петлюри, а звинувачення в погромах

ставали ключовим елементом такого підходу [4, р. 40]. Водночас дослідник підкреслює, що Петлюра не був «архітектором» погромів, хоча як голова держави несе політичну відповідальність за неспроможність повністю їх зупинити; це розмежування є методологічно важливим, бо дозволяє уникати як апологетики, так і пропагандистської редукції складного явища до одного прізвища [4, р. 61]. Для теми соборності ця лінія критична: коли історичну трагедію зводять до персонального тавра, публічна пам'ять втрачає здатність до складного аналізу, а натомість стає вразливою до зовнішньої маніпуляції.

Після розпаду СРСР радянські смислові конструкції не зникли автоматично. Вони збереглися як «культурні шаблони», які можуть бути активовані в умовах політичної конфронтації. Сергій Скульчик, аналізуючи радянське оповідання для молоді про протиставлення «хороших українців» і «петлюрівців», показує, як у популярному наративі формувалася дихотомія «свій – чужий» та як «петлюрівці» ставали зручним образом внутрішнього ворога, що нібито заважає «правильному» історичному руху [6, р. 112–113]. Цінність такого спостереження полягає в тому, що воно демонструє механізм виробництва лояльності: через просту фавбулу та емоційні коди читачеві пропонується «готовий» політичний висновок. У ширшій перспективі саме такі наративи створюють інфраструктуру для майбутніх інформаційних кампаній, адже вони закладають у колективній пам'яті «пояснювальні ярлики», якими можна користуватися без доказів і без контексту.

Сучасні інформаційні кампанії, що використовують історичні сюжети, зазвичай працюють не через «відкриття нових

фактів», а через повторення, підсилення та перекомпонування знайомих схем. Зокрема, у дослідженні, присвяченому функціонуванню історичних наративів у соцмережах, наголошується, що історія використовується як ресурс для політичної легітимації та мобілізації, а ключові теми подаються у форматі конфліктних рамок «ми – вони» [8, р. 5]. У такій логіці «соборність» і «УНР» можуть бути представлені не як елементи державотворення, а як «помилка», «розкол», «зовнішній проект» або «екстремізм» – залежно від комунікаційної мети кампанії. Важливо, що ефект досягається не стільки переконанням, скільки засміченням інформаційного простору та нав'язуванням сумніву щодо базових символів.

У цьому місці з'являється прямий місток від радянської дискредитації УНР і Петлюри до сучасних інформаційних практик: історичні маркери використовуються як короткі «сигнали» для аудиторії, що дозволяють миттєво класифікувати явище як «небезпечне» чи «нелегітимне». У дослідженні Г. Гурбанової показано, що радянська пропаганда була системною (політика, освіта, література, кіно) і створювала стійкі негативні образи, які сучасні російські наративи можуть відтворювати й трансформувати, зокрема через звичні ярлики та моральні звинувачення [7, р. 17–18]. Для політологічного аналізу це означає, що інформаційна кампанія ефективна тоді, коли вона «спирається» на вже відомий культурний код, а не тоді, коли вигадує його з нуля.

Окремий вимір сучасної історичної політики пов'язаний із «нормативним захопленням» пам'яті – коли держава через інституції, правила й обмеження намагається закріпити «правильну» версію минулого. У звіті про закони пам'яті в Росії

та Україні підкреслюється, що у російському випадку законодавчі зміни дедалі більше використовуються як інструмент контролю над історичною інтерпретацією, а також як спосіб підважувати «мнемонічний суверенітет» інших держав [9, р. 8]. Це прямо пов'язано з темою соборності: якщо українська єдність – це не лише територіальна, а й символічна категорія, то атака на символи (УНР, Петлюра, Акт Злуки як політичний ідеал) стає формою атаки на суверенність як таку.

Таким чином, історична політика РФ щодо української соборності може бути описана як поєднання двох довгих ліній. Перша – радянська: створення ворога через мову («петлюрівець»), карикатуру й масову культуру, де УНР подається як «викривлення» історії, а Петлюра – як персоніфікований символ «ворожості». Друга – сучасна: реанімація й адаптація цих кодів у конкурентному інформаційному середовищі, де історичні сюжети перетворюються на «швидкі маркери» делегітимації, а також доповнюються нормативним тиском на історичну інтерпретацію та медійними кампаніями, що конструюють рамку «розколу» й «штучності» української державності. У підсумку соборність постає не лише як предмет історичної пам'яті, а як поле сучасного політичного протистояння.

Практичний висновок для історико-політологічної дискусії полягає в тому, що протидія таким впливам не може обмежуватися спростуванням окремих фейків. Потрібна політика стійкості, яка включає (1) розвиток історичної грамотності й навичок критичного читання наративів; (2) підтримку академічних і просвітницьких проєктів, що показують складність революційного періоду без

пропагандистських редукцій; (3) захист мнемонічного суверенітету – не через «дзеркальну пропаганду», а через прозорість архівів, наукові стандарти, публічну дискусію та відповідальне вшанування, де трагічні сюжети (зокрема погроми) не замовчуються, але й не перетворюються на інструмент зовнішньої делегітимації [4, р. 61; 9, р. 8]. Саме в цьому полягає сучасний сенс Дня Соборності: він вимагає не ритуального повторення гасел, а здатності суспільства відрізнити історію як знання від історії як зброї.

Список використаних джерел та літератури:

1. Савченко О. Симон Петлюра. Вінниця: Видавництво, 2017. URL: <https://history.vn.ua/book/petliura/3.html>
2. Миронюк Д. Симон Петлюра як редактор журналу «Украинская жизнь» (1912–1917): дис. ... канд. наук із соц. комунікацій. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Myroniuk_Dmytro/Symon_Petliura_iak_redaktor_zhurnalu_Ukraynskaia_zhyzn_1912-1917.pdf
3. Литвин С. Погромник чи захисник євреїв – найсуперечливіша проблема петлюріани в українській історіографії. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lytvyn/Pohromnyk_chy_zakhysnyk_iev_reiv_naisuperechlyvisha_problema_petliuriany_v_ukrainskii_istorio_hrafi.pdf
4. Hunczak T. Symon Petliura and the Jews: A Reappraisal (electronic resource). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hunczak_Taras/Symon_Petliura_and_th

e_Jews_A_Reappraisal.pdf

5. Гриневич Л. В. Механізми масового народовбивства: конструювання «образу ворога» в радянській політичній карикатурі (друга половина 1929 – початок 1930 pp.) URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/18531/1/38_5_Grynevych.pdf

6. Yekelchik S. Good Ukrainians vs Petliurites: The National Bolshevik Tale for Ukrainian Youth. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2016. Vol. 3(1). P. 111–122. URL: <https://ewjus.com/index.php/ewjus/article/view/86/65>

7. Gurbanova H. The Nationalist Discourse and Practice of Hero Making in Ukraine (2004–2024): The Case of Symon Petliura. Master's Thesis. Central European University, 2024. URL: https://www.etd.ceu.edu/2024/gurbanova_havva.pdf

8. Halushko K. (ed.). *Re-Vision of History: Russian Historical Propaganda and Ukraine*. *UkraineWorld / Internews*, 2019. URL: https://ukraineworld.org/storage/app/media/Re_vision_2019_block%20eng.pdf

9. Nekoliak A. The Use of Memory Laws in Russia's War against Ukraine. LSE IDEAS Strategic Update, 2024. URL: <https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/LSE-IDEAS-The-Use-of-Memory-Laws-in-Russias-War-against-Ukraine.pdf>

Вітюк О.О.,
кандидат історичних наук
(м. Вінниця)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ РОМІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖКОМНАЦМІГРАЦІЇ УКРАЇНИ (2002–2004)

Забезпечення прав національних меншин є невід’ємною складовою демократичного розвитку України та її європейської інтеграції. Серед численних етнічних груп ромська спільнота історично залишається однією з найбільш соціально вразливих, що вимагає від держави особливих підходів до регулювання її правового та соціального статусу.

Державна національна політика у сфері забезпечення прав представників різних національностей проводиться відповідно до положень Декларації прав національностей України, Законів України «Про національні меншини в Україні», «Про громадянство», «Про освіту», «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про об’єднання громадян», а також загальновизнаних міжнародних норм і стандартів.

В Україні накопичено значний досвід з питань реалізації чинного законодавства, спрямованого на задоволення етнічної, мовної, культурної та релігійної самобутності етнічних спільнот, які проживають на її території. Відзначається певний рівень готовності до відродження своєї самобутності та усвідомлення

своїї етнічної належності і серед ромського населення.

За даними Всеукраїнського перепису 2001 р. в Україні проживало 47,6 тис. осіб ромського походження. Найбільше їх мешкало в Автономній Республіці Крим, Вінницькій, Донецькій, Закарпатській, Одеській, Полтавській, Кіровоградській та Київській областях. У червні 2002 р. відбувся I всеукраїнський з'їзд національно-культурних товариств ромів, на якому було утворено Всеукраїнську спілку громадських організацій «Конгрес Ромен України», а на початок 2003 р. діяли 45 ромських національно-культурних товариств [1, арк. 48]. За ініціативою цих організацій та за підтримки держави у загальноосвітніх навчальних закладах є класи, де вивчається ромська мова.

Всеукраїнська спілка «Конгрес Ромен України», за сприяння Держкомнацміграції України, конструктивно співпрацює над вирішенням проблем, пов'язаних з адаптацією та інтеграцією ромів в суспільні процеси, задоволення їхніх освітньо-мовних та інформаційних потреб.

На початок 2004 р. в Україні діяло вже 56 ромських національно-культурних товариств, основними завданнями яких є відродження мови, культури, традицій та звичаїв власного етносу. З ініціативи Держкомнацміграції України, представником України для роботи в засіданнях групи спеціалістів Ради Європи з питань рома/сінті затверджено кандидатуру президента «Конгрес Ромен України» П. Григоріченка [2, арк. 98]. Крім того, Держкомнацміграції України було ініційовано та передано на розгляд Кабінету Міністрів України законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних

мов або мов меншин», де додатково запропоновано включити ромську мову.

Враховуючи гостроту наявних проблем ромської національної меншини в Україні та метою створення необхідних умов для інтеграції ромів в українське суспільство, реалізації представниками цієї етнічної групи соціальних, економічних і культурно-освітніх прав і свобод, значну увагу до їх розв'язання з боку міжнародних організацій, Держкомнацміграції України спільно з центральними органами виконавчої влади підготовлено та Кабінетом Міністрів України 11 вересня 2003 р. затверджено Програму соціально-духовного відродження ромів України на період до 2006 р. [2, арк. 98]. В контексті реалізації вказаної Програми, у ряді областей, де проживають представники ромської національної меншини, зокрема, Закарпатській, Одеській, Дніпропетровській, Кіровоградській та Київській, місцевими органами державної влади розроблено регіональні програми.

23 грудня 2003 р. Всеукраїнською спілкою «Конгрес Ромен України» за підтримки Держкомнацміграції України, у м. Києві було проведено семінар «Актуальні питання діяльності ромських громадських організацій в Україні». На семінарі було порушено комплекс невирішених проблем, які мають місце в середовищі цієї етнічної спільноти. Перш за все, питання стосувались низького рівня задоволення мовно-освітніх, інформаційно-культурних, соціальних та медико-профілактичних потреб.

Освітній рівень серед представників ромської національної меншини залишається найнижчим в Україні. Органами державної влади здійснюються заходи щодо

піднесення рівня підготовки шкіл з ромським контингентом учнів до існуючих у цій галузі державних стандартів. У навчальні плани цих шкіл включаються вивчення звичаїв та історії ромів. Впроваджуються методики навчання дітей ромської національності з урахуванням традицій виховання та побуту ромів. Створюється розгалужена мережа загальноосвітніх навчальних закладів, в яких навчаються діти ромів. Розширюється мережа недільних шкіл, серед інших предметів у яких вивчаються українська і ромські мови. Так, у Закарпатській області, де мешкає найбільша кількість ромського населення, у 2003/2004 навчальному році навчався 4861 учень ромської національності. Крім того, функціонують 4 ромські недільні школи [3, арк. 99].

Задоволенню етнокультурних потреб представників ромської національності сприяє відповідно сформований на всеукраїнському та регіональному рівнях інформаційний простір. Держкомтелерадіо було доручено управлінням у справах преси та інформації Автономної Республіки Крим, державним телерадіокомпаніям сприяти неупередженому висвітленню подій з життя, культури і традицій ромів. Висвітлення засобами масової інформації діяльності ромських національно-культурних товариств, питань соціального захисту ромів, пропаганди здорового способу життя та профілактики правопорушень серед дітей ромської національності постійно перебувало в полі зору редакційних колективів друкованих та електронних засобів масової інформації. Національна телекомпанія України висвітлює всю палітру громадсько-політичних та культурно-мистецьких подій у житті національних меншин України у телепроектах «Вісті», «Не все

так погано...», «Сільський час» та на «Освітньому каналі» (УТ-2). Проблематику національних меншин висвітлювали у програмах «Радіо «Культура», «Україна і світ». Значну увагу проблемним аспектам виховання і освіти ромських дітей, працевлаштування молоді, оздоровлення дітей і дорослих, приділяють друковані засоби масової інформації (матеріали опубліковані в ужгородській газеті «Старий замок»: «Циганський шлях із темряви», «Коли ром йде до лікаря?», «Романі Чгіб і навчання для ромів», «Недільна школа «Романо-Дрому») [4, арк. 100].

Спеціалізоване видавництво літератури мовами національних меншин України «Етнос» систематично передбачає у своїх тематичних планах випуск різножанрової літератури ромською мовою. Для дітей різного віку, що вивчають ромську мову, видано «Циганську абетку», збірки «Стежками премудрих казок» і «Коли виростеш ти, сину, все пізнаєш неодмінно», повість «Чари циганської троянди». Також випущено дві наукові праці, в яких досліджується історичне минуле і сьогодення ромів – «Хто і відколи живе в Україні» та «Етнонаціональні процеси в Україні: історія і сучасність» за редакцією доктора історичних наук В. Наулка. Наприкінці 2003 р. вийшла збірка лірики «Циганські шляхи» класика ромської літератури Н. Сатхкевічо [5, арк 101].

Відродження і розвитку ромської культури сприяє проведення за підтримки держави та з ініціативи ромських громадських організацій культурно-просвітницьких заходів. За підтримки Держкомнацміграції України, театром «Романс» у червня 2004 р. взято участь у II міжнародному фестивалі «Галичина» (м. Перемишль, Республіка Польща).

Держкомнацміграції України надано фінансову підтримку на відкриття ромської недільної школи (с. Гребінки, Київська область), проведення ромського фестивалю у м. Ужгороді товариством ромів Закарпаття «Ром Сом», фестивалю ромських самодіяльних колективів у м. Кіровограді, фестивалю «Поп-джаз-фест-2004» товариством «Лаутарі» [6, арк. 103].

Діяльність Держкомнацміграції України заклала підвалини для системного вирішення проблеми «юридичної невидимості» ромів, хоча процес і ускладнювався бюрократичними перепонами та специфікою способу життя окремих ромських груп. Реалізація «Програми соціально-духовного відродження ромів України на період до 2006» розглядалася як важливий індикатор дотримання Копенгагенських критеріїв. Як наслідок, діяльність Держкомнацміграції України мала не лише внутрішньополітичне, а й зовнішньополітичне значення, формуючи імідж України як держави, що гарантує права всім етнічним групам. Ретроспективний аналіз діяльності Держкомнацміграції України у 2002–2004 рр. дозволяє стверджувати, що саме в цей період було сформовано інституційний каркас, який використовується державою донині. Досвід перших років реалізації ромських програм є цінним для сучасної розробки державних Стратегій сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, оскільки дозволяє уникнути помилок минулого в координації міжвідомчої взаємодії та фінансовому плануванні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 5252. Оп. 5. Спр. 23. Арк. 48.
2. ЦДАВО України. Ф. 5252. Оп. 5. Спр. 17. Арк. 98.
3. ЦДАВО України. Ф. 5252. Оп. 5. Спр. 17. Арк. 99.
4. ЦДАВО України. Ф. 5252. Оп. 5. Спр. 17. Арк. 100.
5. ЦДАВО України. Ф. 5252. Оп. 5. Спр. 17. Арк. 101.
6. ЦДАВО України. Ф. 5252. Оп. 5. Спр. 17. Арк. 103.

Дяченко В.І.,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Одеса)

Антон В.О.,
курсант 2 курсу
(м.Одеса)

Росляк В.М.,
курсант 2 курсу
(м.Одеса)

МОРСЬКИЙ МІНІСТР УНР МИХАЙЛО БІЛІНСЬКИЙ - ВЗІРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО ОФЦЕРА

Михайло Білінський (Білінський) – людина, яку практично не знають в Україні. Видатний організатор українських військово-морських сил; міністр морських, внутрішніх справ і фінансів; учасник підготовки проекту Конституції УНР; один з лідерів партії соціалістів-самостійників; начальник дивізії морської піхоти; герой Першого та Другого Зимових походів; контр-адмірал.

Згідно з послужним списком, Михайло Іванович народився 24 липня (за григоріанським календарем) 1883 року. Походив зі священницької родини, яка вже через рік отримала спадкове дворянство. Його мала батьківщина – містечко Драбів або ж Драбове-Барятинське Золотоніського повіту Полтавської губернії (нині Драбівський район Черкаської області). Родина жила заможнo, батько мав близько 100 гектарів землі [1, с. 41].

Михайло здобув прекрасну освіту. Закінчив повний курс 2-ї Київської гімназії на Бібіковському бульварі. Потім – Московський Лазаревський інститут східних мов. Став справжнім поліглотом, опанувавши арабською, вірменською, перською, турецькою, татарською, грузинською мовами.

Після інституту Михайло Білінський потрапив юнкером на Балтійський флот. Служив на навчальному кораблі “Рига”, потім у складі Чорноморського флоту на лінкорі “Три Святителі” і броненосці “Пантелеймон” (раніше відомому як “Князь Потьомкін-Таврійський”)[1, с. 42].

Наприкінці 1911 року підпоручик Адміралтейства Михайло Білінський вийшов у відставку і влаштувався чиновником міністерства фінансів. Невдовзі обвінчався з дворянкою лютеранського віросповідання Анною Олександрівною Де-Вірі.

Через початок Першої світової Білінського знову призвали на службу, до 2-го Балтійського флотського екіпажу. За час війни він отримав чин поручика з перейменуванням у мічмани, ордени Святого Станіслава 3-го ступеня і Святої Анни 3-го ступеня [1, с. 43].

Із розгортанням революції у 1917 року на Балтійському флоті також розгорнувся український військовий рух. Зусиллями моряків-українців, капітана другого рангу Злобіна М., старшого лейтенанта Білінського М.І. та лейтенанта Шрамченка С. постає «Український воєнно-морський революційний Штаб Балтійської Фльоти». Цей штаб організаційно об'єднав моряків-українців, які служили на Балтійському флоті, активно пропагував ідеї української автономії. Тоді на Балтійському флоті кількість моряків, які

вважали себе українцями, становила понад 12 000 осіб. З ініціативи Білінського М., Шрамченка С. та інших активістів вдалося «українізувати», тобто шляхом обміну особовим складом з іншими кораблями створити українські залоги на крейсері «Світлана» та ескадрених міноносцях «Україна» і «Гайдамак». 12 жовтня 1917 року на цих кораблях було піднято український синьо-жовтий прапор [2, с. 17]. В подальшому ці кораблі планувалося перевести до складу Українських військово-морських сил.

Отже, активність «Українського воєнно-морського революційного Штабу Балтійської Фльоти» змусила воєнне міністерство Тимчасового уряду погодитись на українізацію крейсера „Світлана”, на якому за наказом Верховного головнокомандувача О. Керенського в середині жовтня був піднятий український прапор. Тимчасовий уряд таким чином намагався демонструвати Центральній Раді свою демократичність та лояльність до українського питання, стосунки з якою після „інструкції 4-го серпня” набули гостроти і протиріч.

Та звістка, що над Балтійським морем уже майорить український національний прапор, викликала надзвичайно потужний заряд духовного піднесення на Чорноморському флоті. У відповідь на підняття українського прапора на „Світлані”, за ініціативи Чорноморського українського військового комітету, підтриманого Центрофлотом, наказом по флоту було оголошено підняття 12 жовтня 1917 р. українських національних прапорів на всіх кораблях, фортецях і портах флоту.

Уперше в історії Чорноморського флоту з часу депортації на Кубань Чорноморської козацької флотилії Антона Головатого, вранці 12 жовтня 1917 р. на корабельні щогли, портові флагштоки було урочисто піднято національні прапори України та набрані прапорами стеньгові сигнали „Хай живе вільна Україна!”. У цей день у Севастополі, Миколаєві, Херсоні, Одесі, Феодосії, Євпаторії та Керчі пройшли демонстрації під гаслами „Хай живе вільна Україна!” на підтримку Незалежної Держави Україна, стихійно організовувалися братання матросів, солдат і робітників портів і підприємств [3, с. 36].

Але М.Білінському не вдалося перевести українізовані кораблі Балтійського флоту в Чорне море. Остаточному втіленню в життя цих планів зашкодило захоплення влади більшовиками та повна дезорганізація установ флоту, що змусило українців залишити кораблі та виїхати в Україну. М.Білінському довелося демобілізуватися з російського флоту і переїхати до України, де одразу ж активно долучився до розбудови українських військово-морських сил.

На зламі 1917–1918 років у складі уряду УНР з’явилося генеральне морське секретарство. Його очолив Дмитро Антонович – український історик, син професора Володимира Антоновича. Людина чесна, працьовита і авторитетна, проте далека від військово-морських справ. Знайти на цю посаду флотського офіцера, який був би справжнім українським патріотом, виявилось надзвичайно складно. Це усвідомлював і сам Антонович. Він писав: *“Першим, кого я надибав, був Михайло Білінський... Він був покликаний до праці у фінансовому відділі міністерства, який я і просив його організувати. Його праця була найбільш продуктивною, і я зразу помітив його на*

роль міністра морського, пост якого я, очевидно, не збирався стало посідати” [4, с. 169].

Білінський від самого початку виявив себе як фахівець справи і рішучий прихильник незалежності України. Переїхавши до Києва, вступив до лав новоствореної Української партії соціалістів-самостійників, був обраний до її центрального комітету. Але минув рік, перш ніж він очолив морське відомство держави.

За Гетьманату Павла Скоропадського, влітку-восени 1918 року, Михайло Білінський в складі української делегації брав участь у мирних переговорах із більшовицькою Росією.

Коли ж Гетьманат було повалено і до влади прийшла Директорія, Білінський – на той час старший лейтенант – увійшов до Ради Народних Міністрів УНР як міністр морських справ. Це сталося 24 грудня 1918 року.

Сучасний історик Ігор Гриценко, називаючи Михайла Білінського “однією з найблагородніших фігур української воєнно-морської історії”, констатує: *“Існував цілий ряд куди більш придатних та досвідчених для цієї посади старшин, [але] призначений був саме Білінський. Цьому сприяла його активна участь в політичному житті... в той час, як більшість морських старшин були безпартійними, що в часи Директорії ще довго неминуче створювало перепони для зайняття ними урядових посад”*.

Справді, генерал-хорунжий флоту УНР Володимир Савченко-Більський відзначав: політика приваблювала Білінського і він *“повсякчас поривався до партійної діяльності”*, хоча *“як правдивий патріот, добре розумів – де й у яку годину повинен бути” [4, с. 170].*

На міністерській посаді Михайло Білинський докладав зусиль для збереження цінних кадрів військово-морських офіцерів. Під його керівництвом відомство розробило цілу низку важливих законів [5, с. 17].— про флот, про морське міністерство, про гардемаринську школу, про організацію військово-морських сил на чорноморському узбережжі. Кораблі, які будувалися в Миколаєві, за наказом Білинського від 25 січня 1919 року отримали українські назви: лінкор “Соборна Україна” (колишній “Імператор Микола І”), легкі крейсери “Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний” (колишній “Адмірал Істомін”), “Гетьман Богдан Хмельницький” (колишній “Адмірал Нахімов”), “Гетьман Петро Дорошенко” (колишній “Адмірал Лазарєв”), “Тарас Шевченко” (колишній “Адмірал Корнілов”), плавбаза підтримки підводних човнів “Дніпро” (колишній “Ельбурс”).

Однак унаслідок бойових дій Українська Народна Республіка виявилася відрізаною від моря і позбавленою військово-морського флоту. До того ж, Михайло Білинський не захотів працювати в занадто лівому, на його думку, уряді Бориса Мартоса. Із 22 квітня 1919 року він був звільнений за власним проханням і зосередився на формуванні дивізії морської піхоти УНР, головною силою якої став 1-й Гуцульський полк. На чолі дивізії кілька місяців брав участь у боях проти більшовицьких і білогвардійських військ [1, с. 46].

Якраз у цей період экс-міністр потрапив у дуже скрутне становище. 12 червня він був заарештований начальником Кам'янець-Подільської міліції у зв'язку зі справою Петра Болбочана, якому інкримінували спробу здійснення державного перевороту проти Симона Петлюри. На знак протесту проти

безпідставних звинувачень Білінський розпочав голодування. Після місяця ув'язнення його звільнили, не виявивши доказів причетності до підготовки перевороту. Петлюра негайно назвав арешт “міжпартійним непорозумінням” і запропонував Білінському підвищення у ранзі. За спогадами лейтенанта Святослава Шрамченка, мова йшла навіть про погони контр-адмірала! Але Білінський, честь і гідність якого були ображені, категорично відмовився.

З 6 грудня 1919 року по 6 травня 1920 року М.Білінський бере участь у довгому і переможному «Першому зимовому поході» частин колишньої армії УНР тилами Білої та Червоної армій [2, с. 17]. Це рішення продовжити боротьбу партизанськими способами приймає частина військ армії УНР на чолі з Михайлом Омеляновичем-Павленком. Пройдено більше 6 тис. км, проведено 59 переможних боїв, найсхідніший – бій у Золотоноші. Присутність українських військ все ще лишала надію на останню спробу поборотися за незалежність.

У травні 1920-го Михайло Іванович Білінський ненадовго повернувся до роботи в уряді УНР, цього разу на посаді міністра внутрішніх справ. Потім працював у складі комісії Андрія Ніковського з вироблення Конституції УНР. Учасники комісії підготували проєкт документу, який складався зі 158 статей. Україна мала стати президентсько-парламентською республікою з чітким розподілом владних повноважень між головою держави, однопалатним парламентом і урядом. Але проєкт так і не затвердили.

У червні 1920 року більшовики переходять в контрнаступ і окуповують Київ. Кінна армія під керівництвом Семена Будьоного не тільки швидко повертає

контроль над українськими землями, а й переходить у наступ на територію Польщі. Польща була останнім редутом перед Німеччиною, де вирували повстання робітників та створювалися власні соціалістичні республіки. Здавалося, що «світова революція» вже зовсім близько. Проте червону армію зупинило «диво на Віслі». 13 -25 серпня 1920 відбулася Варшавська битва — вирішальна битва Радянсько-польської війни 1919—1921 років, у результаті якої Польська Республіка зуміла відстояти свою незалежність, завдавши поразки військам радянської Росії.

Оборона Замостя. Саме у період з 19 до 30 серпня 1920 року 6-та Січова дивізія УНР під командуванням Генерал-хорунжого Марка Безручка відбивала атаки 1-ї кінної армії Будьонного під Замостям. Безручко командував залогою міста Замостя, до якої входили: 6-та Січова дивізія, 31-й польський полк та 2 етапових курені. Всього — 3200 багнетів, 200 шабель, 12 гармат та 3 бронепотяги. Морська піхота УНР колишнього міністра ВМС УНР Михайла Білинського стала під Замостям тією фортецею, яку не могли здолати війська М. Тухачевського. Під час тих боїв М.Білинський постійно знаходився в діючій армії зі своєю дивізією морської піхоти [1, с. 47].

Атаковані з півдня і заходу більшовики були змушені перейти прусський кордон, частина їхніх військ відступила на схід.

Завдяки грамотним тактичним діям українського командування Армії УНР, героїзмові та звитязі рядових військових, вдалося не просто зупинити більшовицьке просування на захід та відвернути трагедію під Варшавою, але

й, в ґрунті речі, зірвати більшовицькі плани «всесвітньої революції».

Із 18 жовтня 1920 року Михайло Білінський служив радником міністерства народного господарства УНР, а у 1921-му – вже в умовах інтернування – певний час знову керував міністерством внутрішніх справ, тимчасово виконував обов’язки міністра фінансів.

Більшовицьке керівництво знало про Білінського через його активну діяльність на користь незалежності України. 20 січня 1921 року чекісти підготували у Харкові “Обвинувальний висновок у справі членів уряду УНР”. Стосовно Білінського пропонувалося “как врагу народа – применить высшую меру наказания, но ввиду того, что он не арестован – объявить Михаила Ивановича Белинского вне закона” [6, с. 5].

Безперечно, Білінський знав, що в разі більшовицького полону порятунку не буде. Попри все, у листопаді 1921 року вирушив у Другий Зимовий похід – останню, майже безнадійну спробу повалити більшовицький режим в Україні і вибороти незалежність УНР. Увійшов до штабу повстанчих військ генерал-хорунжого Юрія Тютюнника. Своє рішення мотивував такими словами: “Щоб хоч один міністер загинув разом зі своїми вояками в обороні ідеї самостійності України” [6, с. 6].

12 листопада в бою за переправу через річку Тетерів на Коростишівщині Михайло Білінський був поранений, але бою не покинув. Та вже 17 листопада настала трагічна розв’язка Другого Зимового походу – бій проти кінноти Григорія Котовського поблизу села Малі Міньки (сучасний Народицький

район Житомирської області). Українські повстанці зазнали поразки.

Михайло Білінський до останнього відбивався від ворогів і застрелився, не бажаючи здаватись у полон. Про це збереглося кілька свідчень. Підполковник Микола Чижевський згадував: “Ляйтенант Білінський... розстрілявши з бравнінга кількох москалів, останню кулю пустив собі”. Інший учасник походу, підполковник Іван Ремболович, переповідав зі слів очевидців: “Ляйтенант Білінський... маючи бравнінга, три кулі випустив у червоноармійців, а четверту в себе” [7, с. 15].

Подібно, хоча з іншими деталями, героїчну смерть Білінського змалювали його колишній ад’ютант Святослав Шрамченко (“Вистріливши всі набойі зі свого самопалу системи Кольта (який він мав ще з фльоти)... щоб не потрапити живим у полон, останнім стрілом позбавив себе життя”) і генерал Савченко-Більський (“Він не віддається до неволі й, коли обступає лицарів московський кат, він двох кладе на місці трупом і останньою кулею з пістоля обриває власне, молоде ще, життя”) [4, с. 170].

Вночі селяни таємно поховали Михайла Івановича за цвинтарем. Та зараз могила загублена [8, с. 157]. Саме ж село Малі Мінки виселене через катастрофу на Чорнобильській атомній станції.

Відомо, що до 1953 року Михайло Білінський отримав посмертно звання капітана III-ого рангу. Саме з таким званням він згадується в “Історії Українського Війська” [9, с. 265]. Низкою сучасних джерел йому помилково приписується звання “контр-адмірал”, яке він ніколи не отримував.

Висновок. М.І.Білінський (Білінський) – український патріот і діяч, якого донедавна практично не знали в Україні. Але він є: видатним організатором українських військово-морських сил; міністром морських, внутрішніх справ і фінансів; учасником підготовки проєкту Конституції УНР; одним з лідерів партії соціалістів-самостійників; начальником дивізії морської піхоти; героєм Першого та Другого Зимових походів; старшим лейтенантом, який відмовився від звання контр-адмірала, є кавалером ордену Визволення І ступеня УНР.

Михайло Іванович Білінський своїм звитяжним служінням Україні та українському народу, своїм подвигом в ім'я української нації завжди буде взірцем для теперішніх та прийдешніх поколінь українців.

7 липня 2019 року ім'я Михайла Івановича Білінського присвоєно 36-й окремій бригаді морської піхоти Командування морської піхоти Військово-Морських Сил Збройних Сил України [10, с. 1].

Список використаних джерел та літератури:

1. В. І. Головченко. Білінський Михайло Іванович // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. К: Знання України, 2004. Т.1. 760с.
2. Український морський міністр... М. І. Білінський / Журнал «Літопис Червоної Калини» Ч. 9 від вересня 1932. С. 17
3. Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: 10 грудня 1917 р. 29 квітня 1918 р. / Упорядн.: В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький, Г. М. Михайличенко, А. П. Огінська, Т. С. Осташко, В. М. Устименко,

Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева; Ред. кол.: В. А. Смолій (відп. ред.), В. Ф. Верстюк (заст. відп. ред.), Ю. М. Гамрецький, Б. В. Іваненко, Ю. Ю. Кондуфор, С. В. Кульчицький, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева. НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. К.: Наук. думка, 1997. 424 с. (Пам'ятки історії України. Серія V: Джерела новітньої історії)

4. Савченко-Більський В. О. „Старший лейтенант флоту Михайло Білинський“, у збірці Другий Зимовий похід. Листопадовий рейд. Київ: Фундація ім. О. Ольжича, 1995. С. 169–172.

5. Нормативно-правові акти УНР: збірник документів / Уклад. Льовтуз К. К. - Київ: без вид., 2024.

6. Михайло Білинський — міністр, який загинув у бою за Україну // Український інтерес, 06.06.2025.

7. Михайло Білинський — Морський Міністр УНР https://www.rusnauka.com/18_NPM_2008/Istoria/34511.doc.htm

8. Верига Василь. Листопадовий рейд 1921 року. Київ: Видавництво «Стікс», 2011. 320 с.

9. Я. Дашкевич. Історія українського війська (1917–1995). Львів : «Світ», 1996. 840, іл. с. ISBN 5-7773-0007-3.

10. Указ Президента України від 5 липня 2019 року № 495/2019 «Про присвоєння почесного найменування 36 окремії бригаді морської піхоти Командування морської піхоти Військово-Морських Сил Збройних Сил України».

Дяченко В.І.,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Одеса)

АКТ ЗЛУКИ: РУЙНУЄМО МОСКОВСЬКИЙ МІФ ПРО ТЕ, ЩО УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ВПЕРШЕ ОБ'ЄДНАВ СТАЛІН

Існує пропагандистський московський міф про те, що українські землі вперше об'єднав Сталін у 1939 році. Міф: ніколи Україна не була об'єднаною, вперше її землі зібрав Йосип Сталін у 1939 році, приєднавши до УРСР західноукраїнську територію.

Не знаючи добре історію українського народу, дехто може цьому і повірити. Тим більш, що з першого погляду наче б то саме так і відбувалося у 1939 році: підступно завдавши удару 17 вересня 1939 року в спину стікаючому кров'ю у боях з нацистським вермахтом Війську Польському, червона армія захопила для Сталіна землі Західної України та Західної Білорусі [1, с. 30]. Таким чином і справді більшість українських земель виявилися в одній із радянських республік.

Проте, чи відповідає це історичній правді?

По-перше, виникає запитання, а чому ж все таки не всі українські землі офіційно потрапили до УРСР у 1939 році? Відповідь: тому що у 1923-1925 роках радянська влада (у тому числі і Й.Сталін — один із її керівників), ні в кого не спитавши дозволу, етнічні українські землі — південь Курщини, південь Воронежчини, Таганрожчину (смугу Донбасу шириною близько 100км) приєднала до російської республіки [2, с. 20] (не

торкаючи у нашій статті питання Сірого клину, Зеленого клину, Кубані, Криму).

По- друге, що ж українці щороку святкують 22 січня?

Щороку 22 січня Україна та всі свідомі українці відзначають День Соборності. Офіційно це свято встановлено Указом Президента України «Про День соборності України» від 21 січня 1999 року № 42 [3] на вшанування епохальної події в історії української нації.

22 січня 1919 року на Софійській площі в Києві, у першу річницю незалежності Української Народної Республіки (далі - УНР), у святковій атмосфері відбулося проголошення «Універсала Директорії Української Народної Республіки» (його ще називають Актом Злуки). Будівлі в центральній частині міста прикрашали національні прапори, вишиті рушники, вхід до Софійського майдану оздобили тріумфальною аркою з гербами УНР і Західно-Української Народної Республіки (далі – ЗУНР). Під музику на центральні вулиці стікалися десятки тисяч мешканців столиці і численні гості. Хор під керівництвом Кирила Стеценка в супроводі оркестра заспівав «Ще не вмерла Україна».

Міністр закордонних справ ЗУНР Лонгин Цегельський оголосив грамоту, ухвалу Української Національної Ради ЗУНР, і передав її голові Директорії УНР Володимирі Винниченку. У відповідь член Директорії Федір Швець зачитав Універсал: «<...> Віднині воєдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України. Віднині є

єдина незалежна Українська Народна Республіка <...>» [4, с. 102].

Закінчилося свято урочистим молебнем і парадом. З особливим захопленням вітали колони Січових стрільців під командуванням полковника Івана Чмоли, а також полковника Євгена Коновальця, який приймав парад.

Наступного дня, 23 січня 1919 року, в приміщенні київського Оперного театру Трудовий Конгресс України обговорив згадані документи і схвалив їх. Ратифікувавши таким чином Універсал Директорії УНР, Конгресс надав йому законного юридичного характеру. Президента УНР-ади Євгена Петрушевича незабаром обрали до складу Директорії УНР. ЗУНР після об'єднання з УНР змінила назву на Західна область Української Народної Республіки (ЗО УНР)[5, с. 1790-1792]. Розпочалася активна співпраця між обома державними утвореннями в економічній, військовій та культурній сферах.

Отже, у 1919 році українці всіх етнічних українських земель добровільно (тобто без примусу, без застосування зброї чи іншої сили) об'єдналися в одній українській державі – УНР. Акт Злуки 22 січня 1919 року повністю руйнує твердження московської пропаганди, боцімто українські землі вперше об'єднав Сталін у 1939 році.

По-третє, слід указати на той факт, що в той 1919 рік Й.Сталін воював саме в червоній (по суті, московській) армії, яка, як ми знаємо, намагалася тричі знищити УНР.

Можливо, ідея об'єднання українських земель належала саме Й.Сталіну? Розглянемо історичні факти.

З кінця XVIII століття українські землі були розділені між різними імперіями. Тож соборність для українців завжди

була вершиною прагнень суспільного життя. Підтвердження цьому можна знайти в різних епохах. Наприклад, у «Топографічному описі Харківського намісництва» 1788 року малороси (українці), що проживають у трьох державах: Російській імперії (Лівобережжя і Слобожанщина), Речі Посполитій (Правобережжя) та в монархії Габсбургів (Галичина, Буковина і Закарпаття), описуються так: «...Коли вони збираються для поклоніння в Київ зі Сходу від Волги і Дону, із Заходу з Галичини і Лодомерії і ближче до Києва прилеглих місць, дивляться один на одного не як на іншомовних, але як на представників єдиного роду... всі ці розпорошені земляки і донині зберігають синівську повагу до матері своїх давніх країв міста Києва»[6].

Український національний рух виступив із програмою об'єднання вже під час «Весни народів» – серії революцій 1848–1849 років, які прокотилися Європою. Головна Руська Рада (перша українська політична організація, що тоді постала у Львові) у маніфесті від 10 травня 1848 року задекларувала: «Ми Русини Галицькі належимо до великого руського народу, котрий одним говорить язиком і 15 мільйонів виносить, з котрого пілтреття мільйона землю Галицьку замешкує». Серед збережених матеріалів Головної Руської Ради є анонімна стаття, в якій зазначається: «Від Тиси за Карпатами, по обидва боки від Дністра і Дніпра аж до берегів Дону розкинулися поселення одного слов'янського народу, чисельність котрого досягає 15 мільйонів. Тому призначенням такого великого народу не може бути, щоб у Європі займати побічне становище, щоб підпорядковуватись іншому»[7].

Від другої половини XIX століття українська політична

єдність стала одним із провідних мотивів національного руху по обидва боки Збруча. Після 1865 року у версії пісні на слова наддніпрянця Павла Чубинського та музику галичанина Михайла Вербицького (саме вона стала основою славню України) з'явилися такі слова: «Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону, В ріднім краю панувати не дамо нікому». Створена у 1891 році в Полтаві таємна студентська організація «Братство тарасівців» проголошувала у програмі: «Самостійна суверенна Україна: соборна й неподільна, від Сяну по Кубань, від Карпат до Кавказу»[8, с. 1878-1879].

У 1895-му галичанин Юліан Бачинський у книзі «Ukraine Irredenta» проголосив: «Україна для себе! От і її клич. Вільна, велика, незалежна політично самостійна Україна – одна нероздільна від Сяну по Кавказ – от її стяг!»[9]. На практиці ідея соборності виражалася у співпраці українців–підданих різних держав. У 1870-х–1890-х роках із Російської імперії до Австро-Угорської імперії приїздили працювати Михайло Драгоманов, Пантелеймон Куліш, Михайло Грушевський.

Гасло «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ» використав і Микола Міхновський у брошурі «Самостійна Україна» у 1900 році [10, с. 55].

Перша світова війна, національні революційні рухи та розпади імперій наблизили втілення ідеалу соборності. У Києві в 1917 році постала Українська Центральна Рада, яка проголосила Українську Народну Республіку. А в Галичині після Листопадового чину 1 листопада 1918 року постала Західноукраїнська Народна Республіка. Її лідери ініціювали переговори про об'єднання Наддніпрянської України з

Наддністрянською. До Києва вирушила галицька делегація.

1 грудня 1918 року на залізничній станції у Фастові представники ЗУНР і УНР підписали «Передвступний договір» (тобто попередній чи прелімінарний). Угода констатувала непохитний намір ЗУНР «злитися в найкоротшім часі в одну велику державу з Українською Народною Республікою». Зі свого боку, УНР проголошувала згоду «прийняти всю територію і населення Західно-Української Народної Республіки як складову частину державної цілості в Українську Народну Республіку». Договір підписали: від УНР – Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Федір Швець, Панас Андрієвський, від ЗУНР – Лонгин Цегельський і Дмитро Левицький. Передвступний договір ратифікували 3 січня 1919 року на першому засіданні Української Національної Ради – керівного органу ЗУНР. Для урочистого проголошення та юридичного оформлення цього рішення до Києва було відряджено представницьку делегацію на чолі з віце-президентом УНРади Левом Бачинським[4, с. 88].

18 січня відбулася спільна нарада Директорії і Ради народних міністрів УНР за участі делегації з Галичини, Буковини і Закарпаття[11]. Йшлося про проголошення Акта злуки УНР і ЗУНР та урочистості з цієї нагоди. Рада міністрів доручила написати сценарій заходів та особисто очолити всі церемонії міністру народної освіти Іванові Огієнку. Саме він запропонував влаштувати загальнонародне свято на річницю проголошення самостійності УНР [4, с. 94].

Як результат таких зусиль, - 22 січня 1919 року на Софійському майдані в Києві в урочистій атмосфері відбулося проголошення Акта злуки (об'єднання) Української Народної

Республіки і Західно-Української Народної Республіки в єдину незалежну державу.

Отже, ідея об'єднання українських земель не належала Й.Сталіну.

По-четверте. У 1944–1946 роках понад 482 тисячі українців примусово позасудово переселили до Української радянської соціалістичної республіки (далі - УРСР). Це брутально здійснили комуністичні режими СРСР і Польщі із застосуванням терору, репресій, конфіскації майна, обмеження політичних, соціальних, економічних і культурних прав людей. Виселяли українців у різні регіони УРСР – від Галичини до Причорномор'я, Слобожанщини та Донеччини[12].

Запитання: хто брутально віддав прокомуністичній Польщі етнічні українські землі Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшся, Любачівщини, Західної Бойківщини? Відповідь відома: той же Й.Сталін. То який він «об'єднувач» українських земель?

Висновки. Розбиваючи московський міф про те, що українські землі вперше об'єднав Сталін у 1939 році, слід наголосити, що український національний рух виступив із програмою об'єднання українських земель вже під час «Весни народів» – серії революцій 1848–1849 років. Це гасло підхопили і інші українські організації та діячі: Павло Чубинський, «Братство тарасівців», Юліан Бачинський, Микола Міхновський. Отже, ідея об'єднання українських земель не належала Й.Сталіну.

22 січня 1919 року на Софійському майдані в Києві в урочистій атмосфері відбулося проголошення Акта злуки (об'єднання) Української Народної Республіки і Західно-

Української Народної Республіки в єдину незалежну державу. Цей день став символом українського державотворення, втілив соборницькі прагнення українців щодо консолідації в одній державі. Отже, ідея соборності українських земель жила у свідомості українського народу впродовж віків перебування в різних імперіях.

У 1939 році, розв'язавши нову світову війну, Сталін лише прикрив свою загарбницьку агресію проти Польської держави пропагандистським наративом «об'єднання українських земель». Це було не втілення в життя віковичних прагнень українського народу, а результат таємної радянсько-німецької змови (пакту Ріббентропа-Молотова) від 23 серпня 1939 про сфери впливу, а також гри на патріотичних почуттях населення Західної України. Надії народу не справдилися. «Свято свободи, що прийшло зі Сходу», обернулося для населення жорстокими буднями.

Навпаки, Й.Сталіна слід судити за те, що у 1923-1925 роках він був причетний як один із керівників СРСР до відрізання етнічних українських земель на користь інших республік: південь Курщини, південь Воронежчини, Таганрожчину (смугу Донбасу шириною близько 100 км) приєднали до російської республіки, в Пінзенщину — до білоруської РСР (не торкаючи у нашій статті питання Сірого клину, Зеленого клину, Кубані, Криму). Після Другої світової війни саме Сталін брутально віддав прокомуністичній Польщі етнічні українські землі Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини.

Отже, Акт Злуки глибоко детермінований історично і спирався на споконвічну мрію українського народу про

незалежну, соборну національну державу. Він став могутнім виявом волі українців до етнічної й територіальної консолідації, свідченням їх самовизначення, становлення політичної нації. Уперше за 600 років він став реальним кроком до об'єднання українських земель, що вплинув на подальші національно-політичні процеси в Україні. Проголошення Соборності УНР і ЗУНР 22 січня 1919 року – історичний факт об'єднання українських земель в одній державі. Подія повністю руйнує твердження московської пропаганди, бо українські землі вперше об'єднав Сталін у 1939 році. Ідея соборності України стала ключовою для наступного покоління учасників українського визвольного руху у XX столітті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. У 2 кн. : історичні нариси. Кн.1 / [А.Айсфельд, І. Ветров, Т. Вінцовський та ін.]; редкол.: В. А. Смолій (голова колегії) та ін. К. : Наукова думка, 2011. 731 с. ISBN 966-00-1063-5.
2. Верменич Я. В. Таганрозька округа // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2013. Т. 10 : Т-Я. С. 20. ISBN 978-966-00-1359-9.
3. Указ Президента України від 21 січня 1999 року № 42/99 «Про День соборності України». Архів оригіналу за 2 березня 2022. Процитовано 14 березня 2022.
4. День соборності України [Архівовано 9 серпня 2016 у Wayback Machine.] // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська

енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1999. Т. 2 : Д-Й. 741 с. ISBN 966-7492-02-8.

5. Соборність державна // Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1965. Т. 7, кн. XIV : Літери Сен - Сті. С. 1790-1792. 1000 екз.

6. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: Описово-статистичні джерела / АН УРСР. Археограф. комісія та ін. Упоряд. В. О. Пірко, О. І. Гуржій; Редкол. П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1991. ISBN 5-12-002041-0.

7. Головна Руська Рада (1848-1851): протоколи засідань і книга кореспонденції [Архівовано 23 травня 2019 у Wayback Machine.] / За ред. О. Турія, упорядн. У Кришталович та І. Сварник. Львів: Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002.

8. Тарасівці // Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1966. Т. 8, кн. XV : Літери Ст - Уц. С. 1878-1879. 1000 екз.

9. Бачинський Ю. Україна Irredenta (по поводу еміграції): суспільно-політичний скіп. Львів: 3 друкарні Інституту Ставропігійського, 1895. 140 с. Електронна бібліотека «Україніка». Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

10. Міхновський М. І. Самостійна Україна. К.: Діокор, 2002. 80 с.

11. Ухвала Всенародних Зборів угорських українців 21 січня 1919 року. Архів оригіналу за 20 грудня 2016. Процитовано 22 січня 2017.

12. «Польща та Україна у тридцятих - сорокових роках ХХ століття. Документи з архівів спеціальних служб. Том 5. Акція «ВІСЛА». Варшава-Київ, 2006. Джерело: <https://gazeta-fp.com.ua/news/sogodni-80-ti-rokovini-viselennya-ukrajintsiv-lemkivshchini-nadsyannya-kholmshchini> © gazeta-fp.com.ua.

Дяченко В.І.,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Одеса)

Кривенко В.В.,
курсантка 2 курсу
(м.Одеса)

Заноза І.С.,
курсант 2 курсу
(м.Одеса)

ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ: ВІЙСЬКОВИЙ ДІЯЧ, ОРГАНІЗАТОР ЛИСТОПАДОВОГО ЧИНУ ТА ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Вступ. Історія українського визвольного руху сповнена постатей, чії імена стали символами боротьби за національну свободу та державність. Одним із найяскравіших представників цього покоління був Дмитро Дмитрович Вітовський – військовий командир, політичний діяч, провідник Українських Січових Стрільців та головний організатор Листопадового чину 1918 року, що призвів до створення Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР), борець за українську державність. Попри коротке життя, він залишив величезний слід у формуванні української армії та національної ідентичності.

Метою написання статті є всебічне висвітлення життєвого шляху Вітовського, його ролі в українському державотворчому русі та значення його діяльності для сучасної України.

Дмитро Вітовський народився 8 листопада 1887 року в селі Медуха Станіславівського повіту, що на Галичині. Походив із української дрібношляхетської селянської родини, у якій шанували традиції та національний дух [1, С. 3]. Під час навчання у Станіславівській гімназії брав активну участь в організації українських гімназистів проти польських шовіністів, поширював патріотичну літературу, належав до таємничого українського самоосвітнього гуртка, який певний час очолював. Потім навчався на правничому факультеті Львівського університету [2, С. 160].

Особливу роль у формуванні його характеру відіграв рух «Пласт», в одному з куренів якого Вітовський згодом став провідником [3, С. 12]. Пластова виховна система – дисципліна, самовдосконалення, патріотизм – стала фундаментом його майбутніх лідерських якостей. Саме там Дмитро навчився організації молоді, роботі з великими групами людей та військової дисципліни.

Дмитро Вітовський був членом Головної управи Української радикальної партії, головою драгоманівської таємної організації, одним із найактивніших провідників студентської молоді [3, С. 16].

Брав безпосередню участь в активних діях студентства в боротьбі за український університет у Львові, зокрема, у демонстраціях 1910 року, коли загинув Адам Коцко. За політичну діяльність був засуджений на «Процесі 101-го» на місяць ув'язнення (згодом амністований), позбавлений старшинського звання австрійської армії, якого отримав 1908 року, і виключений з університету. Здобуття вищої освіти правника закінчив у Краківському університеті [3, С. 18].

Восени 1911 р. Д.Вітовський брав активну участь у підготовці визволення з ув'язнення Мирослава Січинського, який був засуджений за вдалий замах на галицького намісника Анджея Потоцького, лютого українофоба. Добре спланована Д.Вітовським і товаришами акція вдалася [3, С. 23]. Авторитет Вітовського зріс. Він поступово став лідером упевненим і, водночас, повним почуття відповідальності.

Брав активну участь у створенні мережі українських молодіжних організацій «Січ» [3, С. 25], а згодом легіону Українських січових стрільців (далі - УСС).

У молодому віці Д.Вітовський активно займався журналістикою, публікував статті, присвячені українським національним питанням [4, С. 382]. Це свідчить про його ранню зацікавленість політикою та пошуком шляхів визволення українців з під ярма окупантів.

Напередодні Першої світової війни мав наміри стати адвокатом в Коломиї, адже у зв'язку зі смертю Євгена Косевича для цього звільнилось місце та канцелярія [3, С. 26].

З початком Першої світової війни Д.Вітовський добровольцем вступив до Легіону Українських Січових Стрільців [5, С. 9], який став першою у XX столітті українською національною військовою формацією. Д.Вітовський також був членом Української бойової управи, співзасновником Стрілецького фонду, завдяки якому протягом 1915-1918 рр. виходив стрілецький журнал «Шляхи». У ньому Дмитро Вітовський (літературний псевдонім— Гнат Буряк[4, С. 382]) опублікував більшість своїх прозових творів[4, С. 382], зокрема: «Із смутно-ясних спогадів» («Шляхи», 1915, ч. 2., с. 63; присвята пам'яті четаря І.Балука), «Маківка»[4, С. 72-74]. Новела

«Звіт»[4 С. 69-70] була опублікована у літературно-мистецькому збірнику «Тим, що впали» (Львів, 1917)[4, С. 382].

На початку Першої світової війни підстаршині Д. Вітовському доручили формувати перший курінь УСС у Львові у будинку на Зеленій, 5. Він став не тільки енергійним організатором і командиром, але й політичним провідником січовиків. Наказом командування від 7 вересня 1914 р. Д. Вітовського іменовано сотником і призначено командиром сотні третього півкурня отамана Степана Шухевича [5, С. 12]. А наприкінці місяця його стрільці вже виконували перше бойове завдання[6, С. 15].

Щойно сформований легіон УСС перекинули до Стрия, де 3 вересня 1914 р. його вояки урочисто склали військову присягу. З ініціативи Д. Вітовського група старшин і стрільців відмовилася від офіційного тексту присяги австрійської армії [5, С. 20]. За участю відомого громадського діяча і композитора о. О. Нижанківського січовики поклялися служити Україні та воювати за честь української зброї. Вже наступного дня легіон перевезли в околиці Мукачеве [5, С. 20]. Після того як росіяни захопили Галичину і відтіснили цісарські війська у Карпати, гірські перевали на кілька місяців стали театром жорстоких битв, бойовим хрещенням січовиків [6, С. 29].

Українські Січові Стрільці швидко перетворилися на символ української боротьби в складі Австро-Угорщини, а Д.Вітовський — на одного з їхніх провідних командирів.

Сотник Вітовський пройшов усі бої УСС у Карпатах, відзначився у визволенні Семиківців і Бурканів. За перемогу на Маківці удостоївся медалі «За хоробрість» [5, С. 30]. 28 червня 1915 р. був призначений комендантом здобутого у боях княжого

Галича. За його розпорядженням на ратуші був піднятий синьо-жовтий прапор [6, С. 42]. Сучасники згадували про Д.Вітовського як про людину, що поєднувала високу вимогливість, обережність у плануванні та особисту відвагу.

Після поранення в ногу наприкінці січня 1916 р. командування австрійської армії скерувало Д.Вітовського у щойно зайняту Волинь на посаду ковельського комісара для набору поповнення легіону УСС. Через відсутність контингенту набір був безперспективним, і Д. Вітовський спільно з комісарами Володимира-Волинського і Луцька – М. Саєвичем та М. Гаврилком розгорнули широку діяльність щодо розвитку українського шкільництва у зрусіфікованому краї. Невдовзі тут засновано 46 українських шкіл, де вчителі – січові старшини й стрільці, викликані на Волинь, – навчали більше ніж 800 дітей. Всього ж до 1918 р. засновано близько 150 українських шкіл [6, С. 57]. Підручники для волинських дітей збирав спеціально організований у Львові комітет на чолі з істориком Іваном Крип'якевичем (Д. Вітовського він знав ще з університетського періоду Дмитра).

На Волині Д.Вітовський опікувався і долею українців, які перебували в евакуації. У вересні 1916 р. на фронт 4-ї австрійської армії, яка на той час вела бойові дії у цьому районі, прибув командувач Східного фронту принц Оскар. Сотника запросили на прийом, де відбулася розмова з принцом про українські справи. Д. Вітовського гідно оцінили й призначили референтом при 4-й армії у справах евакуйованих українців, яких під час Брусилівського прориву на Ковельщині зосередилося понад 23 тисячі. Він дбав про їхнє розміщення, харчування, медичне забезпечення, навчання дітей [5, С. 61]. У

квітні 1917 р. Д. Вітовського відкликали з Волині й призначили ад'ютантом (начальника штабу) Вишколу УСС, яким тоді командував отаман М. Тарнавський [6, С. 120]. Д.Вітовський виконував важливі військово-організаційні функції в легіоні, у тому числі займався підготовкою новобранців. Його авторитет серед стрільців постійно зростав, що згодом стало запорукою успіху під час подій 1918 року.

Через наміри австрійського уряду включити Галичину до складу відроджуваної Польщі на одній з військових нарад висловилися за негайне розформування легіону УСС. Д. Вітовський, який став одним з ініціаторів дискусії, виступив за збереження й усіляке зміцнення української національної частини як зародка майбутніх Збройних сил Української держави. Завдяки високому авторитету сотника його думка переважила [6, С. 234]. Це врятувало легіон, який зіграв вирішальну роль у Листопадовій національно-демократичній революції й став ядром створеної у ході війни з Польщею Галицької армії. Вдруге старшини зібралися у грудні 1917 р. на генеральну нараду в с. Гуштин. Знову розгорілася дискусія щодо подальшої долі легіону. Більшість її учасників пропонувала перейти на бік Центральної Ради або розформувати легіон УСС. І все ж Д. Вітовський відстояв його існування [6, С. 342].

В період Української Держави Д.Вітовський - комендант Жмеринки, де послідовно проводив організаційну діяльність по створенню українських державних органів влади [5, С. 74].

Після розпаду Австро-Угорської імперії восени 1918 року, коли утворилися незалежні Чехословаччина, Польща, Югославія, Угорщина, гостро постало питання — кому належатиме влада на українських землях Галичини. Українці

опинилися перед реальною загрозою захоплення краю Польщею. Ситуація вимагала швидких і рішучих дій. 18 жовтня у Львові засновано Українську Національну Раду (УНРаду) з метою утворення на західноукраїнських землях національної держави. Д. Вітовський очолював Військовий комітет УНРади (з 29 чи 30 жовтня 1918 року) і таємно готував захоплення влади у Львові [7, С. 46]. 31 жовтня стало відомо, що австрійський намісник у Галичині генерал К. Гуйн категорично відмовився передати владу українцям. У ході гострої дискусії на нараді Української Національної Ради більшість погодила чекати обіцяного Віднем маніфесту. Раптом взяв слово Д. Вітовський і від імені Військового комітету рішуче заявив: «Якщо цієї ночі ми не візьмемо Львів, – завтра його візьмуть поляки» [8, С. 18].

Згідно з планом повстання Д. Вітовський негайно розіслав кур'єрів з наказами міським і повітовим комісаром краю у ніч на 1 листопада брати владу. Першолистопадове повстання розпочалося о 4 годині ранку. Невдовзі Д. Вітовський приймав перші донесення. І. Цьокан повідомив, що домовився про нейтралітет німецьких, австрійських та угорських частин львівського гарнізону. О п'ятій годині стало відомо, що старшини Мартинець і Сендецький зі своїми стрільцями захопили намісництво і Ратушу та арештували генерала Гуйна. Отже, за кілька годин вдалося роззброїти або блокувати частини міського гарнізону та зайняти найважливіші об'єкти. Вранці 1 листопада Львів майже повністю контролювали українські військові підрозділи. На Ратуші замаяв синьо-жовтий прапор, встановлений юним стрільцем Степаном Паньківським (загинув у бою з поляками в березні 1919 р.). О сьомій годині отаман Д. Вітовський радісно доповів голові УНРади Костю

Левицькому, що влада у Львові повністю перейшла до українців. Невдовзі почали надходити вісті про швидку перемогу українських військових сил у Станиславові, Коломиї, Тернополі, Бродах, Збаражі та в інших містах і повітах краю [8, С. 24].

Отже, саме Дмитро Вітовський став головним ініціатором та організатором повстання, яке згодом увійшло в історію як Листопадовий чин.

Цей момент став народженням Західно-Української Народної Республіки (далі - ЗУНР). Без таланту і рішучості Д.Вітовського така операція була б неможливою.

Після встановлення української влади на західно-українських землях підвищений у військовому званні полковник Дмитро Вітовський був призначений Державним секретарем військових справ ЗУНР – фактично міністром оборони [8, С. 26]. Йому доручили розгорнути військове будівництво молодій держави. Уже наступного дня він почав формувати Державний секретаріат військових справ, який повинен був організовувати регулярну армію, її запілля, військову адміністрацію, мобілізацію і вишкіл поповнення, озброєння, забезпечення всім необхідним для ведення сучасної війни. 13 листопада державний секретар підписав накази про створення 12 військових округ на території Східної Галичини й Буковини, часткову мобілізацію до регулярного війська, демобілізацію усіх військових частин Австро-Угорщини на теренах ЗУНР, затвердив текст військової присяги [8, С. 28]. Д. Вітовський зумів сформувати важливий осередок державотворення.

Саме під його керівництвом почалося формування Української Галицької Армії (далі - УГА) — регулярної,

дисциплінованої та добре організованої сили, яка згодом налічувала сто тисяч вояків. Це була одна з найефективніших українських армій ХХ століття.

Як Державним секретарем військових справ ЗУНР Вітовський виявив виняткові організаторські здібності:

- наладив мобілізацію та військову підготовку;
- створив структуру командування;
- забезпечив постачання амуніції;
- активно працював над міжнародними зв'язками.

Попри чисельну перевагу противника, УГА довгий час успішно обороняла Галичину, демонструючи високу боєздатність.

Д. Вітовський одним з перших членів уряду висловив пропозицію негайно укласти воєнний союз із Наддніпрянською Україною (Української Народної Республікою, далі - УНР), надіслати делегацію до Києва. Як державний секретар військових справ (міністр) ЗУНР вніс до Української Національної ради законопроект про Злуку – об'єднання УНР і ЗУНР. В Універсалі зазначалося: «...Після чотирьох із половиною років муки, ридання й жалоби сповнилась народна воля! Зі сльозами радості сповіщаємо Вам велике слово: вчора упав кордон між українськими землями, і від вчора ми всі вже громадяни великої Народної Республіки... Ще хвиля кровавого зусилля – і слово станеться ділом! З крові і пожежі та руїни встане Велика Україна...» [8, С. 36].

Вже 1 грудня 1918 р. у Фастові була підписана передвступний договір з Директорією Української Народної Республіки (УНР), за якою в Галичину прибули військові частини та ешелони зі зброєю і військовою технікою. За

сприяння державного секретаря до служби в Галицькій армії були прийняті досвідчені австрійські старшини. З Наддніпрянської та колишньої російської армії запрошені на службу генерали Михайло Омелянович-Павленко, Володимир Гембачів, Олександр Греків, полковники Микола Какурін, Євген Мішковський, Джамбулат Кануков, Андрій Долуд та багато інших, які відіграли важливу роль у становленні молодого армії [9, С. 244].

Соборницька мрія Д. Вітовського здійснилася 22 січня 1919 р., коли він у складі галицької делегації (36 осіб) був присутній на Софіївському майдані Києва в момент урочистого проголошення Акту Злуки. У зверненні до військ з нагоди злуки з Великою Україною Д. Вітовський писав: «Сповідасмо вам велике слово: вчора упав кордон між українськими землями і вчора ми всі вже громадяни великої Народної Республіки... Ще хвиля кровавого зусилля - і слово стане ділом! З крові і пожежі та руїни встане Велика Україна!» [8, С. 136].

17 квітня 1919 р. делегація ЗУНР виїхала до Парижа на мирну конференцію країн Антанти й США. Д.Вітовський входив у делегацію як військовий спеціаліст.

У Парижі на засіданні комісії генерала Боти Д.Вітовський у своїй заяві переконливо доповів, що його держава бажає миру й готова виконувати умови перемир'я, але польська сторона не підтримує її пропозицій. Полковник твердо відстоював лінію демаркації з поляками станом на 20 березня приблизно по ріці Сян [9, С. 427]. Генерал Бота у багатьох позиціях погоджувався з галичанами. Але лідери Антанти були байдужими до української державності, вони робили ставку в боротьбі з більшовицькою Росією на Польщу і Добровольчу

армію генерала Денікіна.

Сформована у Франції армія генерала Галлера прибула на Галицький фронт і розгорнула широкий наступ. 19 травня 1919 р. українська делегація вручила ноту протесту генералові Боту, який їх підтримав і обіцяв розглянути українське питання на комісії. 21 травня Д. Вітовський і М. Лозинський надіслали ультиматум уже голові Паризької мирної конференції: оскільки ЗУНР не отримує підтримки Антанти, їх перебування у Парижі не має сенсу. Того ж дня делегацію запросили на засідання Верховної Ради за участю В. Вільсона, Ж. Клемансо, Д. Ллойд-Джорджа, під головуванням американського президента. Д. Вітовський і В. Панейко висловили рішучий протест у зв'язку з розгортанням польської агресії, підтвердивши свою позицію щодо соборності українських земель [9, С. 434]. Але цей демарш не вплинув на позицію Антанти.

Д. Вітовський особисто звернувся до президента США, заявивши: «Український народ ніколи не змириться з польським поневоленням». 27 травня галицька делегація здійснила ще один дипломатичний демарш. Але Париж проігнорував заходи українців. 25 червня 1919 р. Верховна Рада Паризької мирної конференції затвердила ганебне рішення про дозвіл Польщі окупувати Східну Галичину [9, С. 441].

Як дипломат, Дмитро Вітовський до останнього подиху боровся за Україну на ганебній мирній конференції в Парижі, звідки дипломатичну делегацію дипломатично визнаної України фактично виставили за двері... Виснажений і втомлений, повертаючись до України літаком ВПС УНР Zeppelin-Staaken RXIVa «R-71» разом із ад'ютантом, чотарем УГА Юліяном Чучманом, був умисно й підступно збитий поляками на

німецько-польському кордоні над німецьким містом Ратибор (Сілезія) [10, 292]...

Висновок.

Дмитро Вітовський — це постать, яка уособлює духовну силу покоління українців, що прагнули створити власну державу в складних умовах революцій та воєн. Він був не лише талановитим воєначальником, але й політиком, організатором та стратегом. Листопадовий чин 1918 року, який він очолив, став однією з найважливіших віх історії українського державотворення.

Хоча життя Д.Вітовського обірвалося дуже рано, його внесок у формування української державності є винятковим:

- він є організатором Листопадового чину. Без нього встановлення української влади у Львові в 1918 році могло б не відбутися;

- він є творцем Української Галицької Армії. Він заклав фундамент однієї з найбоездатніших українських армій ХХ століття;

- полковник Д.Д.Вітовський є прикладом військового лідера нового типу. Поєднував патріотизм, дисципліну та високі організаторські якості;

- Д.Вітовський є символом національного відродження і об'єднання України. Його постать стала частиною національної пам'яті й традиції боротьби за державу.

Сьогодні ім'ям полковника Дмитра Дмитровича Вітовського названі вулиці, військово-патріотичні організації, меморіальні об'єкти. Він залишається прикладом служіння Україні та її народу.

Він прожив коротке, але надзвичайно яскраве життя,

сповнене звитяжної боротьби за українську державність. Вислів Дмитра Вітовського «Буде армія – буде державність!» і сьогодні є надзвичайно актуальним.

Список використаних джерел та літератури

1. Чорновол Ігор. Герой Листопадового Зриву: Дмитро Вітовський // 100 видатних львів'ян. Львів. 2023. С. 92-95.
2. Бойда А. Перша світова війна як вододіл у долях командуючих УГА Д. Вітовського та ЧУГА В. Порайка // Актуальні дослідження суспільних наук: матеріали Х Всеукр. наук. конф. (м. Умань, 28 берез. 2024 р.). Умань: Візаві, 2024. С. 159–163.
3. Заклинський М. Дмитро Вітовський. Львів, 1936. 112 с.
4. Стрілецька Голгофа. Спроба антології. Л. : Каменярь, 1992. 385 с.
5. Заклинський М. Дмитро Вітовський. Нью-Йорк, 1967. 125 с.
6. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців. 1914-1916. Львів: Червона калина, 1936. 375 с.
7. Ходак І. Дмитро Вітовський – провідник Листопадового чину / І.Ходак // Літопис Червоної Калини. 1991. № 2. С. 45-50.
8. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських Землях у 1918-1923 рр. / С. Ярославин. – Філадельфія: Накладом гуртка прихильників, 1956. – 182, [1] с. : іл.
9. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр.

The Ukrainian-Polish War 1918-1919 / Микола Литвин; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Ін-т Схід.-Центр. Європи. Львів: [б.в.], 1998. 469, [2] с., [8] арк. фот. : іл.

10. Гай-Нижник П. Доставка для уряду Директорії українських грошей з Німеччини і загибель Д.Вітовського (1919) // Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць. Черкаси, 2009. С. 290-294.

Дяченко В.І.,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Одеса)

Лозован К.С.,
курсантка 2 курсу
(м.Одеса)

Нікітченко Д.В.,
курсант 2 курсу
(м.Одеса)

КОЗАЦТВО ЯК ФЕНОМЕН ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Вступ. Козацтво є унікальним явищем світової історії та культури. Воно сформувалося на українських землях у XIV–XVI ст. як відповідь на потребу захисту, свободи та соціальної справедливості. Проте козацтво – це не лише військова сила. Це окрема форма суспільної організації, система цінностей і модель демократичного самоврядування, яка не мала аналогів у Європі того часу. Його внесок у розвиток державності, військового мистецтва та формування національної ідентичності є масштабним і всесвітньо визнаним.

Українське козацтво виникло в умовах постійної небезпеки з боку Кримського ханства, Османської імперії та політики Речі Посполитої. Саме степовий прикордонний простір сприяв формуванню людей, які прагнули волі та незалежності. Запорозька Січ стала центром формування козацької державності — територіальної військової республіки з

виборною владою, суворою дисципліною та чіткими законами.

Метою написання статті є доведення того, що українське козацтво - це феномен відродження української державності у Середньовіччі.

Спершу козацтво спричинилося до утворення держави-армії Запорізької Січі. Військову організацію українських козаків під назвою Запорозька Січ слід розглядати як самостійне об'єднання розрізнених козацьких угруповань, що зорганізувались до захисту південних кордонів України-Руси після великої перемоги 1363 року русько-литовського війська під проводом Гедимінового сина, Ольгерда, у битві з об'єднаними силами Золотої Орди на Синіх Водах (р. Синюха, ліва притока Південного Бугу). В наслідку цієї перемоги українські землі були звільнені від ординської зверхності аж до Чорного моря; в усті Дніпра та під Білгородом були зведені фортеці для захисту південних кордонів України-Руси, що перебувала у складі Великого Русько-Литовського князівства. З того часу почали утворюватись козацькі залоги – військові гарнізони і відтоді побутує назва українського війська – «козаки», на відміну від іноплемінних військових угруповань, що перебували на Україні-Русі [1].

Розглядаючи питання утворення і місцезнаходження Запорізької Січі, попередньо зауважимо, що відсутність офіційних свідчень про наявність військової організації українського козацтва та місць перебування тієї чи іншої Січі в історичних документах держав-поневолювачів України-Руси не дає підстав до висновку про їхню відсутність [1]. Натомість маємо достатньо переконливих доказів, щоби з упевненістю стверджувати, що українське козацтво існувало, незважаючи на

білі плями в українській історіографії.

Незаперечним доказом наявності українського козацтва у XIV ст. служить історичний факт утримання суверенітету Русько-Литовського Князівства після поразки у битві під орудою Вітовта 1399 року з Тамерланом над Ворсклою. До того ж, невдовзі українське козацтво виступило у складі русько-литовського війська (очоленого литовським князем Вітовтом) і складало головну військову силу при розгромі німецьких рицарів христоносців у Грюнвальдській битві (15.07.1410). За свідченням польського хроніста XV ст. Яна Длугоша, половина русько-литовсько-польського війська складалася з українців-русичів: «З 17 полків Литви 10 набиралися на території України, Білорусі та Смоленської землі, а з 16 польських полків 6 склалися з мешканців Поділля і Галичини» [2]. Польський історик із-за зрозумілих причин неймовірно перебільшує кількість кватерних військ католицької Польщі у битві проти німецького ордену, однак засвідчує провідну роль українського козацтва в Грюнвальдській битві. Отже, маємо історичне підтвердження наявності українського козацтва в середині XIV століття. Відтак, козацькі гарнізони мусили мати свій військовий центр, котрим стає Запорозька Січ, утворення якої слід віднести на 80-ті роки XIV століття, власне на час проголошення Кревської унії 1385 року [1].

Утворення самостійного Українського Козацького Війська з постійно діючим військовим центром в Подніпров'ї, що отримало назву «Січ», сталося 1386 року. Маємо докази історичної необхідності його утворення саме наприкінці XIV ст. Як зауважив свого часу Д. Яворницький: «Від половини XIII ст. до 1386 року влада Великого Литовського, Руського та

Жемайтійського князівства не прагнула докорінно змінювати вироблені віками порядки в містах і селах руських областей. Навпаки, до фатального 1385 року литовський народ підкорявся руській культурі в усіх її проявах і держава Литовсько-Руська йшла до повного єднання» [3, С. 35]. Перешкодою єднання України-Руси з Литвою стала Кревська унія 1385 року, згідно якої Литва об'єднувалася з Польщею і зобов'язувалась пристати під зверхність католицької церкви. Це литовсько-польське єднання, що отримало назву Річ Посполита, сталося без урахування прав і свобод українського народу, а це у свою чергу спричинило потребу українського народу мати власні збройні сили для захисту своїх споконвічних прав на землях України-Руси. Відтак, Кревська унія 1385 року спричинила утворення самостійного українського війська в Подніпров'ї, що згодом отримало назву Запорозька Січ. <https://uahistory.co/book/berest/10.php> [1].

На першому етапі існування Запорозької Січі головними джерелами поповнення козацтва були уходники та військові служилі люди. Вони та православна, переважно українська, шляхта йшли на Подніпров'я в пошуках щастя, багатства і рицарської слави. Після Люблінської унії 1569, загарбання українських земель Польщею і різкого посилення на українських землях соціального та національно-релігійного гніту Запорозька Січ перетворилася у місце, куди втікали від гноблення селяни й міщани. Запорозька Січ стала могутнім оплотом соціального захисту для пригноблених, школою державного управління для національної еліти, військовою перешкодою для турецько-татарської агресії, яка загрожувала не лише українським землям, а й загалом усій Східній і

Центральній Європі. За своїм характером Запорозька Січ була військово-демократичною республікою, вона мала всі ознаки державності, власну територію і військо, яке охороняло її кордони, свій уряд, який виконував законодавчі, виконавчі та судові функції, свою символіку (прапор і герб), скарбницю. Виникнення військово-політичної організації козацтва на українських землях, що входили до Великого князівства Литовського, Руського та Жемайтійського (повторно були колонізовані козаками після монголо-татарського розорення) і де не було князівської адміністрації, а також інших станів суспільства, дало можливість запорожцям вільно вибирати суспільно-політичний устрій Запорозької Січі. На Запорозькій Січі діяло звичаєве право, перед яким усі були рівні незалежно від походження і місця у Запорозькому товаристві. Вищий орган влади на Запорозькій Січі — козацька рада. На січовій раді вирішувалися всі найважливіші питання внутрішнього життя Запорозької Січі, питання війни і миру, дипломатичних зносин, обрання козацької старшини, розподіли землі між куренями тощо. Очолював Запорозьку Січ виборний гетьман (після 1648 — кошовий отаман). У період свого правління він мав необмежену владу і авторитет, але в будь-який момент військова рада могла позбавити його цієї влади. Для більш оперативного управління справами існувала рада старшини. Виконавчий уряд Запорозької Січі складався з кошового отамана (спочатку гетьмана), військового писаря, військового судді та військового осавула. На Запорозькій Січі виборними були всі посади — від найвищої (кошовий отаман) до найнижчої [4]. Отже, козацтво, створивши Запорізьку Січ як державу-армію, продовжило тяглість української державності від руської, по суті, держави -

Великого Литовського, Руського та Жемайтійського князівства.

Християнська козацька республіка Запорізька Січ стала рушійною силою та підґрунтям створення української держави Гетьманщини.

Перед початком Національно-визвольної війни Запорозька Січ містилася на Микитиному Розі. Саме там Богдан Хмельницький готував повстання проти Речі Посполитої.

Запорозькій Січі належала провідна роль у підготовці та розгортанні Національно-визвольної війни українського народу проти польського панування. Досвід державного життя, що впродовж віків нагромаджувався на Запорожжі, був творчо використаний Богданом Хмельницьким. На визволених територіях впроваджувався козацький устрій. Запорожці брали участь у воєнних діях проти Речі Посполитої.

Гетьманщина (офіційна назва – Військо Запорозьке, інші поширені назви – Україна, Русь) – українська козацька держава, яка виникла на теренах українських воєводств Речі Посполитої внаслідок Визвольної війни українського народу сер. XVII ст. Юридичне визнання закріплено Зборівським договором влітку 1649; формально у 1648—1654 Гетьманщина лишалася автономною частиною Речі Посполитої. На міжнародній арені була визнана Кримським ханством, Молдавським князівством, Семигородським князівством, Османською імперією тощо [5, С. 1749].

Гетьманщина, що простягалася на теренах сучасної України, стала символом національного відродження, поєднуючи військову міць із унікальною адміністративною системою. Заснована в 1648 році під час Визвольної війни, Гетьманщина еволюціонувала від автономного утворення в Речі

Посполитій до незалежної сили, яка впливала на геополітику Східної Європи. Її історія – це не просто хроніка битв, а жива оповідь про прагнення до самостійності, де кожен гетьман додавав свій відтінок до мозаїки української державності.

Витоки Гетьманщини сягають глибоко в козацьку традицію, де вільні воїни Запоріжжя формували ядро опору. Повстання 1648 року, спровоковане соціальними утисками та релігійними конфліктами, швидко переросло в національно-визвольний рух. Хмельницький, харизматичний лідер, зумів об'єднати козаків, селян і міщан, створивши армію, яка здобула перемоги під Жовтими Водами, Корсунем та ін. Зборівський договір 1649 року формально визнав Гетьманщину як автономію, але справжня незалежність прийшла з Переяславською угодою 1654 року, яка, щоправда, зв'язала її з Москвою – крок, що згодом обернувся трагедією [6].

Гетьманщина функціонувала як унікальна республіка з елементами монархії, де гетьман обирався радою старшини, але мав широкі повноваження. Адміністративно держава ділилася на полки – територіальні одиниці, очолювані полковниками, які відповідали за військові та цивільні справи. Кожен полк поділявся на сотні, створюючи пірамідальну структуру, що забезпечувала швидку мобілізацію. Генеральна старшина, включаючи писаря та суддю, формувала уряд, а козацькі ради вирішували ключові питання.

Ця система, натхненна запорізькими традиціями, дозволяла певну демократизацію: селяни могли стати козаками через службу, а міщани мали магдебурзьке право в деяких містах. Однак, соціальні конфлікти, як бунти під час Руїни, висвітлювали нерівність – старшина накопичувала землі, тоді як

рядові козаки боролися за права. Реформи Мазепи, наприклад, зміцнили центральну владу, ввівши нові податки для армії, що зробило Гетьманщину ефективнішою, але й вразливішою до зовнішнього тиску [6].

Порівнюючи з сусідами, Гетьманщина вирізнялася гнучкістю: на відміну від жорсткої ієрархії Речі Посполитої, тут панувала козацька вольниця, де рішення приймалися колективно. Це створювало динаміку, де гетьмани, як Петро Сагайдачний раніше, балансували між владою та народною волею, роблячи державу живим організмом, а не бюрократичною машиною [6].

Висновок. Українське козацтво вплинуло не лише на історію України, а й на розвиток європейської цивілізації. Запорізька Січ як держава-армія була унікальною моделлю демократії, де вся влада належала загальній раді. Принципи рівності, виборності старшини та верховенства закону стали зразком для багатьох політичних мислителів.

Козацтво стало одним із ключових чинників формування української нації та її державницьких традицій. Саме козацтво відродило (точніше — продовжило після руської держави Великого Литовського, Руського та Жемайтійського князівства) українську державність у формі християнської козацької республіки Запорізька Січ. Козацтво та його традиції виступили рушійною силою та підґрунтям створення української держави Гетьманщини.

Козаки та створені ними держави Запорізька Січ і Гетьманщина активно взаємодіяли з різними культурами, народами та державами. Крім військової діяльності, козацтво відіграло важливу роль у розвитку освіти, дипломатії,

господарства та культури. Саме в козацьку добу зміцнювалися засади української державності та формувався національний світогляд.

Козацький унікальний суспільний устрій військової демократії, військова сила, дипломатичні здібності та культурна спадщина вписали визначну сторінку в історію світової цивілізації.

Козаки залишили по собі потужний моральний і політичний спадок, який продовжує впливати на сучасну українську ідентичність та національну ментальність.

Список використаних джерел та літератури:

1. History. Твоя електронна бібліотека. Довідник з історії України <https://uahistory.co/book/berest/10.php>.

2. Ян Длугош. Історія Польщі. 1386. [1] [Архівовано 23 вересня 2015 у Wayback Machine.]

3. Еварницький Д. І. Топографічний нарис // Життя запорізьких Козаків по розповіді сучасника очевидця // Київська старовина. 1884. № 5. С. 33-54.

4. Довідник з історії України https://movahistory.org.ua/index.php/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%A1%D1%96%D1%87.

5. Січ Запорізька // Українська мала енциклопедія: 16 кн. у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1965. Т.7, кн. XIV : Літери Сен—Сті. С. 1749-1751. 1000 екз.

6. Гетьманщина: Історія Козацької Держави та її

культурна Спадщина. <https://pogliad.ua/getmanshhyna-istoriya-kozackoyi-derzhavy-ta-yiyi-kulturna-spadshhyna/>

Кузьменко Г.О.,
PhD, доцент
(м.Київ)

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬО-БЕЗПЕКОВОГО СЕКТОРА: НОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Освітньо-безпековий сектор України — це комплекс закладів освіти та систем забезпечення безпеки в освітньому середовищі — зазнав безпрецедентного тиску з початку повномасштабного вторгнення 2022 року [1]. За даними Міністерства освіти і науки України станом на початок 2025/2026 навчального року, понад 3,8 тис. закладів освіти зазнали пошкоджень або руйнувань, а понад 1,5 млн дітей навчаються в умовах постійних повітряних тривог, гібридних загроз та психоемоційного навантаження [1; 15].

Одним із найгостріших викликів залишається кадровий дефіцит: за оцінками МОН та регіональних управлінь освіти, у прифронтових та деокупованих областях дефіцит педагогічних працівників сягає 12–18 %, а в окремих громадах — до 25 %. Основні причини: масова внутрішня та зовнішня міграція, мобілізація, професійне вигорання, низька мотивація через низькі зарплати та екстремальні умови праці [8; 15].

У 2025 році Кабінет Міністрів України затвердив оновлену Концепцію безпеки закладів освіти (постанова № 202-р від 07.03.2025), яка прямо передбачає обов'язкове підвищення кваліфікації педагогічних та адміністративних працівників з питань безпеки, психологічної першої допомоги, кібергігієни та

протидії дезінформації [1]. Це означає, що традиційна модель «викладач-предметник» вже не відповідає реаліям: потрібен фахівець, який поєднує предметну експертизу з безпековими, психологічними, цифровими та громадянськими компетентностями [2; 3].

Таким чином, проблема кадрового забезпечення освітньо-безпекового сектора перетворюється на стратегічне питання національної стійкості та післявоєнного відновлення освіти [9; 19].

Серед ключових нових навичок, яких потребують педагоги та фахівці освітньо-безпекового сектора в сучасних умовах, особливе місце посідають безпекові компетентності. Вони охоплюють уміння діяти в надзвичайних ситуаціях, зокрема під час повітряних тривог, обстрілів чи евакуації, а також надавати домедичну допомогу. Важливою складовою є організація безпечного освітнього процесу в укриттях і під час відключень електроенергії, а також профілактика булінгу, мобінгу, дискримінації та будь-яких форм насильства в освітньому середовищі [1; 15].

Не менш значущими є психологічні та соціально-емоційні навички. Вони передбачають застосування травма-інформованого підходу, надання психологічної першої допомоги учням і колегам, які перебувають у стані гострого стресу чи травми, а також здатність до саморегуляції, профілактики професійного вигорання та збереження емоційної стійкості в кризових умовах [3; 17; 18]..

Цифрові та медіа-компетентності включають кібергігієну й базову кібербезпеку, медіаграмотність, критичне мислення та вміння виявляти фейки й пропаганду. Ці навички дозволяють

педагогу захищати себе, учнів і заклад від кіберзагроз, а також ефективно використовувати платформи дистанційного та гібридного навчання [14; 16].

Громадянські та оборонні компетентності спрямовані на формування оборонної свідомості й національної стійкості, виховання навичок безпечної поведінки в Інтернеті та протидії радикалізації. Вони сприяють розвитку правової обізнаності, культури толерантності та вміння конструктивно розв'язувати конфлікти [11].

Окремо виділяються інклюзивні та лідерські навички. Вони необхідні для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, внутрішньо переміщеними особами, дітьми війни та іншими вразливими групами. Лідерство в кризових умовах передбачає здатність координувати дії з поліцією, психологами, волонтерами та батьками, забезпечуючи злагоджену командну роботу в складних обставинах [6; 7; 10].

Ці компетентності вже відображені в професійному стандарті вчителя, Концепції безпеки закладів освіти та рекомендаціях Міністерства освіти і науки щодо психологічної підтримки учасників освітнього процесу. Вони є невід'ємною частиною сучасної підготовки педагогів і фахівців освітньо-безпекового сектора [2; 1; 3].

Кадрове забезпечення освітньо-безпекового сектора набуває особливої гостроти в умовах тривалої війни та підготовки до післявоєнного відновлення. Заклади освіти разом із системами забезпечення безпеки в освітньому середовищі стали одним із найбільш вразливих сегментів суспільства. Вони зазнають постійного впливу фізичних загроз, кібератак, психологічного тиску, дезінформації та спроб радикалізації

молоді. Значна частина педагогів і адміністративного персоналу залишила робочі місця через міграцію, мобілізацію чи професійне вигорання. У прифронтових і деокупованих регіонах дефіцит кадрів відчувається особливо гостро [8; 15].

Оновлена Концепція безпеки закладів освіти прямо передбачає обов'язкове підвищення кваліфікації педагогічних працівників із питань безпеки, психологічної першої допомоги, кібергігієни та протидії дезінформації. Це означає, що традиційна роль викладача як предметника вже не відповідає сучасним реаліям. Потрібен фахівець, який поєднує глибоку предметну підготовку з безпековими, психологічними, цифровими та громадянськими навичками [2].

Раніше основними вимогами до педагога були міцна предметна база, сучасні методики викладання, базова цифрова грамотність та організаційні вміння. Сьогодні до цього додається вміння вести заняття під час повітряних тривог, в укриттях, онлайн чи в гібридному форматі. Педагог має надавати базову психологічну підтримку учням і колегам у стані гострого стресу чи травми, виявляти ознаки дезінформації, пропаганди та спроб вербування, забезпечувати кібербезпеку себе, учнів і закладу, а також працювати з інклюзивними групами — дітьми з особливими освітніми потребами, внутрішньо переміщеними особами, дітьми-сиротами та тими, хто пережив травматичні події [3; 16; 17].

Серед ключових нових навичок — дії в надзвичайних ситуаціях, організація безпечного освітнього процесу в укриттях і під час блекаутів, профілактика булінгу, мобінгу, дискримінації та насильства в освітньому середовищі. Важливе місце посідає травма-інформований підхід, надання

психологічної першої допомоги, саморегуляція, профілактика професійного вигорання та емоційна стійкість. Цифрові та медіа-навички включають кібергігієну, базову кібербезпеку, медіаграмотність, критичне мислення та виявлення фейків. Громадянські та оборонні компетентності охоплюють формування оборонної свідомості, національної стійкості, навички безпечної поведінки в Інтернеті та протидію радикалізації. Окремо виділяється інклюзивна робота з різними групами дітей та лідерство в кризових умовах, що передбачає координацію з поліцією, психологами, волонтерами та батьками

Формування цих компетентностей вимагає поєднання кількох рівнів дій. На нормативно-правовому рівні відбувається оновлення професійних стандартів із обов'язковим включенням безпекових і психологічних модулів, а також затвердження щорічного підвищення кваліфікації з відповідної тематики. На освітньому рівні безпекові та травма-інформовані модулі інтегруються в програми підготовки педагогів на рівні бакалаврату, магістратури та післядипломної освіти, а також розробляються короткі онлайн-курси на національних платформах. Інституційно вводиться посада спеціаліста з безпеки освітнього середовища в кожній територіальній громаді, створюються міжвідомчі команди для регулярних тренінгів. Фінансово та мотиваційно необхідна державна програма психологічної підтримки педагогів, підвищення заробітної плати та доплати за роботу в умовах підвищеного ризику [1; 2; 3; 8].

Кадрове забезпечення освітньо-безпекового сектора в найближчі роки має спиратися на інтегрований компетентнісний підхід, де предметна підготовка нерозривно поєднується з безпековими, психологічними, цифровими та громадянськими

складовими. Для цього доцільно зробити обов'язковим щорічне підвищення кваліфікації з безпекових тем, оновити стандарти вищої педагогічної освіти з урахуванням травма-інформованого підходу, кібербезпеки та психологічної першої допомоги, масово запровадити посаду спеціаліста з безпеки освітнього середовища, розробити та профінансувати програму профілактики професійного вигорання педагогів, а також створити національну систему моніторингу ефективності впроваджених компетентностей через показники зменшення інцидентів безпеки, рівня психологічного благополуччя учасників освітнього процесу та відсотка педагогів, які пройшли відповідне навчання [1; 2; 3; 8; 15]..

Без системного презавантаження кадрового потенціалу освітньо-безпековий сектор не зможе повноцінно виконувати функцію національної стійкості, психологічного відновлення дітей і молоді та підготовки до післявоєнного відновлення освіти України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Концепція безпеки закладів освіти : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.03.2025 № 202-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-kontseptsii-bezpeky-zakladiv-osvity> (дата звернення: 01.03.2026).

2. Професійний стандарт «Вчитель» : затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 20.12.2024 № 1234. Київ : МОН України, 2024. 48 с.

3. Рекомендації щодо психологічної підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану : затверджено

наказом Міністерства освіти і науки України від 15.02.2025 № 456. Київ : МОН України, 2025. 36 с.

4. Закон України «Про освіту» (чинна редакція станом на 2025 рік) // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380 (зі змінами та доповненнями).

5. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (чинна редакція станом на 2025 рік) // Відомості Верховної Ради України. 2020. № 31. Ст. 226 (зі змінами).

6. Семенець-Орлова І. А., Дакал А. В., Капеліста І. М. Визначення сукупності компетентностей та критеріїв оцінювання лідера у військовій сфері у переломні моменти українського державотворення // Публічне управління та адміністрування в Україні. 2025. Вип. 46. С. 212–216. DOI: 10.32782/pma2663-5240-2025.46.36.

7. Дакал А. В., Капеліста І. М., Семенець-Орлова І. А., Кузьменко Г. О. Компетентнісний підхід до формування військового лідерства для розбудови військової сфери в переломні моменти державотворення в Україні // Публічне управління та адміністрування в Україні. 2025. Вип. 46. С. 221–226. DOI: 10.32782/pma2663-5240-2025.46.38.

8. Майстренко К. М. Профілактика професійного вигорання соціальних працівників у прифронтових регіонах: кадрова стійкість державної служби в Україні // Публічне управління та адміністрування в Україні. 2025. Вип. 45. С. 278–281. DOI: 10.32782/pma2663-5240-2025.45.47.

9. Dakal A., Tsymbal B., Kriukov O., Radchenko O., Kvasiuk V. Personal Security as a Component of Sustainable Development of Society and the State // Digital Technologies in Education. Cham : Springer, 2024. P. 203–217. DOI: 10.1007/978-3-031-57422-1_13.

10. Семенець-Орлова І. А., Дакал А. В., Капеліста І. М. Етичні аспекти державного регулювання судово-медичної експертної діяльності // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2024. Т. 35 (74). С. 294–297.

11. Дакал А. В., Москаленко С. О. Патріотичне виховання у контексті забезпечення національної стійкості // Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2023. № 3. С. 73–78. DOI: 10.32782/1813-3401.2023.3.11.

12. Hladkyi O., Sakhno S., Khadzhynova O., Dakal A., Kapranova L. The essence and basic product selling strategies in recreation and health tourism // Studies of Applied Economics. 2021. Vol. 39, № 5. DOI: 10.25115/eea.v39i5.5065.

13. Семенець-Орлова І., Тесленко В., Дакал А. та ін. Distance learning technologies and innovations in education for sustainable development // Studies of Applied Economics. 2021. Vol. 39, № 5. DOI: 10.25115/eea.v39i5.5065.

14. Майстренко К. М. Соціальна політика для родин із дітьми з інвалідністю: цифрова інклюзія та екологічна доступність послуг в Україні // Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2025. № 1. С. 219–223. DOI: 10.32782/1813-3401.2025.1.34.

15. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій : затверджено наказом МОН України від 10.01.2025 № 78. Київ : МОН України, 2025. 64 с.

16. European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu) / European Commission, Joint Research

Centre. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2017 (оновлено 2022). 96 p. DOI: 10.2760/159770.

17. Psychological First Aid: Guide for Field Workers / World Health Organization. Geneva : WHO, 2011 (оновлено 2023). 124 p.

18. Trauma-Informed Care in Schools: A Guide for Educators / National Child Traumatic Stress Network. Durham, NC : NCTSN, 2022. 48 p.

19. Богдан Цимбал, Алла Дакал, Оксана Радченко. Концепція сталого розвитку та безпека особистості: державно-управлінські аспекти // Наукові перспективи. 2023. № 8 (38). С. 287–300. DOI: 10.52058/2708-7530-2023-8(38)-287-300.

Мазуренко Л.І.,
кандидат політичних наук,
(м.Одеса)

ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АКТА ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Акт возз'єднання українських земель, проголошений 22 січня 1919 року в Києві на Софійській площі, є однією з ключових подій в історії українського державотворення. Він став політичним і водночас символічним актом, що уособлював багатовікові прагнення українського народу до національної єдності, незалежності та створення власної суверенної держави. Значення цього акта виходить далеко за межі юридичного оформлення, адже він заклав фундаментальні засади для формування української політичної культури та концепції територіальної цілісності.

Проблематика возз'єднання українських земель має комплексний характер і потребує міждисциплінарного підходу. Історичний аналіз дозволяє простежити витоки ідеї соборності, тоді як політологічний підхід дає змогу оцінити Акт возз'єднання як спробу інституціоналізації національної ідеї в умовах політичної кризи. Поєднання цих підходів дає змогу глибше зрозуміти як причини проголошення Акта, так і чинники, що унеможливили його повну реалізацію.

Історичні витоки ідеї возз'єднання українських земель сягають періоду Київської Русі. Саме тоді українські землі

існували в межах відносно цілісного політичного та культурного простору, що сприяло формуванню спільної ідентичності. Однак після занепаду Київської Русі та внаслідок феодалної роздробленості українські території поступово втратили політичну єдність. Монгольська навала та подальші зовнішньополітичні впливи призвели до включення українських земель до складу різних державних утворень, що зумовило їхню тривалу територіальну роз'єднаність.

У складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої українські землі розвивалися в умовах обмеженої автономії, що дозволяло зберігати окремі елементи самоврядування та правової традиції. Козацька революція XVII століття та утворення Гетьманщини стали важливим етапом у відновленні української державницької традиції. Попри недовговічність козацької держави, саме в цей період сформувалися уявлення про політичну суб'єктність українського народу та його право на власну державу.

Подальше включення українських земель до складу Російської та Австро-Угорської імперій остаточно закріпило їхній територіальний поділ. Імперські кордони обмежували можливості політичного розвитку українців, однак не змогли знищити усвідомлення національної спільності. Саме в умовах бездержавності ідея соборності набула особливого значення як чинник збереження національної ідентичності та історичної пам'яті.

У XIX столітті, в період національного відродження, ідея возз'єднання українських земель отримала нове теоретичне обґрунтування. Українська інтелігенція, спираючись на європейські концепції націоналізму, почала розглядати

українців як єдину політичну націю. Як зазначає Я. Грицак, саме в цей період відбувається формування модерної української нації, здатної до політичної самоорганізації та державотворення [2]. Ідея соборності виходить за межі культурного дискурсу та стає складовою політичних програм українських рухів і організацій.

Перша світова війна стала вирішальним чинником, який докорінно змінив політичну карту Європи. Розпад імперських держав створив сприятливі умови для національного самовизначення багатьох народів, зокрема й українців. У 1917 році було проголошено Українську Народну Республіку, а наприкінці 1918 року — Західноукраїнську Народну Республіку. Обидва державні утворення виникли як результат активної національно-визвольної боротьби та прагнення українського народу до незалежності.

Акт возз'єднання українських земель, проголошений 22 січня 1919 року, став логічним продовженням цих процесів. Він мав на меті юридично закріпити об'єднання УНР і ЗУНР у межах єдиної держави. Проголошення Акта мало надзвичайно важливе символічне значення, оскільки демонструвало політичну волю українського народу до подолання багатовікової роз'єднаності. Водночас умови, в яких відбувалося возз'єднання, були вкрай складними: тривали воєнні дії, існувала гостра економічна криза, а державні інститути перебували на стадії формування.

З історичної точки зору реалізація Акта возз'єднання зіткнулася з численними труднощами. Внутрішні суперечності між політичними елітами УНР і ЗУНР, відмінності в адміністративному досвіді та зовнішньополітичних орієнтаціях

суттєво ускладнили процес реального об'єднання. Як зазначає О. Бойко, саме поєднання внутрішніх проблем і потужного зовнішнього тиску стало однією з головних причин поразки українських визвольних змагань [1].

З політологічної точки зору Акт возз'єднання українських земель можна розглядати як спробу інституціоналізації національної ідеї в умовах системної політичної кризи. Об'єднання українських земель мало забезпечити централізацію влади, узгодження державної політики та підвищення міжнародної суб'єктності України. Проте слабкість державних інститутів, відсутність політичного консенсусу та нестача ресурсів не дозволили повною мірою реалізувати потенціал Акта.

Акт 1919 року вплинув на формування української політичної культури, став прецедентом відповідальності еліт і заклав модель політичної єдності. Соборність постала не лише як територіальна цілісність, а як цінність, заснована на історичній пам'яті, солідарності та колективній відповідальності за державу. Досвід того часу також підкреслює важливість інтеграції регіональних політичних традицій у національний державницький проєкт. Адже успішне державотворення неможливе без врахування особливостей і політичних практик різних українських земель. Акт возз'єднання демонструє спробу поєднати різні підходи та моделі управління УНР і ЗУНР у єдину державну систему, показуючи, що історична соборність — це не лише символ, а складний політичний проєкт, що потребує компромісу, стратегічного планування та підтримки суспільства.

Попри поразку визвольних змагань 1917–1921 років, Акт возз'єднання не втратив свого значення. Він закріпив ідею соборності як одну з базових засад української політичної думки. У міжвоєнний період ця ідея залишалася важливим елементом національної самосвідомості та використовувалася як символ боротьби за відновлення державності.

У другій половині XX століття ідея соборності знову актуалізувалася в умовах боротьби за незалежність України. Проголошення незалежності у 1991 році стало історичним продовженням ідей, закладених в Акті 1919 року. Соборність була закріплена як фундаментальний принцип української державності та знайшла відображення в політико-правовому дискурсі.

У сучасних умовах російсько-української війни значення Акта возз'єднання українських земель істотно зростає. Питання територіальної цілісності, національної єдності та політичної консолідації знову опинилися в центрі суспільно-політичного життя. Як підкреслює С. Кульчицький, історичний досвід початку XX століття є надзвичайно важливим для розуміння сучасних викликів українській державності та необхідності внутрішньої єдності суспільства [3].

Отже, історико-політологічний аналіз Акта возз'єднання українських земель свідчить про його багатовимірне значення. Він був не лише історичною подією, а й потужним символом національної єдності, який зберігає свою актуальність упродовж XX–XXI століть. Досвід 1919 року переконливо демонструє, що ідея соборності є визначальним чинником успішного державотворення та ключовим елементом української політичної традиції.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бойко О. Д. Історія України : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2018. 640 с.
2. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування української модерної нації. Київ : Генеза, 2000. 249 с.
3. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1917–1939 рр.) Київ : Альтернативи, 1999. 336 с.

Медвідь Ф.М.,
*доктор наук в галузі політології,
кандидат філософських наук, проф. МКА, академік
(м.Київ)*

Чорна М.Ф.,
*доктор філософії в галузі права
(м.Київ)*

**ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ХХІ СТОЛІТТЯ:
ПРОБЛЕМИ РЕЛІГІЙНОЇ БЕЗПЕКИ
(пам'яті Симона Петлюри (22.05.1879 – 25.05.1926))**

*“ А ти, зневірений і втомлений, блукаєш серед цього бруду,
чутток, провокацій, підлесливих обіцянок, котрі тільки
розпорошують твої сили й розбивають дух твій. Зневір'ю,
розчаруванню не може бути місця в час, коли на довгі літа
вирішується твоя доля, твоє щастя і твій добробут. Тільки
міць, єдність та тверде, непохитне стремління до повної
незалежності й свободи може бути нашим побратимом...”*

Симон Петлюра

Вторгнення Російської Федерації на територію України стало новою стадією війни і гібридної агресії, закоріненої у неготовності Кремля і значної частини росіян під впливом пропаганди сприйняти незалежність нашої держави і навіть саме існування українського народу. У цих умовах особливого значення набуває правовий фронт протистояння агресору, бо

деокупація виступає як процес в царині політико-правового фронту з питань протидії російській агресії, відновлення територіальної цілісності України, захисту прав громадян України в умовах війни й окупації та притягнення до юридичної відповідальності держави агресора, а також осіб і організацій, винних у скоєнні воєнних злочинів, колабораційній та іншій антидержавній діяльності[3, с. 1-224].

Історико-правовій оцінці гібридної війни, рашизму як політичної ідеології та соціальної практики сучасного фашизму[34, с.55-60], що продукується владною елітою тоталітарного режиму Росії кінця ХХ – початку ХХІ ст. заважає: незавершеність нюрнберзького процесу; слабкість міжнародних організацій; гібридизація норм міжнародного права; вихолощення національної історії держави і права з вузівського навчального процесу, що вимагає випрацювання синтези історичного процесу в нових історичних реаліях та нових концептуальних підходів до національно-патріотичного виховання молоді і громадян.

Проблема “безпеки” на початку ХХІ ст. набула універсального змісту, бо окрім традиційної військової та військово-політичної сфери, вона поширилася на області соціальних, економічних, правових, культурних, екологічних та інформаційних відносин. До того ж, існує тенденція до появи різноманітних видів безпеки: енергетичної, продовольчої, демографічної, епідеміологічної, політичної тощо, що зумовлено виникненням відповідних загроз як національного, так і глобального рівнів[9]. При цьому безпеку часто розглядають як системне поєднання трьох ключових явищ, а саме таких, як: а) відсутність загроз; б) готовність і здатність

захищатися або усувати ці загрози і відновлювати статус-кво; в) достатній ступінь стійкості до виникаючих загроз, певний імунітет, запас міцності тих або інших об'єктів[13, с.33-34; 14, с.58-64].

Напередодні щорічної Мюнхенська конференція з безпеки (61-а) (MSC 2025), яка проходила з 14 лютого по 16 лютого 2025 року в Мюнхені (Німеччина) 12-13 лютого 2025 року УКУ організував у Мюнхені міжнародний симпозіум на тему «Безпека в Європі: релігійні виміри війни та моральна відповідальність за мир». Захід зібрав науковців, політиків, дипломатів, громадських та церковних діячів для обговорення релігійного, морально-етичного виміру протистояння глобальній російській агресії та переосмислення викликів для безпеки в Європі й у світі. Підсумки: Без морально-етичних фундаментів неможливий тривалий мир та безпека у світі. Концептуальні засади аналізу національної безпеки України розглянуті автором [17, с. 42-45; 18, с. 116-122; 19, с. 201-206; 20, с.93-98; 21, с. 103-113; 22, с. 697 - 707; 23, с. 699 - 713;24, с. 734 – 747; 25, с.178 – 188; 26, с.221 – 229; 27, с. 67 - 83].

Великий юридичний енциклопедичний словник розглядає національну безпеку як стан захищеності суспільства та комплекс ефективних державних заходів, за допомогою яких забезпечується захист національних інтересів, і гарантування безпеки особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності[1, с.63].

Відтак, до основних проявів безпеки можна віднести відсутність загроз, почуття впевненості людини та можливості її вільного розвитку, що перебувають між собою в тісному взаємозв'язку. Тому закономірно, що безпека людини, поряд із

її життям і здоров'ям, честю і гідністю, а також людською недоторканністю визнані, зокрема, в Україні найвищою соціальною цінністю на конституційному рівні (ч. 1 ст.3 Основного Закону України), а реалізація цієї конституційної норми проголошена головною метою державної політики у галузі національної безпеки[9] . На думку В. Сокурєнка «питання ... безпеки в усьому цивілізованому співтоваристві держав традиційно розглядаються як неминущі цінності»[25, с.30] . Сучасна наука розглядає безпеку в якості тієї універсальної цінності, яка стосується нескінченної кількості суб'єктів, хоча найбільше значення має, безумовно, безпека особистості, соціальних груп, суспільства і держави[2, с.13] . Вона сприймається як така гуманістична цінність, що за сучасних умов в Україні набуває пріоритетного значення разом з іншими фундаментальними суспільними (у тому числі, і правовими) цінностями, зокрема такими, як верховенство права, свобода, рівність, права людини, демократія, національна єдність тощо[16, с.180-184].

На законодавчому рівні національна безпека України визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз (Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21 червня 2018 р.) [33]. У Законі визначені такі фундаментальні національні інтереси держави: державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави; інтеграція

України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Північноатлантичному альянсі (далі – НАТО), розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами. До загроз національним інтересам віднесено явища, тенденції і чинники, що унеможливлюють чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України. Також питанням національної безпеки присвячено окремі положення Конституції України, зокрема ст. ст. 32, 34, 36, 39 (інтереси 37 національної безпеки), ст. 44 (забезпечення національної безпеки), ст. 92 (основи національної безпеки), ст. 106 (національна безпека, сфери національної безпеки, небезпека), ст. 107 (Ради національної безпеки і оборони України) [12]. Усю нормативну базу, якою керується система забезпечення національної безпеки, дослідники умовно поділяють на два рівні. На першому рівні правова база створюється в рамках системи національної безпеки і має загальнообов'язковий для всіх характер (Конституція України, закони та постанови Верховної Ради України, укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України). На другому рівні створюється відомча нормативна база, яка уточнює і конкретизує (з урахуванням специфіки кожного суб'єкта забезпечення національної безпеки) його функції та завдання [4, с. 130].

Ключовою формою безпеки, яка є спільною цінністю людей, які проживають в умовах сучасних державно організованих суспільств, виявляється національна безпека. Законодавством, зокрема, національна безпека України

визначається, як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» (пункт 9 частини першої статті 1 Закону України «Про національну безпеку України»)[33]. Її провідними чинниками, через які вона розкривається і характеризується певним змістовним навантаженням, є «національні інтереси», «небезпеки і загрози», «захищеність», «стійкий і прогресивний розвиток» тощо. Означені поняття відображають стан і захищеність суспільства, його динамічні зміни, можливості та здатність суспільства до самозбереження і розвитку[10, с.33; 11, с.129-131] .

Різні аспекти взаємозв'язку релігії та національної безпеки досліджували ряд дослідників, зокрема, Бондаренко В.Д., Колодний А.М., Лисенко О., Ломака І., Маслова Л.А., Петрушенко В.Л., Предко О.І., Саган О.Н., Филипович Л. О. та ін. Проблема духовної безпеки в українській державі набуває все більшої гостроти і стає актуальною у наукових розвідках вітчизняних дослідників, таких як В. Баранівський, В. Кротюк, Р. Михайловський, М. Попович, Н. Скотна, А. Андрущенко, В. Ткаченко, Г. Горак, О. Корбан, В. Ключ, Н. Чупрінова та ін.

Розпрацювання ролі релігії в політичному житті, взаємозв'язок національної і релігійної ідеї в контексті релігійно-духовного життя Україн, у політичному аналізі національних і національно-державних інтересів України в релігійно-церковній сфері належить нам[28, с.39-42]. Особлива роль в духовному житті українського суспільства повинна належати духовним провідникам українського народу.

На сучасному етапі розвитку досить актуальною стає

проблема збереження духовно-релігійної, культурної та громадянської самоідентифікації українського народу, яка має спиратися на духовні та моральні ціннісні засади. Саме духовні цінності, функціонуючи як специфічні сенсоутворюючі джерела існування людини та суспільства, набувають значення важливого чинника соціально-політичної стабільності держави та стають провідними критеріями її сталого розвитку [4; 8].

До основних об'єктів духовно-релігійної складової національної безпеки України вартує віднести: особу, її духовно-релігійні права й свободи; релігійні організації та взаємовідносини між ними; державу, її національно-культурну самобутність, незалежність і територіальну цілісність. Необхідна систематизація духовно-релігійної безпеки, на наш погляд, на рівні Доктрини духовно-релігійної безпеки України та Стратегії духовно-релігійної безпеки України.

Головним суб'єктом національної безпеки у духовно-релігійній сфері є держава, що разом із релігійними організаціями здійснює цілеспрямовану політику, покликану забезпечити духовну єдність українського народу, стабільність і динамізм прогресивного розвитку суспільства. Результатом такої державної політики має бути реалізація національних інтересів у духовно-релігійній сфері: зміцнення суверенітету й незалежності України, ефективне та соціально орієнтоване державне управління гуманітарними процесами, свобода волевиявлення та реалізація релігійних інтересів окремих людей і груп віруючих, конструктивне розв'язання міжцерковних конфліктів [8, с. 45; 15].

При цьому найважливішими чинниками національної безпеки у духовно-релігійній сфері є: внутрішньорелігійна

стабільність (міжцерковна та міжконфесійна злагода – здатність до вирішення релігійних конфліктів насамперед ненасильницькими методами); зовнішньорелігійна стабільність (зміцнення міжнародного авторитету України як великої європейської християнської держави, збереження її національно-культурної самобутності та незалежності – наявність для цього ефективного механізму); повне задоволення релігійних потреб, свобода волевиявлення та віросповідання окремих людей і груп віруючих; наявність комплексної стратегії суспільно-політичного і духовного розвитку держави, в тому числі у сфері забезпечення духовно-релігійної безпеки України.

Державна політика у сфері національної безпеки і оборони України виступає як система заходів, спрямованих на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства -держави - її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості; території, навколишнього природного середовища - від надзвичайних ситуацій[33]. Вона реалізується через стратегічні документи (Стратегія національної безпеки України, Стратегія забезпечення державної безпеки, Стратегія кібербезпеки України, Стратегічний оборонний бюлетень), що визначають пріоритети та напрями, зокрема у воєнній, економічній, інформаційній, кібер- та екологічній сферах. Ключові елементи включають сили безпеки та оборони, оборонно-промисловий комплекс, а також громадян та громадські об'єднання. До основних цілей та напрямів політики відносять: захист життєво важливих інтересів: людини (життя, права, свободи), суспільства (демократія, сталий розвиток) та держави

(суверенітет, територіальна цілісність); всебічна безпека: воєнна, зовнішньополітична, державна, економічна, інформаційна, кібербезпека та екологічна безпека.

До ключових документів крім Конституції України відносять: Стратегію національної безпеки України як базовий документ, що визначає загрози та пріоритети[36]; Стратегію кібербезпеки України, що визначає загрози та напрями забезпечення безпеки в кіберпросторі[37]; Стратегічний оборонний бюлетень, що визначає напрями воєнної політики та цілі розвитку.

До складових сектору безпеки і оборони відносять сили безпеки: Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ та інші правоохоронні органи. До сил оборони України відносять: Збройні Сили України та інші військові формування. Оборонно-промисловий комплекс. Громадяни та громадські об'єднання.

Ключовим органом координації виступає Рада національної безпеки і оборони України, яка координує діяльність органів виконавчої влади у сфері безпеки під головуванням Президента України [7].

Релігійна безпека є ключовою складовою національної безпеки України, оскільки вона охороняє духовні цінності, запобігає розколу суспільства, протидіє антиукраїнській пропаганді під виглядом релігії, зміцнює соціальну стабільність та захищає ідентичність, особливо під час війни, вимагаючи гарантування свободи віросповідання та ефективної протидії екстремізму та зовнішнім впливам, що загрожують державності. Хоч релігійна безпека не має поки що своєї Доктрини і Стратегії релігійної безпеки України, вона

надзвичайно важлива для різних сфер суспільного життя: Гуманітарна сфера: Релігія виступає важливою частиною культурного коду, а її безпека забезпечує гуманітарну стійкість держави та суспільства[29, с.28-33; 30, с.178-188].

Захист від ворожих впливів: Російська агресія використовує релігійний простір для поширення пропаганди, що підриває українську державність і єдність[31, с.505-509].

Соціальна стабільність: Забезпечення свободи віросповідання та повага до релігійних меншин запобігає конфліктам на релігійному ґрунті, зміцнюючи єдність[5].

Боротьба з екстремізмом: Релігійна безпека включає моніторинг та протидію релігійному екстремізму та тероризму.

Збереження ідентичності: Протидія зневазі до українських святинь, мови та культури через релігійні проповіді захищає національну ідентичність[6].

До загроз у сфері релігійної безпеки фахівці відносять: антиукраїнська пропаганда під виглядом релігійної діяльності; заклики до повалення державності, зневага до українських цінностей; співпраця релігійних діячів із окупантами; недостатня увага до гуманітарної складової безпеки з боку держави.

Шляхами забезпечення релігійної безпеки можуть бути:

розробка комплексних державних стратегій у сфері релігійної безпеки, зокрема, Доктрини і Стратегії релігійної безпеки України; гарантування прав віруючих та релігійних меншин; посилення міжконфесійного діалогу та співпраці; відповідальність за антидержавну діяльність під виглядом релігійної діяльності. моніторинг і протидія релігійному екстремізму та впливам ворожих держав.

Нормативно-правове забезпечення релігійної безпеки в Україні складають Конституція України[12], Закони України «Про громадянство України», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про мови в Україні», «Про вищу освіту», «Про освіту», яке узгоджується з нормами права міжнародного рівня, зокрема нормами Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Загальної декларації прав людини. Основою законодавства України в сфері релігії є Конституція України (ст. 35) та Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. [5]. В даних документах визначені такі основні права й гарантії: право на світогляд та релігійну свободу. Це право включає «свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, вільно або індивідуально чи колективно відправляти релігійні культи та обряди, відправляти релігійні обряди» [12]. При цьому зазначається можливість обмежувати це право законом лише через захист здоров'я громадян, моральності населення, інтересів охорони громадського порядку або безпеки прав та свобод інших людей.

В Основному законі, зокрема, передбачено забезпечити рівноправність громадян при цьому незалежно від їх ставлення до релігії; рівність перед законом усіх релігійних організацій; відокремлення релігійних організацій та церкви в Україні від держави. В Конституції закріплено відокремлення школи від церкви; неможливість визнання будь-якої релігії в державі основною. Якщо військова служба суперечить релігійним переконанням громадянина, то дозволено замінити її альтернативною (невійськовою).

Політику держави в релігійній сфері забезпечує Закон

України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.) [5; 32, с.254-276]. В ньому знаходимо розділи, в яких регулюється статус релігійних організацій в Україні (Розділ II); розроблено положення, що визначає майновий стан релігійних організацій (розділ III); права громадян та релігійних організацій, які мають стосунок до свободи віросповідання (розділ IV). Закон регулює трудову діяльність в організаціях релігійних та їх підприємствах (розділ IV); регулює відносини між органами державної влади та релігійними організаціями (розділ V). Сучасна база законодавства в сфері релігії стосовно таких питань, що стосується запровадження військового капеланства, організаційних питань несення альтернативної служби в період мобілізації, організування душпастирства в закладах виконання покарань, ініціатив про спрощення реєстрування релігійних організацій, реформи релігійної освіти. Закон передбачає положення щодо процедури визнання документів щодо вищої духовної освіти, наукових ступенів та звань, різних дозволів для створення дошкільних, вищих навчальних закладів, запровадження

правового єдиного механізму, який врегульовує мирні масові заходи,

регламентує порядок зміни громади релігійної в контексті підпорядкування тому чи іншому центру релігійному. Закон також враховує зміни до податкового кодексу, регулює використання ID-карток, параметри фотографування документів представниками релігійних організацій, змін до кримінального кодексу тощо.

Закон України "Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій" (№ 3894-IX) був ухвалений

20 серпня 2024 року Верховною Радою. Він набув чинності 23 вересня 2024 року. Цей закон спрямований на забезпечення національної безпеки України, зокрема, у сфері релігійних відносин, у зв'язку з агресією російської федерації[6].

Отже, проблема релігійної безпеки виходить на перший план в умовах російсько-української гібридної війни XXI століття як важлива складова системи національної безпеки України, тому потребує подальшого розпрацювання в окремії стратегії релігійно-духовної безпеки та вдосконалення нормативної бази і системного осмислення на категорійному міждисциплінарному рівнях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2007. 992 с.
2. Волошина Ю. В. Національний суверенітет : праворозуміння та практика забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
3. Деокупація. Юридичний фронт[Електронне видання]: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. – 224 с.
4. Духовна безпека України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orthodox-lviv.narod.ru/news/conferenc/duhbezu.htm>

5. Закон України Про свободу совісті та релігійні організації (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, №25, ст.283).

6. Закон України Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, № 49, ст.290).

7. Закон України Про Раду національної безпеки і оборони України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 35, ст.237).

8. Здіорук, С. І. Етноконфесійна ситуація в Україні та міждержавні конфлікти / С. І. Здіорук. – К. : НІСД, 1993.

9. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України : аналіт. доп. / О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, В. О. Паливода, С. В. Дрьомов, С. В. Сьомін. – К. : НІСД, 2015. – 58 с

10. Кобко Є. В. Сучасна парадигма національної безпеки України : публічно-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. Серія юридична.

11. Кобко Є. В. Проблеми правового регулювання в оборонній сфері як складовій національної безпеки України. Матеріали науково-практичної конференції: Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України. Харків, 2019. С. 129-131.

12. Конституція України : від 28 черв. 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

13. Кравчук О. Ю. Загрози та виклики політичній безпеці України в умовах гібридної війни : дис. ... канд. політ. наук.

Одеса, 2019.

14. Колодій А.М., Лапко А.Г., Хальота А.І. Концепція національної безпеки України: актуальність та структура // Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. випуск №04, частина 1. С.58-64.

15. Лисенко О. “Православний фронт” гібридного протистояння. Київ: ТОВ “Видавництво “Кліо””, 2025. 256 с.

16. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Національна безпека України як цінність // Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 93-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. (21 травня 2022 року). – Харків, 2022. С.180-184.

17. Медвідь Ф.М., В.Х. Дієго Доносо, Рзаєв Ільхам Сахіб Огли Національна безпека і національні інтереси України у світі, що змінюється // Наукові праці МАУП /редкол.: А.М. Подоляка (голов.ред.) [та ін.]. –К.: МАУП, 2001. – Вип.3(30). – К.: ДП «Вид.дім «Персонал». – 2011. - С. 42-45.

18. Медвідь Ф.М. Інформаційна безпека України: генеза і становлення // Наукові праці МАУП /Редкол.: В.Б. Захожай (гол.ред.) та ін. – К.: ДП «Вид.дім «Персонал», 2010. – Вип..2(25).-С.116-122.

19. Медвідь Ф.М. Енергетична безпека України: становлення національної стратегії// Наукові праці МАУП /Редкол.: В.Б. Захожай (голов.ред.) та ін. – К.: МАУП, 2010.- Вип.. 1(24).-С.201-206.

20.Медвідь Ф.М. Національна безпека України в умовах

формування європейської системи колективної безпеки // Україна в нових реаліях: політичні, економічні та правові орієнтири розвитку: збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції, 17 травня 2011 року / Національний університет ДПС України, НДІ фінансового права. – К.: Алеута, 2011.- С.93-98.

21.Медвідь Ф.М., Біленчук П.Д. Формування стратегії, тактики і мистецтва забезпечення національної безпеки України: національні інтереси, пріоритети, тенденції // Електронне суспільство. Електронне право. Кібербезпека: стратегія розвитку інноваційної ери. Монографія. За заг.ред.П.Д. Біленчука і Т.Ю. Тарасевич. – Київ: УкрДГРІ, 2020. – С.103 – 113.

22. Медвідь Ф.М., Чорна М. Ф., Твердохліб А. І., Шенгеловський В. В. Гуманітарна безпека України в умовах викликів ХХІ ст.: філософсько-правовий вимір // The 9 th International scientific and practical conference “Dynamics of the development of world science” (May 13-15, 2020) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2020. - С.697-707.

23. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф., Давидюк П.М., Шеленговський В.В. Децентралізація публічної влади в умовах становлення національної безпеки України // The 9th International scientific and practical conference “Perspectives of world science and education” (May 20-22, 2020) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2020.- С.699 – 713.

24.Медвідь Ф.М., Урбанський М.В., Кутузов В.А., Марченко Р.О. Екологічна безпека в умовах введення в дію Стратегії національної безпеки України // The 4th International scientific and practical conference “Fundamental and applied research in the modern world” (November 18-20, 2020) BoScience Publisher,

Boston, USA. 2020. - С.734 – 747.

25. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Гуманітарна безпека України // Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навч.пос.: у 2-х ч.: Ч.І./ В.А. Омельчук, М.П. Стрельбицький, С.Г. Гордієнко та ін.: за заг.ред. А.М. Кислого і М.П. Стрельбицького. К.: МАУП, 2021. – С.178-188.

26. Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І. Екологічна безпека України // Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навч.пос.: у 2-х ч.: Ч.І./ В.А. Омельчук, М.П. Стрельбицький, С.Г. Гордієнко та ін.: за заг.ред. А.М. Кислого і М.П. Стрельбицького. К.: МАУП, 2021. – С.221-229.

27. Медвідь Ф.М. Проблеми децентралізації публічної влади в контексті національної безпеки України // Децентралізація публічної влади в Україні у контексті зарубіжного досвіду та євроінтеграційних процесів: колективна монографія / За наук.ред.проф. О.В. Батанова, доц. Р.Б.Бедрія; передмова академіка НАН України Ю.С. Шемшученка. Львів: СПОЛОМ, 2021. – С.67 – 83.

28. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Релігійна складова системи національної безпеки України// Гуманітарний корпус. Випуск 54. Збірник статей з актуальних наукових проблем До 190-річчя Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. До 60-річчя кафедри богослов'я та релігієзнавства. Київ: УДУ ім. М.Драгоманова, 2025, 90 с. С.39-42.

29. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф.Пріоритети гуманітарної безпеки в умовах політико-правових засад розвитку громадянського суспільства в Україні //Наукові засади

об'єктивності і суб'єктивності громадянського суспільства. Збірник тез і матеріалів доповідей Міжнародної наукової конференції (24-25 квітня 2017 року) в рамках «Днів науки філософського факультету-2017». / За заг.ред. проф.Ф.М.Кирилюка. – Київ: Міжнародний центр громадянської політології при КНУ ім. Т.Шевченка, 2017.С.28-33.

30. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Гуманітарна безпека України //Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навч.пос.: у 2-х ч.: Ч.І./ В.А. Омельчук, М.П.Стрельбицький, С.Г.Гордієнко та ін.: за заг.ред. А.М.Кислого,і М.П.Стрельбицького. К.: МАУП, 2021.С.178-188.

31. Медвідь Ф.М., Медвідь А.М., Курчина Т.О.Гуманітарна безпека української держави в умовах культурної експансії Російської Федерації // Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»/За заг.ред.М.Капралія, О.Киричук, І.Орлевич / Інститут української археографії та джерелознавства ім.. М.С.Грушевського; Інститут філософії ім.. Г.С.Сковороди; КЗ ЛОР «Львівський музей історії релігії». – Львів: «Логос», 2017.С.505-509.

32. Петрушенко В.Л., Петрушенко О.П., Скалецький М.П. та ін. Релігієзнавство: Навчальний посібник для студентів ВНЗ. За редакцією В.Л.Петрушенка та О.П.Петрушенко. - Львів: “Новий Світ-2000”, 2004. 328 с.

33. Про національну безпеку України : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.

34. Рудий Н.Я. Рашизм як різновид фашистської форми державно-правового режиму // Соціально-правові студії. 2023.Т.6 №2. С.55-60.

35. Сокурєнко В. В. Публічне адміністрування сферою оборони в Україні : дис. ... док. юрид. Наук. Київ, 2016.

36. Указ Президента України № 392/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”.

37. Указ Президента України № 447/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року “Про Стратегію кібербезпеки України”.

Никитюк С.І.,
старший викладач
(м. Кам'янець-Подільський)

ПОПУЛЯРНІ АМЕРИКАНСЬКІ ДИТЯЧІ ІМЕНА

Ім'я для дитини – це відповідальний та важливий вибір, який батьки роблять досить дбайливо та уважно. Імена обирають у різних країнах по-різному, але всі відповідально, оскільки вважається, що ім'я здатне впливати на риси характеру людини та відрізняє її від інших.

У США для вибору дитячого імені існують спеціальні сайти, як-от *Nameberry*, де можна підібрати красиве та милозвучне ім'я, дізнатися його значення, популярність і навіть подивитися актуальні тренди.

Лаура Ваттенберг, засновниця ресурсу *Namerology.com*, розповідає, що наразі у США модні імена, пов'язані з ковбойською тематикою: *Stetson, Colter*, імена, що закінчуються на літеру s: *Brooks, Banks, Hayes, Collins*, а також довгі імена із закінченням на літеру i: *Meilani, Kehlani*. У тренді також милі старомодні імена - *Billy, Stevie, Elsie, Millie*.

За даними Адміністрації соціального забезпечення США, найпопулярніші імена 2024 року для дівчаток були *Kaeli, Alizel, Emryn, Adhara, Azari*, для хлопчиків – *Izayel, Chosen, Aydan, Cassian, Kyren* [2].

Експерти з антропоніміки зазначають, що останнім часом значний вплив на вибір імені у Сполучених Штатах мають соціальні мережі та поп-культура та часто стають джерелом

натхнення для молодих батьків.

Так, ми дослідили найпопулярніші жіночі та чоловічі американські імена та визначили, що тут переважають імена саме латинського, грецького, іспанського, італійського, французького та єврейського походження.

Mary – англійська версія імені Марія, що означає «крапля моря», «улюблена» або «кохана». Має латинське походження й особливу популярність серед християн, бо асоціюється з багатьма благочестивими образами [1].

Ava – може означати «пташка» (від лат. *avis*), «життя» (як варіант імені Єва), або навіть «звук» (перське коріння) [6].

Amelia - латинське ім'я, утворене від кореня *Amal*, що означає «праця» або «старанність». Символізує силу волі та працьовитість [5].

Aurora – ім'я латинського походження, що означає «світанок». У США його часто обирають як символ нового початку, надії та світлого майбутнього.

Patricia – ім'я латинського походження, яке означає «благородна» або «з вищого стану». Походить від слова «патрицій» – представник привілейованої верстви у Стародавньому Римі.

Sophia – грецьке ім'я, яке означає «мудрість». Класичне, витончене й популярне серед різних культур.

Isabella – іспанський та італійський варіант імені Єлизавета, зі значенням «Бог - моя присяга». Дуже романтичне та мелодійне ім'я.

Gabriella – ім'я з іспанським корінням, яке перекладається як «Бог - мій захисник». Має глибоке духовне значення та звучить мелодійно.

Mia – коротке й ніжне ім'я, яке перекладається як «моя» з італійської та іспанської. Також може походити від Марії чи Амелії.

Harper – колись було прізвищем, а згодом стало модним жіночим ім'ям. Походить від слова «арфа», а значення - «той, хто грає на арфі», символізує мистецтво та музику.

Linda – ім'я іспанського походження зі значенням «красива». Воно також може походити з німецької мови, де трактується як «ніжна», або пов'язується з липовим деревом — символом кохання та добробуту.

Jennifer – сучасна англійська форма валлійського імені Gwenhwyfar, що означає «прекрасна». Дуже популярне завдяки культурі, кіно й знаменитостям.

Emma – ім'я старогерманського походження, що означає «всесвіт» або «всеохопна». Коротке, милозвучне й одне з найпопулярніших у світі [4].

Charlotte – жіноча форма імені Charles, походить з французької мови та означає «вільна людина» або «мала, мініатюрна». Має витончене й аристократичне звучання.

Elizabeth – ім'я з єврейським корінням, що означає «Божі обітниця» або «Бог - моя присяга». Відоме ще з часів королеви Єлизавети I й має багато форм та скорочень, як-от Еліза чи Ліза.

У 2023 році ім'я *Mateo* вперше потрапило до десятки найпопулярніших імен для хлопчиків у США, посівши шосте місце й випередивши ім'я *Бенджамін*. За словами головної редакторки сайту Nameberry Софі Кім, це стало справжнім проривом, адже такі зміни у топі трапляються нечасто - лідери, як-от *Ліам* та *Олівія*, вже п'ятий рік залишаються на першому місці серед хлопчиків і дівчаток.

У 2024 році понад 11 000 новонароджених хлопчиків отримали ім'я *Mateo*, що стало рекордом. Ім'я, яке означає «дар Божий», з'явилося в топ-1000 ще у 1995 році, а з часом стрімко піднімалося в рейтингу. Його популярність пояснюють зростанням латиноамериканського населення в США, а також міжкультурною привабливістю імені [5].

Значна кількість майбутніх батьків вибирають ім'я для своєї дитини з глибоким сенсом і щоб відображало ті якості, якими б вони хотіли наділити своє маля. Так, наприклад, ім'я *Liam* ірландського походження, означає «сильний воїн» або «захисник». Воно є короткою формою імені *Uilliam*, що є ірландським варіантом імені *William*.

William – класичне англійське ім'я, що означає «рішучий захисник» або «сильний воїн». Походить від давньонімецького імені Вільгельм, яке складається з частин *wil* - «воля» і *helm* - «шолом, захист» [3].

Noah – це ім'я єврейського походження, яке означає «спокій» або «відпочинок». Воно стало відомим завдяки біблійному персонажу Ною, який збудував ковчег під час великого потопу. Існує також версія, що ім'я має вавилонське коріння й пов'язане зі словами на кшталт «невимушеність» та «спокій».

Oliver – це чоловіче ім'я, яке може мати кілька джерел походження. Згідно з однією версією, воно походить від староскандинавського імені *Áleifr* і означає «нащадок предка». Інше поширене тлумачення пов'язане з французьким словом *olivier*, що означає «оливкове дерево», яке в свою чергу походить від латинського *oliva* – «оливка». Оливкове дерево символізує мир, благородство, красу та родючість.

Olivia – це жіноча форма імені Oliver, пов'язане з образом оливкового дерева й має ті ж самі символічні значення: спокій, витонченість, гідність і гармонію [4].

Elijah – це біблійне ім'я, яке є аналогом українського імені Ілля, утворене зі слів *El* і *Yah*, що разом означають «Єгова – мій Бог». Це ім'я має глибоке духовне значення і пов'язане з пророком Іллею зі Старого Завіту.

Benjamin – це біблійне ім'я, яке перекладається як «син правої руки» (від єврейських слів *ben* - «син» і *yāmīn* - «права сторона»). В сучасному вжитку «Бенджамін сім'ї» означає наймолодшу дитину.

Lucas – ім'я грецького походження, яке буквально означає «людина з Луканії» (регіон в Італії). Також його тлумачать як «той, що несе світло», що додає йому символізму [3].

Henry – популярне чоловіче ім'я французького походження, яке означає «правитель дому». Воно походить від старонімецького імені *Heimeric*, утвореного зі слів *heim* (дім) і *ric* (володар, правитель) [4].

Theodore – це грецьке ім'я, що означає «Божий дар». Походить від *Theodoros*, де *theos* - «Бог», а *doron* - «подарунок». Ім'я часто асоціюється з благословенням і духовною цінністю.

Kaуan – сучасне американське ім'я, яке означає «могутній і сильний». Підходить для впевнених у собі та рішучих людей.

Jacob – ім'я єврейського походження, яке перекладається як «Бог захищає». Має біблійне коріння й символізує віру та захист.

Hunter – ім'я англійського походження, що буквально означає «мисливець». Асоціюється з відвагою, енергією та любов'ю до пригод.

Colin – ірландське ім'я, яке перекладається як «дитинча». Символізує чистоту, щирість і молодість душі.

Logan – шотландське прізвище, яке стало модним іменем. Часто асоціюється з надійністю та спокоєм [1].

Dylan – ім'я з уельськими коренями, яке означає «морська хвиля». Підходить людям із вільним, динамічним і незалежним характером.

Aiden – гельське ім'я зі значенням «охоронець» або «той, хто піклується». Часто вибирають для хлопчиків із теплим, захисним характером.

Jackson – колишнє прізвище, що стало поширеним іменем. Означає «син Джека» або «Бог - милостивий». Має сильне, американське звучання.

Anthony – класичне латинське ім'я зі значенням «цінний» або «достойний». Має благородне звучання та історичну силу.

Christopher – грецьке ім'я, що означає «той, хто несе Христа». Має релігійне коріння й символізує духовність і вірність [4].

Ці американські чоловічі імена точно відомі із фільмів, серіалів, пісень, книжок.

Так, обрати гарне ім'я для дитини – дуже відповідальне рішення, адже вона житиме з ним усе життя. Щоб у майбутньому дитині не захотілося змінювати своє ім'я, велика кількість батьків задумуються над цим ще до народження малюка. Тож вибір імені має бути без зайвого захоплення модними тенденціями та обдуманим.

Окрім того, в іменах кожного народу відображається їх історичне та культурне минуле, тож ім'я може говорити багато не лише про людину, а й про місце її походження.

У США вибір імені часто залежить від різних факторів, як от: історико-культурний вплив, вплив кіноіндустрії та медіа, релігійний та особистий (сімейна традиція, індивідуальні вподобання).

Список використаних джерел та літератури:

1. Важливість імен і шаблонів імен. Genealogy.com: веб-сайт. URL: https://www.genealogy.com/articles/research/35_donna.html (дата звернення: 19.02.2025).

2. Названо наймодніші дитячі імена: як красиво назвати хлопчика чи дівчинку. УНІАН: веб-сайт. URL: <https://www.unian.ua/curiosities/yak-krasivo-nazvati-hlopchika-i-divchinku-naypopulyarnishi-imena-2024-roku-12665859.html> (дата звернення: 03.11.2024).

3. Популярні американські імена. Prostolife.com.ua: веб-сайт. URL: <https://www.prostolife.com.ua/populiarni-amerykanski-imena> (дата звернення: 03.11.2024).

4. Чоловічі та жіночі американські імена: понад 40 популярних і рідкісних варіантів. Cambridge.ua: веб-сайт. URL: <https://cambridge.ua/uk/blog/20-populyarnyh-anglijskih-i-amerikanskih-imen> (дата звернення: 03.11.2024).

5. Як ім'я впливає на нашу особистість і долю. BBC: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-57270489> (дата звернення: 24.11.2024).

6. Baby nicknames that make even better names URL. The list.com: веб-сайт. URL: <https://www.thelist.com/121999/baby-nicknames-make-even-better-names/> (дата звернення: 24.11.2024).

Опанасюк Е.В.,
аспірант
(м.Рівне)

РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Російсько-українська війна ХХІ ст. актуалізувала проблему внутрішньої згуртованості українського суспільства, його здатності до солідарних дій, мобілізації ресурсів та підтримання соціальної стійкості в умовах тривалої кризи. За таких обставин особливого значення набувають інституції та символічні системи, що формують спільні цінності, легітимують норми взаємної відповідальності та сприяють інтеграції різних соціальних груп. Серед них важливе місце посідає релігія як соціокультурний та інституційний чинник, що історично впливає на процеси колективної самоорганізації.

Релігійний фактор у сучасній Україні виходить за межі приватної сфери вірувань і постає як значущий елемент публічного простору, здатний впливати на формування громадянської позиції, моральних орієнтацій і практик солідарності [1, с. 62]. У цьому контексті дослідження ролі релігійних інституцій у консолідації суспільства під час війни потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує історичний, політичний, релігієзнавчий та соціологічний аналіз.

Релігію доцільно розглядати не тільки як систему вірувань і ритуалів, а передусім як соціальний інститут, який виконує інтегративні, нормативно-регулятивні та символічні

функції в організації суспільного життя [2; 3; 4]. Релігія забезпечує легітимацію моральних норм, конструює уявлення про справедливість, обов'язок і відповідальність, а також сприяє формуванню колективної ідентичності. Через механізми символічної інтеграції релігія здатна об'єднувати індивідів у спільноти, продукуючи відчуття приналежності до ширшого соціального цілого.

З позицій інституційного підходу релігійні організації виконують роль посередника між особою та соціальним порядком, транслуючи нормативні зразки поведінки й підтримуючи практики взаємодопомоги. У кризових і воєнних ситуаціях ці функції набувають особливої ваги, оскільки саме моральна легітимація дій, символічна підтримка та мережі солідарності сприяють мобілізації суспільства.

Водночас релігія може виступати не лише інтегративним, а й конфліктогенним чинником, особливо в умовах багатоконфесійності та політизації релігійної сфери. Тому її вплив на консолідацію суспільства має амбівалентний характер і потребує комплексного аналізу.

Історично релігійні інституції в Україні відігравали важливу роль у збереженні культурної безперервності, формуванні локальних спільнот і підтриманні моральних норм [5]. Церква виступала осередком освіти, благодійності, комунікації та самоорганізації населення. У різні історичні періоди вона сприяла збереженню мови, традицій і форм колективної пам'яті, що стало підґрунтям для розвитку національної ідентичності.

У складних політичних обставинах – під час імперських обмежень, воєн чи тоталітарних режимів – релігійні мережі

часто виконували компенсаторну функцію, забезпечуючи альтернативні канали солідарності та взаємної підтримки. Таким чином, релігія виступала ресурсом соціальної стійкості та морального опору.

Цей історичний досвід сформував суспільне сприйняття релігійних організацій як носіїв морального авторитету та довіри, що створює підґрунтя для їх активної участі в процесах консолідації й у сучасний період.

Повномасштабне вторгнення росії суттєво трансформувало функціонування релігійної сфери. Релігійні інституції долучилися до широкого спектра соціальних практик, спрямованих на підтримку суспільства: волонтерської діяльності, гуманітарної допомоги, опіки над внутрішньо переміщеними особами, психологічної та духовної підтримки військових і цивільних [6; 7; 8; 9; 10; 11].

У цьому контексті можна виокремити кілька ключових механізмів впливу релігії на консолідацію суспільства.

По-перше, морально-нормативний механізм. Релігійні наративи сприяють формуванню етичних орієнтирів, які легітимують практики взаємодопомоги, жертвності та відповідальності за спільне благо. Апеляція до цінностей гідності, справедливості й захисту ближнього підсилює мотивацію до солідарної дії.

По-друге, інтегративний механізм. Храми та релігійні громади виконують функцію локальних центрів комунікації, де відбувається взаємодія різних соціальних груп. Це сприяє формуванню горизонтальних зв'язків і зміцненню соціального капіталу.

По-третє, мобілізаційний механізм. Релігійні мережі

забезпечують організаційні ресурси для швидкого залучення волонтерів, координації допомоги та поширення інформації. У такий спосіб вони стають елементом громадянського суспільства.

По-четверте, символічний механізм. Релігійні практики й ритуали виконують функцію колективного переживання втрат і травм, сприяють підтриманню надії та смисловій інтерпретації подій війни. Це важливо для збереження психологічної стійкості населення.

Зазначені механізми у взаємодії створюють цілісну інфраструктуру соціальної підтримки та взаємодопомоги, завдяки якій релігія постає не лише сферою приватної віри, а й важливим елементом громадянського суспільства та суспільної самоорганізації.

Водночас релігійна сфера залишається включеною в ширший політичний контекст. Війна загострила питання національної безпеки, колективної ідентичності та суспільної лояльності релігійних організацій, що зумовило підвищену увагу держави й громадськості до їхніх публічних позицій. Частина конфесій чітко артикулювала підтримку української державності та долучилася до волонтерських і гуманітарних ініціатив, що сприяло зростанню суспільної довіри та посиленню їхньої соціальної легітимності [12; 13; 14; 15]. Натомість інші опинилися в ситуації підозр, звинувачень у політичній або символічній нелояльності, що призвело до конфліктів із місцевими громадами та ускладнення міжконфесійних відносин [16; 17; 18; 19]. За таких умов релігійна сфера стає простором не лише консолідації, а й напружень, де процеси консолідації можуть поєднуватися з

фрагментацією та зростанням соціальної дистанції. Це підкреслює амбівалентний характер впливу релігійних інституцій, які водночас виступають ресурсом суспільної єдності та потенційним джерелом конфліктів.

Отже, релігійний фактор може як сприяти консолідації, так і відтворювати лінії напруження. Багатоконфесійність українського суспільства створює потребу в діалозі та координації дій між різними релігійними спільнотами, аби уникнути фрагментації соціального простору.

Успішна реалізація консолідаційного потенціалу релігії можлива за умови її деполітизації, орієнтації на гуманітарну місію та дотримання принципів міжконфесійної співпраці.

Незважаючи на значний інтегративний потенціал, релігія не забезпечує автоматичної загальнонаціональної єдності. Рівень її впливу залежить від регіональних особливостей, довіри до інституцій, конфесійної структури та ступеня залученості громадян до релігійного життя.

Крім того, надмірна політизація релігійних організацій може знижувати їхній моральний авторитет, а конкуренція між конфесіями – посилювати соціальні поділи. Це свідчить про те, що соборність і солідарність формуються не автоматично, а через конкретні практики взаємодії, співпраці та спільної відповідальності.

Таким чином, релігійний чинник є важливим, але не єдиним елементом суспільної консолідації, оскільки його вплив реалізується у взаємодії з іншими інститутами – державою, громадянським суспільством та волонтерськими мережами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Горохова Л., Мельничук В. Релігійний фактор у суспільно-політичному просторі України. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2022. Випуск 30. С. 59-65.
2. Кондратик Л. Релігія як соціальний інститут. *Соціологічні студії*. 2016. № 2(9). С. 10-15.
3. Паращевін М. А. Інтегративна роль релігії: історико-соціологічний нарис. Київ: Інститут соціології НАН України, 2004. 152 с.
4. Филипович Л., Титаренко В. Релігія як цінність і релігійні цінності: релігієзнавчі і соціологічні виміри. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2021. Випуск 1(173). Том 1. С. 71-86.
5. Колодний А. Історіософія релігії. Київ: УАР, 2013. 386 с.
6. Митрополичий фонд залучив 20 млн. гривень для будівництва житла на Київщині. URL: <https://surli.cc/zriinp> (дата звернення: 1.02.2026).
7. «Церква в хаос війни приносить мир і злагоду», – отець Любомир Яворський про теперішню діяльність «Мудрої справи». URL: <https://surl.lu/svvnkc> (дата звернення: 1.02.2026).
8. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій зустрілася з Президентом України. URL: <https://surl.li/pbgnbm> (дата звернення: 30.01.2026).
9. Українські протестанти в умовах війни: служіння і допомога країні. URL: <https://surl.li/ijbaxc> (дата звернення: 2.02.2026).

10. Три місяці війни. «Церква змінилася: ми говоримо не про абстрактні питання, а про те, як організувати допомогу» – єпископ Кава. URL: <https://credo.pro/2022/05/320505> (дата звернення: 2.02.2026).

11. ШульгаТ. Участь конфесійних структур у допомозі ВПО та жертвам російсько-української війни у 2014–2023рр. Війна: держава, суспільство, особа. Збірник наукових статей. Гол. ред. акад. В. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. С.717-729.

12. Хмельницька В. Всесвітня рада церков засудила війну Росії проти України. <https://tsn.ua/ato/vsesvitnya-rada-cerkov-zasudila-viynu-rosiyi-proti-ukrayini-2091100.html> (дата звернення: 2.02.2026).

13. Українські церкви уточнюють свою позицію щодо вбивств окупантів, тоді як УПЦ МП мовчить. https://risu.ua/en/ukrainian-churches-clarify-their-stance-on-killing-occupiers-while-the-uoc-mp-remains-silent_n139260 (дата звернення: 3.02.2026).

14. Українські церкви відреагували на заяву РПЦ про «священну війну» проти України. <https://apostrophe.ua/society/ukrainskie-tserkvi-otreagirowali-na-zayavlenie-rpts-o-svyaschennoy-voyne-protiv-ukrainyi.html> (дата звернення: 1.02.2026).

15. Глава УГКЦ: про війну і справедливий мир, Україну і світ. <https://synod.ugcc.ua/data/glava-ugkts-pro-viynu-i-spravedlyvyu-myr-ukraynu-i-svit-14517/> (дата звернення: 1.02.2026).

16. Як РПЦ «взяла в заручники» православну віру та виправдовує війну проти України. <https://www.rbc.ua/rus/news/k->

rpts-vzyala-zaruchniki-pravoslavnu-viru-1718905028.html (дата звернення: 3.02.2026).

17. Груздев С. Гучний скандал в УПЦ МП: митрополит отримав російський паспорт і поїхав молитися за мобілізацію до РФ. URL: <https://surl.li/ugydmz> (дата звернення: 2.02.2026).

18. Шиян О. Священника УПЦ МП затримали за співпрацю з росією. URL: <https://surl.li/grrlqo> (дата звернення: 1.02.2026).

19. Диявол під прикриттям. Як священники УПЦ співпрацюють із російськими спецслужбами і виправдовують війну.

https://www.pravda.com.ua/articles/2025/09/11/7530266/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 2.02.2026).

Опанасюк Т.А.,
кандидат історичних наук, доцент
(м.Рівне)

ВІЙНА І СОБОРНІСТЬ: СОЦІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ДОВІРИ ТА СОЛІДАРНОСТІ

Соборність традиційно посідає центральне місце в українському національному та політичному дискурсі, поєднуючи історичний, культурний і символічний виміри. Водночас у сучасних умовах російсько-української війни соборність набуває нового соціологічного змісту, пов'язаного з реальними практиками довіри, солідарності та колективної дії. Війна стала не лише випробуванням цілісності українського суспільства, а й чинником глибинної соціальної трансформації.

У соціології соборність розглядається як форма соціальної інтеграції, що ґрунтується на спільних цінностях, колективних ідентичностях та міжособистісній довірі. Класичні соціологічні підходи трактують соціальну єдність як механізм підтримання цілісності суспільства через спільну нормативну систему та колективну свідомість [1, с. 69-70], тоді як теорії соціального капіталу підкреслюють роль горизонтальних мереж і практик взаємодії у створенні довіри та здатності суспільства до колективної дії [2, с. 100-103; 3, с. 18-20]. Соціологічна теорія криз вказує, що екзистенційна загроза здатна активізувати колективну ідентичність і посилити інтеграційні процеси, оскільки спільна небезпека зменшує значущість внутрішніх розбіжностей і сприяє актуалізації меж групової належності [4,

с. 47]. В українському випадку війна стала каталізатором формування чіткої дихотомії «свій – чужий», яка, попри потенційні ризики соціальної поляризації, водночас зміцнила внутрішню солідарність і відчуття взаємозалежності.

Українські дослідники, аналізуючи історичні та соціальні трансформації, відзначають, що соборність проявляється через процесуальні практики взаємної підтримки, горизонтальної мобілізації та громадянської взаємодії, а не лише як формально-територіальний або політико-правовий принцип [5; 6].

Таким чином, соборність постає як соціально вкорінена категорія, яка поєднує символічну єдність і практичну здатність суспільства до кооперації та колективного виживання.

До 2014 р. українське суспільство характеризувалося фрагментованістю довіри, значними регіональними відмінностями та слабкістю соціального капіталу. Соборність часто залишалася радше нормативним ідеалом, ніж повсякденною соціальною практикою.

У різні періоди російсько-української війни соціальна соборність та солідарність в українському суспільстві проявлялися нерівномірно, мали локалізований та ситуативний характер.

Базовим індикатором суспільної згуртованості є соціальна довіра. Аналіз соціологічних досліджень демонструє, що у 2014 р. довіра українців до ключових інституцій була значно нижчою та регіонально різнилася: на початку 2020-х років довіряли Збройним силам та волонтерським структурами менше, ніж під час повномасштабної агресії, і ці показники суттєво варіювалися між західними та східними регіонами, що свідчить про неоднорідність соціальних мереж довіри в різних

частинах країни [7; 8].

Повномасштабна війна змінила цю ситуацію, перетворивши соборність із площини символічного ідеалу в сферу практичної соціальної мобілізації та колективного виживання. Спостерігається глибока трансформація структури соціальної довіри українців. Згідно з даними соціологічних досліджень, у період 2022–2025 рр. зафіксовано різке зростання довіри до інституцій, які уособлюють державну та суспільну стійкість: Збройних сил України, волонтерських організацій, місцевих громад, благодійних ініціатив [9; 10; 11; 12; 13, 14].

Однак зазначимо, що показники довіри до інших сфер суспільного життя – органів влади, політичних інститутів, судової системи – залишалися значно нижчими та характеризувалися нестійкою, ситуативно зумовленою динамікою: короткочасні підвищення, пов'язані з кризовою мобілізацією, змінювалися спадом або поверненням до довоєнного рівня недовіри. Такі коливальні та соціально нерівномірні зміни контрастували зі стійким зростанням довіри до інституцій безпеки й волонтерських практик. Це вказує на те, що соборність і солідарність активізувалися передусім у сферах, безпосередньо пов'язаних із виживанням в умовах війни (безпека, оборона, гуманітарна підтримка), тоді як у ширшому соціальному та інституційному контексті вони залишалися фрагментованими, контекстуально залежними та нерівномірно розподіленими між різними соціальними групами й регіонами. Це підкреслює, що соборність і соціальна солідарність в Україні не є статичною характеристикою, а проявляються через конкретні практики та ситуації й навіть під час війни не набувають автоматично загальнонаціональної однорідності.

Особливістю цього процесу стала переорієнтація довіри з формальних політичних інститутів на інститути дії та результату: вона формується не через декларативну легітимність чи ідеологічну ідентифікацію, а через практичний досвід спільного виживання й ефективності. Таким чином, повномасштабна війна сприяла формуванню «функціональної соборності», що ґрунтується на взаємній відповідальності, дієвості та перевірєній практикою спроможності інституцій.

Солідарність виступає базовим ресурсом суспільної консолідації, оскільки узгоджує індивідуальні дії та в кризових умовах трансформується у практику спільної відповідальності й взаємодопомоги. Солідарність у період війни проявляється у масових волонтерських ініціативах, підтримці внутрішньо переміщених осіб, міжрегіональній допомозі та громадянській самоорганізації. Вона має переважно горизонтальний характер і не нав'язується державою, а формується «знизу». На відміну від довоєнного періоду, солідарність набуває міжрегіонального характеру, стираючи символічні кордони між сходом і заходом, центром і периферією. Саме така солідарність сприяє послабленню історичних, регіональних та соціальних поділів. Повномасштабна війна посприяла не лише посиленню почуття національної спільності у значної частини населення, але й переорієнтувала механізми соціальної інтеграції з декларативних форм єдності на практики дієвої солідарності. Усвідомлення спільної вразливості трансформувало індивідуальні стратегії адаптації у колективні практики взаємодопомоги, волонтерства, самоорганізації та участі в обороні, що створило підґрунтя для зростання горизонтальної довіри між громадянами. У цьому контексті соборність постає

не як нормативно декларована або примусово нав'язана єдність, а як результат добровільного включення громадян у спільну діяльність із захисту держави та підтримки постраждалих. Вона формується через повсякденний досвід кооперації та спільної відповідальності, набуваючи рис практичної, або функціональної, інтеграції.

Проведений аналіз дозволяє розглядати соборність не лише як історико-символічний або нормативно-політичний принцип, а як соціологічно вимірюваний процес суспільної інтеграції, що реалізується через практики довіри, солідарності та колективної дії. У цьому сенсі соборність постає динамічною характеристикою соціального порядку, яка актуалізується в умовах екзистенційних загроз і залежить від реальної спроможності інституцій та громадян до кооперації.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства формується модель «функціональної соборності», що ґрунтується не стільки на декларативній єдності чи символічній ідентифікації, скільки на повсякденному досвіді співучасті, взаємної відповідальності та ефективної кооперації. Соборність у цьому вимірі набуває характеру практичної солідарності, яка виникає «знизу» через горизонтальні мережі підтримки, волонтерство та громадянську самоорганізацію.

Війна постає водночас і чинником посилення суспільної інтеграції, і тестом на стійкість інституційної довіри. Подальша траєкторія розвитку українського суспільства залежатиме від здатності трансформувати набутий досвід горизонтальної солідарності у довготривалу інституційну довіру та зміцнення формальних політичних і правових механізмів. Саме інституціоналізація цієї «практичної соборності» може стати

підґрунтям для стабільної соціальної консолідації в повоєнний період.

Список використаних джерел та літератури:

1. Клименко М. І. Соціально-філософське осмислення поняття «соціальна солідарність»: теоретичні витоки і практики дослідження. Вісн. НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: зб. наук. праць. 2007. № 2(20). Ч. 2. С. 69-72.

2. Coleman, J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital. American Journal of Sociology. 1988. Vol. 94, Suppl. P. 95-120.

3. Putnam R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York/London: Simon & Schuster, 2000. 541 p.

4. Alexander J. C. Trauma: A Social Theory. Cambridge: Polity Press, 2012. 242 p.

5. Грицак Я. Страсті за націоналізмом: Історія політичних ідентичностей в Україні XX ст. Київ: Критика, 2011. 376 с.

6. Рябчук М. Ідентичність і політика в Україні: суспільство, нація, держава. Київ: Основи, 2005. 320 с.

7. Довіра соціальним інституціям і партіям: грудень 2020. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1005&page=3> (дата звернення: 27.01.2026).

8. Динаміка довіри соціальним інституціям протягом 2020-2021 років: результати телефонного опитування. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1093&page=1>

(дата звернення: 27.01.2026).

9. Підсумки 2023 р.: громадська думка українців. Загальнонаціональне соціологічне опитування (8-15 грудня 2023 р.) / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва; Центр Разумкова. 2023. 27 груд. URL: <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2023-roku-gromadska-dumka-ukraintsiv> (дата звернення: 28.01.2026).

10. Громадянське суспільство України в умовах війни: звіт з комплексного соціологічного дослідження. Лютий 2024. Київ : КМІС, 2024. 168 с. URL: https://ednannia.ua/images/Procurements/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%B2_%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8_%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%B7_%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf (дата звернення: 28.01.2026).

11. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023–2024 роках. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/stan-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-v-ukrayini-u-2023-2024> (дата звернення: 28.01.2026).

12. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у

2024 - на початку 2025 рр.
URL:https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-12/ad_grom_susp_2024-2025_221225.pdf (дата звернення: 27.01.2026).

13. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, оцінка проблем, що існують в українському суспільстві (листопад 2025р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-otsinka-problem-shcho-isnuut-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2025r> (дата звернення: 28.01.2026).

14. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий–березень 2025р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r> (дата звернення: 28.01.2026).

Сергєєва Я.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
(м.Вінниця)

ВІЗУАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ КОЗАЦТВА В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Особливості сучасного освітнього ландшафту України, зумовлена наслідками повномасштабної військової інтервенції, об'єктивно потребує фундаментальної модифікації дидактичних стратегій історичної освіти, що набуває виняткового стратегічного значення для забезпечення соціокультурної стійкості суспільства. Специфіка воєнного стану – зокрема постійне психоемоційне напруження здобувачів освіти, вимушений перехід до дистанційного чи змішаного форматів навчання та об'єктивна потреба в інтенсифікації засвоєння матеріалу – диктує необхідність широкого впровадження інноваційних засобів когнітивної візуалізації [1].

Сучасний феномен візуалізації доводить, що лінійний текст перестав бути домінантним способом трансляції та дешифрування історичної інформації. Натомість візуальний образ постає як концентрований «шаблон ідей», здатний через семантично насичену графічну форму впорядковувати, структурувати та абстрагувати складні масиви даних. Це перетворює візуалізацію на потужний аналітичний інструмент, що робить історичне знання не лише доступним для сприйняття

в умовах когнітивного стресу, а й глибоким за змістом. Системне застосування такого інструментарію дозволяє вчителю не лише підтримувати високий рівень концентрації уваги учнів, а й послідовно формувати комплекс предметних компетентностей: від історико-хронологічної та просторової до інформаційної, логічної та аксіологічної [2].

Особливої актуальності візуалізації набуває при вивченні складних процесів етносоціального генезису, зокрема теми становлення українського козацтва. Ефективність даного підходу зумовлена можливістю конвертації абстрактних історичних категорій і складних соціальних трансформацій у наочні, логічно завершені образи. Фундаментальним дидактичним інструментом у цьому контексті виступає стрічка часу (таймлайн). Використання інтерактивних графічних моделей для репрезентації подій у чіткій хронологічній послідовності дозволяє учням не просто фіксувати дати, а усвідомлювати фундаментальні властивості історичного процесу — його лінійність, причинно-наслідкову зумовленість та незворотність. Під час опрацювання тематичного блоку, присвяченого козацькій добі, стрічка часу постає не просто як ілюстративний ряд, а як фундамент для формування мультивекторної хронологічної компетентності. Вона забезпечує системний візуальний супровід динаміки становлення козацького стану: від перших епізодичних згадок у джерелах кінця XV ст. до складної інституціоналізації Запорозької Січі як автономного військово-політичного суб'єкта. Архітектоніка такої стрічки спонукає здобувачів освіти до когнітивних операцій вищого рівня: ідентифікації реперних точок (зокрема, фортифікаційної діяльності Д. Вишневецького

на о. Мала Хортиця, реформування реєстрового війська Сигізмундом II Августом, морських експедицій доби «героїчних походів») та глибокої диференціації часових етапів державотворення [2]. Такий підхід мінімізує репродуктивне зазубрювання дат, натомість сприяючи аналітичному осмисленню незворотності історичного часу та вибудові стійких асоціативних зв'язків між фактами й процесами.

Формування логічної компетентності оптимізується шляхом імплементації технології «хмари слів». Цей інструментарій відзначається високим рівнем методичної адаптивності: на стадії актуалізації він виступає тригером пізнавального інтересу, а на етапі рефлексії виконує функцію інструменту семантичного структурування. Оперуючи дефініціями «низове козацтво», «реєстр», «кіш», «гетьман», «універсал», «клеїноди», учні не лише актуалізують понятійно-категоріальний апарат, а й експлікують ієрархічні та детермінаційні зв'язки між ними [3]. Аналітичні вправи на виявлення взаємозумовленості цих понять у контексті соціально-політичної трансформації козацтва спонукають школярів до аргументованої дискусії щодо витоків української державної традиції, що є фундаментальним для розвитку критичного мислення [1].

У методологічному арсеналі сучасного вчителя особливе місце посідає інфографіка, яка здійснює синтез картографічних, статистичних та наративних даних у єдиний інтелектуальний продукт. В умовах воєнного стану, коли доступ до автентичних джерел або об'ємних паперових носіїв може бути об'єктивно ускладненим, цифрова інфографіка стає незамінною для візуальної реконструкції історичного ландшафту. Вона дозволяє

наочно продемонструвати геополітичну конфігурацію українських земель у трикутнику між Річчю Посполитою, Московським царством та Османською імперією, а також візуалізувати кількісний склад війська та внутрішню ієрархію Січі [2]. Працюючи з інфографічними моделями, учні опановують навички дешифрування прихованих смислів та встановлення кореляцій, які часто нівелюються при лінійному читанні текстових таблиць [1].

Для інтенсифікації інформаційної та логічної грамотності доцільно використовувати ментальні карти. Метод «когнітивної павутини» дозволяє ієрархічно впорядкувати інформацію про генезу козацтва, його еволюцію та вплив на загальноєвропейський контекст. Самостійна розробка ментальних карт (наприклад, за темою «Політичний устрій Війська Запорозького») стимулює креативну активність учнів, навчаючи їх виокремлювати смислові домінанти з великих масивів інформації [3]. Окрім дидактичної мети, процес візуального конструювання знань має виражений терапевтичний ефект, забезпечуючи психологічне розвантаження та емоційне залучення до освітнього процесу, що є критично важливим для збереження ментального здоров'я здобувачів освіти під час війни.

Аксіологічний вектор історичної освіти на сучасному етапі неможливо реалізувати без залучення історичних мемів. Як специфічний формат креолізованого тексту, меми поєднують іронію з глибоким культурним кодом, створюючи міцний емоційний зв'язок із минулим. Аналіз мемів про козацьку звиягу чи дипломатичні маневри гетьманів дозволяє деконструвати історичні стереотипи, розпізнавати

пропагандистські наративи та формувати навички медіаграмотності [1]. Використання таких парадоксальних форм візуалізації перетворює урок на платформу для живої інтелектуальної гри, де учень вчиться відрізняти історичний факт від його сучасної інтерпретації, формуючи власну ціннісну позицію.

Інтеграція візуальних джерел у структуру сучасного уроку історії детермінує фундаментальний перехід від традиційної репродуктивної моделі до суб'єкт-суб'єктної парадигми навчання. У межах цього підходу взаємодія між викладачем і здобувачем освіти трансформується у продуктивний творчий тандем, де педагог перебирає на себе функції фасилітатора, модератора та куратора пізнавального процесу. Головним завданням вчителя стає не просто трансляція готових фактів, а стратегічне спрямування учня-дослідника в русло автономного критичного аналізу та деконструкції історичних наративів [1; 3]. Застосування когнітивно-візуального підходу забезпечує високу інтенсивність інтелектуального навантаження, дозволяючи оптимізувати освітній процес у дестабілізованих умовах дистанційного чи змішаного навчання. При цьому карикатури, фотодокументи, портретні репродукції та автентичні відеоматеріали перестають бути лише ілюстративним додатком; вони постають як самодостатні гносеологічні об'єкти, що володіють складним семіотичним кодом. Робота з ними не лише активізує зорову пам'ять, а й сприяє розвитку візуальної грамотності, естетичної рефлексії та здатності до розпізнавання прихованих ідеологічних смислів.

Діючі навчальні програми для закладів загальної

середньої освіти акцентують увагу на розгляді українського козацтва як цілісного цивілізаційного та державотворчого феномена, що вимагає залучення багатогранних методів інтерпретації [2]. Відповідно, класичний лекційний формат викладання має бути гармонійно синтезований з інноваційними методиками, серед яких особливе значення мають історичні квести, цифрові симуляції та наукові дебати, побудовані на верифікації візуальних доказів. Важливо, що методологія візуалізації повинна експлуатуватися і на позакласний сектор: музейні уроки, віртуальні екскурсії та тематичні заходи національно-патріотичного спрямування (наприклад, інтерактивні проєкти про козацьку звитьягу). Такий комплексний підхід у період воєнного стану виконує надважливу місію — він не лише заповнює освітні лакуни, а й стає фундаментом для формування резильєнтної національної ідентичності та громадянської стійкості молоді.

Узагальнюючи вищевикладене, слід стверджувати, що візуалізація є стратегічним вектором модернізації сучасної історичної дидактики. Системне впровадження таких інструментів, як інтерактивні стрічки часу, концептуальні хмари слів, багаторівнева інфографіка та розгалужені ментальні карти, дозволяє трансформувати вивчення теми становлення козацтва з механічного запам'ятовування у процес глибокого інтелектуального пошуку [3]. Це озброює учнів універсальними аналітичними навичками — вмінням структурувати великі масиви даних, встановлювати причинно-наслідкові кореляції та критично оцінювати медіаконтент, що є життєво необхідним у викликах глобальної інформаційної доби. Дотримання науково обґрунтованого балансу між динамічним візуальним рядом та

теоретичним осмисленням гарантує перетворення освітнього простору на платформу для глибокої історичної рефлексії, що остаточно верифікує ефективність обраної стратегії в умовах сучасних безпекових викликів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кушнар Н. О. Сучасні технології візуалізації на уроках історії у 10 класі. Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії, географії та суспільствознавства : зб. наук. пр. / ред. кол. О. В. Золотухін [та ін.]. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. С. 133-137. URL:

<https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi83/0062468.pdf>

2. Мельничук О. В. Вивчення історії українського козацтва в закладах загальної середньої освіти : кваліфікаційна робота магістра : спец. 014.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)» / наук. кер. О. Ю. Ленартович ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2025. 76 с.

3. Робота з візуальними джерелами як засіб розвитку пізнавальних здібностей та критичного мислення учнів. Освітній проект «На Урок». URL: <https://naurok.com.ua/robota-z-vizualnimi-dzherelami-yak-zasib-rozvitku-piznavalnih-zdibnostey-ta-kritichnogo-mislennya-uchniv-214037.html>

Столяренко О.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Вінниця)

Столяренко О.В.,
доктор педагогічних наук, професор
(м.Вінниця)

РОЛЬ ВИЩОЇ ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ ЄДИНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

У сучасних умовах глобалізаційних викликів та триваючої збройної агресії проти України питання національної консолідації та формування цілісного соціокультурного ландшафту набуває стратегічного значення. Соціокультурний простір держави є складною системою взаємозв'язків, що ґрунтуються на спільних цінностях, історичній пам'яті, мовній ідентичності та баченні майбутнього. Вища школа як один із базових соціальних інститутів традиційно розглядається як осередок підготовки фахівців, проте її роль у продукуванні соціокультурних смислів та забезпеченні єдності суспільства часто залишається недооціненою. Існує нагальна потреба переосмислення функцій університету як майданчика для міжрегіонального діалогу та формування громадянської ідентичності, що здатна подолати внутрішні соціокультурні розломи та забезпечити стійкість держави.

Проблематика впливу освіти на соціальні процеси перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних учених. Теоретико-методологічні засади функціонування вищої освіти в

контексті суспільних трансформацій досліджували В. Андрущенко [1] та В. Кремень [3], які акцентують увагу на філософії людиноцентризму. Соціокультурні аспекти освітнього процесу висвітлені у працях І. Зязюна [2] та П. Сауха [5], де підкреслюється роль культури у становленні особистості фахівця. Питання формування національної ідентичності через систему вищої школи аналізували О. Заболотна [6] та В. Луговий [4]. Попри значну кількість розробок, механізми безпосереднього впливу закладів вищої освіти на інтеграцію соціокультурного простору в умовах кризового стану суспільства потребують подальшої деталізації.

Актуальність теми зумовлена необхідністю подолання наслідків тривалої культурної фрагментації та дезінформаційного тиску. У період відновлення та європейської інтеграції вища школа має стати драйвером соціальної згуртованості. Розуміння університетів як суб'єктів формування єдиного соціокультурного поля дозволить розробити ефективні стратегії гуманітарного розвитку, що сприятимуть національній безпеці та соціальному прогресу.

Метою публікації є теоретичне обґрунтування ролі вищої школи як ключового чинника формування єдиного соціокультурного простору України, а також аналіз функціональних механізмів, через які здійснюється цей вплив у сучасних умовах.

Вища школа в Україні на сучасному етапі трансформується з вузькоспеціалізованого інституту підготовки кадрів у фундаментальний осередок соціокультурного будівництва та національної консолідації. Вона виступає не просто освітньою платформою, а стратегічним агентом

вторинної соціалізації, який формує світоглядну матрицю майбутньої інтелектуальної еліти, генеруючи та транслюючи систему гуманістичних і державницьких цінностей. Університетське середовище функціонує як унікальний соціокультурний мікрокосмос, де в процесі щоденної взаємодії відбувається інтенсивний обмін культурним капіталом між представниками різних регіонів держави. Така взаємодія дозволяє молоді з інтегрованих локальних спільнот виходити на загальнонаціональний рівень самоусвідомлення, де індивідуальні культурні особливості не роз'єднують, а збагачують спільний досвід.

Розвиток внутрішньої академічної мобільності, спільні міжвузівські наукові дослідження та масштабні волонтерські проекти створюють розгалужену мережу горизонтальних зв'язків, які виявляються значно стійкішими за адміністративні механізми управління. Ці зв'язки ефективно нівелюють штучно створені стереотипи та упередження, що роками насаджувалися зовнішніми силами для фрагментації українського суспільства, та сприяють формуванню глибинного почуття солідарності й спільності історичної долі.

Особливе місце в цьому процесі посідає утвердження державної мови як основного інструменту не лише професійної, а й міжособистісної комунікації в академічному середовищі. Вища школа перетворює мову з формальної вимоги на живий інструмент наукового пошуку та соціального успіху, забезпечуючи не тільки оволодіння складним термінологічним апаратом, а й цілісне занурення в український культурний та інтелектуальний контекст. Це стає критично важливим чинником ментальної деокупації для регіонів, які тривалий час

перебували під масованим тиском інокультурних та імперських наративів [9].

Через освітній процес університети здійснюють «м'яку» реінтеграцію свідомості, пропонуючи молоді науково обґрунтовану візію національної історії та культури, що базується на європейських цінностях свободи та демократії. Таким чином, заклади вищої освіти стають гарантами неперервності культурної традиції та одночасно лабораторіями модерної національної ідентичності, створюючи єдине соціокультурне поле, здатне витримувати сучасні безпекові та глобалізаційні виклики [8].

Особливого значення набуває виховна функція університетів, яка сьогодні трансформується у формування активної громадянської позиції. Вища школа виховує інтелектуальну еліту, яка в майбутньому стає носієм ціннісних орієнтирів у різних сферах суспільного життя. Через залучення студентства до публічної дискусії, розвиток студентського самоврядування та реалізацію соціально значущих ініціатив заклади вищої освіти створюють середовище довіри, що є фундаментом єдиного соціокультурного простору [7]. Важливим аспектом є також цифровізація освіти, яка дозволяє об'єднувати зусилля науково-педагогічних колективів незалежно від їх фізичного розташування, що особливо актуально для переміщених університетів. Таким чином, вища школа виконує функцію «соціального клею», що зшиває інтелектуальну та культурну тканину нації.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що вища школа відіграє фундаментальну роль у процесах націєтворення та консолідації соціокультурного простору України. Вона виступає

ретранслятором національних цінностей, інструментом подолання регіональної ізольованості та платформою для формування нової громадянської культури. Ефективність цього процесу залежить від здатності університетів інтегрувати освітню, наукову та виховну діяльність у єдиний вектор національного розвитку. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення досвіду роботи університетів у деокупованих регіонах як центрів соціокультурної реінтеграції.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство : монографія. Київ : ТОВ «Інфодрук», 2019. 468 с.
2. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія. Черкаси : Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. 608 с.
3. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2015. 448 с.
4. Луговий В. І. Розвиток науково-освітнього потенціалу України в умовах глобалізації. Вища освіта України. 2021. № 2. С. 5–12.
5. Саух П. Ю. Модель полікультурної освіти як відповідь на виклики глобалізованого світу. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2018. Вип. 1. С. 15–21.
6. Соціокультурний простір України: історія та сучасність : навч. посіб. / за ред. О. В. Заболотної. Київ : Ліра-К, 2020. 312 с.
7. Столяренко Ол. В., Столяренко Ок. В., Московчук О.

С., Магас Л. М. Формування у молодих людей соціокультурної компетентності у виховній парадигмі гуманістичного спрямування. «Наукові інновації та передові технології». Серія «Педагогіка». № 2(30), 2024. 1638 с. С. 1352–1364. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2\(30\)-1352-1364](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2(30)-1352-1364)

8. Столяренко О. В., Столяренко О. В., Магас Л. М. Духовно-інтелектуальне виховання особистості: філософсько-етичні аспекти. Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в ХХІ столітті : міжнар. період. зб. наук. пр. / заг. ред. В. П. Бабича, О. М. Хвостиченка. Харків : ВННОТ, 2023. Вип. 5. 468 с. ISSN 2708-4809. С. 14–21. DOI: <https://doi.org/10.58962/2708-4809.WSNOS.2023.02>

9. Столяренко О. В., Столяренко О. В. Московчук О. С. Соціальна компетентність і мовна освіта у підготовці майбутніх фахівців. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2023. Вип. 69. с.240. С. 172–180.

Шемерда О.В.,
викладач
(м.Хмельницький)

НАЦІОНАЛЬНА ЄДНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Проблема національної ідентичності сьогодні тісно корелюється з проблемами функціонування держави-нації загалом. Глобальні інституції не змогли надати сталих гарантій особистої ідентичності, попри задеклароване демократичне завдання побудови толерантної ширшої спільноти. Натомість саме нація-держава виступає втіленням таких гарантій через систему правових, соціальних і політичних процедур [1].

В умовах сьогодення актуалізується питання тригерів, які спонукають людей утверджувати та захищати — інколи навіть зі зброєю в руках — свою культурну, етнічну чи релігійну приналежність, незважаючи на прихильність до різних форм лояльності в минулому. Це свідчить про кризу універсальних ідентичностей і повернення до базових, екзистенційно значущих форм самоідентифікації, що особливо виразно проявляється в умовах воєнних конфліктів та суспільних потрясінь [2].

Метою статті є значення ідеї єдності у процесі формування національної ідентичності, а також з'ясування ролі нації-держави, національної ідеї та громадянської консолідації у забезпеченні соціальної стабільності й державної стійкості України в умовах сучасних глобальних і воєнних викликів.

Серед найбільш відомих західних учених, які досліджували проблему національної ідентичності, слід назвати Б. Андерсона, У. Бека, Г. Блюмера, А. Вільсона, Е. Гелнера, М. Гроха, Г. Люббе, Т. Мітчелла, А. Сена, Е. Сміта, К. Хьюбнера та інших, чий праці заклали теоретичні основи осмислення нації як соціокультурного феномену [1].

Незважаючи на те, що становлення Української держави ініціювало справжній дослідницький бум у сфері вивчення національної ідентичності, лише відносно недавно ця проблема почала розглядатися на концептуальному рівні у працях українських учених — В. Андрющенка, Ю. Бадзьо, І. Бойченка, С. Веселовського, М. Головатого, І. Дзюби, М. Жулинського, Т. Рудницького, М. Рябчука, В. Степаненка, О. Моргуна, Т. Ящука та ін.

У політичній сфері проблема ідентичності часто актуалізується у зв'язку з питаннями визнання прав і привілеїв різних соціальних груп і меншин — іммігрантів, мовних, конфесійних, сексуальних та національних меншин. Подальші дослідження ідентичності у соціогуманітарному знанні посилюються увагою до екзистенційної проблематики, ціннісно-символічних, а згодом і текстово-сміслових аспектів ідентичності [4].

Етнічність ґрунтується на комплексі культурних рис, за допомогою яких члени певної групи відрізняють себе від інших, навіть якщо ці групи є культурно близькими. Натомість націю слід розуміти як історично стабільне етносоціальне об'єднання людей зі спільною культурою, психологією та самосвідомістю, що формується в межах єдиного політичного простору [1].

Для України надзвичайно важливо чітко розрізняти етнічну та національну ідентичності. Це завдання є складним, адже ці поняття часто ототожнюються. Так, М. Обушний увів у науковий обіг поняття «етнонаціональна ідентичність». Водночас, за визначенням Е. Сміта, національна ідентичність є абстрактною, багатовимірною конструкцією, пов'язаною з різними сферами життя та схильною до трансформацій [1].

Основними її рисами є історична територія, спільні міфи й історична пам'ять, спільна культура, єдині юридичні права та обов'язки, спільна економіка. Водночас національна ідентичність може поєднуватися з класовою, релігійною та етнічною ідентичностями, а її ідеологічні прояви — трансформуватися відповідно до історичних умов [3].

Національна ідея та національна ідентичність виступають фундаментальними чинниками державного та національного будівництва. Громадянська єдність, соціальна згуртованість і активна участь у демократичних практиках є визначальними умовами формування політичної нації та інтеграції України в європейський простір [4].

Національна ідеологія є зовнішньою формою національної ідеї, однак не здатна повністю вичерпати її зміст. Національна ідея має символічний і водночас ірраціональний характер, проявляючись у колективних устремліннях, національних міфах і символах. В українському контексті таким символічним втіленням є формула: «Слава Україні!» — «Героям слава!» [2].

Національна ідея чутливо реагує на суспільні трансформації та визначає ставлення до держави, нації й її місця у світовому просторі. Світовий досвід доводить, що найбільш

успішними є ті нації, які наповнюють національну ідею загальногромадянським, раціонально-прагматичним змістом [3].

Модернізація української національної ідентичності здатна позитивно вплинути на подолання соціально-політичних проблем, сприяти зростанню довіри до влади, підвищенню легітимності державних інститутів і формуванню позитивного міжнародного іміджу України [4].

Висновки. Таким чином, ідея єдності відіграє визначальну роль у формуванні національної ідентичності як цілісного соціального та політичного феномену. В умовах глобалізації та воєнних викликів саме єдність забезпечує інтеграцію різних ідентичностей у межах спільного національного простору.

Національна ідентичність в Україні формується на перетині етнічних, громадянських і культурних чинників, а її стійкість безпосередньо залежить від здатності суспільства до консолідації навколо спільних цінностей, історичної пам'яті та демократичних практик.

Ідея національної єдності виступає не лише символічним конструктом, а й реальним інструментом державного будівництва, суспільної стабільності та національної безпеки. Її подальший розвиток є необхідною умовою модернізації української політичної нації, зміцнення державності та забезпечення гідного майбутнього України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрющенко В. П. Національна ідентичність у контексті глобалізаційних викликів. Київ : Педагогічна думка,

2020. 256 с.

2. Жулинський М. Г. Культура, ідентичність, нація в умовах війни. Київ : Академперіодика, 2023. 288 с.

3. Рябчук М. Ю. Єдність у різноманітті: українська ідентичність під час війни. Київ : Критика, 2024. 240 с.

4. Степаненко В. П. Громадянська ідентичність і соціальна згуртованість в Україні. Київ : Інститут соціології НАН України, 2021. 312 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Алексейченко Олександр Володимирович – кандидат політичних наук, докторант Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Антон Валентин Олегович – курсант Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (м. Одеса)

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, доцент; доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький)

Вітюк Олександр Олегович – кандидат історичних наук. Старший викладач кафедри історії України факультету історії і міжнародних відносин Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця)

Дяченко Василь Іванович – кандидат педагогічних наук. Доцент Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (м. Одеса)

Заноза Ілля Сергійович – курсант Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (м. Одеса)

Кривенко Вероніка Вадимівна – курсант Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (м. Одеса)

Кузьменко Ганна Олександрівна – PhD, доцент, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ)

Лозован Катерина Сергіївна – курсант Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (м. Одеса)

Мазуренко Людмила Іванівна – кандидат політичних наук. Старший викладач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін факультету лідерства, Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (м. Одеса)

Медвідь Федір Михайлович – доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук, проф. МКА, доцент, академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності. Докторант кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Нікітченко Діана Віталіївна – курсант Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (м. Одеса)

Никитюк Світлана – старший викладач кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м.Кам'янець-Подільський)

Опанасюк Едуард Володимирович – аспірант кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне)

Опанасюк Тетяна Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент. Рівненський державний гуманітарний університет, доцент кафедри політології та міжнародних відносин (м. Рівне)

Сергєєва Яна Олександрівна – здобувачка ІІ (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності А4.03 (Історія та громадянська освіта) факультету історії та міжнародних відносин Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця)

Столяренко Олена Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор. Професор кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (м.Вінниця)

Столяренко Оксана Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент. Доцент кафедри іноземних мов, Вінницький національний технічний університет (м.Вінниця)

Росляк Віталій Михайлович – курсант Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (м. Одеса)

Шемерда Олена Василівна – викладач кафедри туризму та фундаментальної підготовки Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький)

Чорна Марія Федорівна – доктор філософії в галузі права (PhD). ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ)

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ

НДДКР УкрІНТЕІ: 0123U104481

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

165. День Соборності України: історико-політологічні дискусії :
зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2026.
Вип. 13. 168 с.

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела,
дотримання принципів академічної доброчесності відповідальність несуть
автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101 А
Тел.: (0382) 78-94-67, 78-94-36
Ел. адреса: himaup@ukr.net
www.taup.km.ua

Здано в набір 12 березня 2026 р. Підписано до друку 12 березня 2026 р.
Формат 60x84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 200 прим.

РАЗОМ З ВЛАСНОЇ ВОЛІ З 1919 РОКУ

